

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tjaša Mezinec

**Nadnacionalno regionalno povezovanje –
območje Krasa**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tjaša Mezinec

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Hočevar

**Nadnacionalno regionalno povezovanje –
območje Krasa**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Rada bi se zahvalila mentorju izr. prof. dr. Marjanu Hočevanju za strokovno pomoč in nasvete ter vzpodbudne debate v času nastajanja diplomskega dela.

Mojim štirim najdražjim, vsem skupaj in vsakemu posebej enostavno hvala za podporo, potrpežljivost, smeh in ljubezen.

Diplomska naloga je posvečena mojima nonotoma.

NADNACIONALNO REGIONALNO POVEZOVANJE – OBMOČJE KRASA

Nadnacionalno regionalno povezovanje je rezultat in hkrati posledica globalizacijskih procesov, ki na različnih koncih sveta potekajo različno hitro, različno intenzivno pa tudi različno uspešno. »Evropa regij« označuje novo obdobje, ko vloga držav slabi, lokalne enote, predvsem regije pa pridobivajo na pomenu. V procesih nadnacionalnega regionalnega povezovanja, ki predpostavljajo precejšnjo mero homogenosti in akulturacije, se postavlja vprašanje vloge posameznih lokalnih enot. Glokalizacija označuje dvojen proces vplivov globalne univerzalizacije na lokalno razločljivost in obratno. Od posameznega območja je odvisno, ali bodo glokalizacijski procesi njihovo moč in vključevanje krepili ali slabili. Pričujoče diplomsko delo omenjene procese preučuje na območju matičnega Krasa, ki ni institucionalno zaokroženo. Leži med dvema državama – Slovenijo in Italijo – in je upravno razdeljeno na več občin. Je specifično območje, ki so mu prepoznavnost in zaokroženost vtisnili naravne in kulturne posebnosti ter človek, ki je z načinom življenja sooblikoval meje matičnega Krasa. Območje smo preučevali z vidika institucionalnih razvojnih smernic, lastne analize indikatorjev nadnacionalnosti ter posameznih primerov glokalizacije. Diplomsko delo poskuša ugotoviti, ali lahko in do katere mere o specifičnem lokalnem območju Krasa govorimo kot o akterju, ki ima potencialne, da aktivno sodeluje v širših procesih nadnacionalnega regionalnega povezovanja.

Ključne besede: nadnacionalno povezovanje, regionalizem, glokalizacija, Kras

TRANSNATIONAL REGIONAL INTEGRATION – AREA OF KARST

Transnational regional integration is a result and also a consequence of globalisation processes, which occur in various places of the world and are carried out at different speeds, at different intensity and also with different efficacy. "Europe of regions" defines a new period when the role of countries is becoming weaker on one hand and local units are becoming increasingly important, on the other. A question of the role of individual local units arises from processes of transnational regional integration that presume a significant level of homogeneity and acculturation. Glocalization denotes a double process of influences of global universalisation on the local distinctness and vice versa. It depends on individual area, if the glocalizational processes will strengthen or weaken their power. This graduation thesis studies the above mentioned processes on the area of classical Karst, which is not institutionally rounded. It is situated between two countries – Slovenia and Italy, and is divided administratively in several municipalities. This is a specific area, which gained its visibility and roundness with natural and cultural specialities and with human, who took part in forming the borders of classical Karst with his way of life. We studied this area from various points of view such as: the institutional development guidelines, the proper analysis of transnational indicators and individual cases of glocalization. With this thesis I try to find out whether and to which level can we define the specific local area of Karst as a player, which has the potentials to actively cooperate in wider processes of transnational regional integration.

Key words: transnational integration, regionalism, glocalization, Karst

KAZALO:

1	UVOD	7
1.1	Namen in cilji	10
1.2	Metodologija	10
2	OD LOKALNEGA DO NADNACIONALNEGA	11
2.1	Prepletanje znotraj globalnega	11
2.2	Glokalizacija in novi lokalizem	16
2.3	Indikatorji nadnacionalnosti	20
3	REGIONALNO POVEZOVANJE	24
3.1	»Evropa regij«: Smernice Evropske unije in regionalna politika	27
3.2	Pomen obmejnih območij in manjšine	36
4	KRAS V NADNACIONALNI PERSPEKTIVI	39
4.1	Oris območja: Zahodni obmejni prostor in slovenska manjšina na tržaškem Krasu	39
4.2	Institucionalni okviri nadnacionalnega povezovanja na Krasu	44
4.3	Analiza indikatorjev nadnacionalnosti na območju Krasa	53
5	PRIMERI GLOKALIZACIJE	86
5.1	Kraška vas Pliskovica	88
5.2	Pozidava Krasa	95
6	SKLEP	99
7	LITERATURA	105
8	PRILOGE	114

KAZALO PRILOG

PRILOGA A: Projekti PHARE CBC Slo-It v obdobju 1994–2003 na Krasu	114
PRILOGA B: Prometna infrastruktura in privlačnost grajenega prostora	116
PRILOGA C: Obstoječi in potencialni turistični proizvodi	117

KAZALO SLIK

Slika 2.1: Sploščanje ravni	14
Slika 2.2: Opisni indikatorji nadnacionalnosti	21
Slika 3.1: Teritorialni odnosi v starem in novem regionalizmu	28
Slika 3.2: Območja čezmejnega sodelovanja v Evropi	32
Slika 3.3: Institucionalna struktura regionalnega razvoja	34
Slika 3.4: Housov model čezmejnih vezi	36
Slika 3.5: Principi povezovanja regij	37
Slika 4.1: Območje Krasa po občinah	39
Slika 4.2: Območje matičnega Krasa	40
Slika 4.3: Slovenci v Italiji na območju Krasa	43
Slika 4.4: Območje sodelovanja med Slovenijo in Italijo v okviru Cilja 3	47
Slika 4.5: Shema analize indikatorjev nadnacionalnosti območja Kras	53
Slika 4.6: Povezovanje Slovenije navzven	55
Slika 4.7: Prisotnost ekonomskega razvoja na slovenskem Krasu	57
Slika 4.8: Glavni interakcijski tokovi	61
Slika 4.9: Središča, dostopnost in migracijske smernice na Krasu	63
Slika 4.10: Razporeditev in število Aterjevih stanovanj glede na ostale na italijanskem Krasu	67
Slika 4.11: Zavarovana območja na Krasu in v okolici	75
Slika 4.12: Zaščitena območja Krasa	77
Slika 4.13: Promocijski materiali subkulturnih festivalov na Krasu	81
Slika 5.1: Globalizacija tokov in lokalne posebnosti	86
Slika 5.2: Shematski prikaz odpiranja vasi Pliskovica v svet	88
Slika 5.3: Izvor tujih gostov po državah za leti 2006 in 2007 v MHP	91
Slika 5.4: Primer možnega satelitskega naselja v Tomaju	95
Slika 5.5: Razmerje med zazidanimi in nezazidanimi površinami	96

KAZALO TABEL IN GRAFOV

Tabela 2.1: Krepitev in slabitev moči lokalni akterjev ob razširjanju dostopnosti	17
Tabela 2.2: Elementi nadnacioalnosti	22
Tabela 4.1: Prisotnost tujega prebivalstva na območju Krasa med leti 1999–2006	58
Tabela 4.2: Delovne migracije na Krasu	73
Tabela 5.1: Države z najštevilčnejšo prisotnostjo tujih gostov v MHP med leti 2005–2008	92
Graf 4.1: Površina in gostota poselitve območja Krasa	57
Graf 4.2: Delež tujih prebivalcev glede na celotno populacijo	59
Graf 4.3: Izvor tujih prebivalcev v pokrajini Trst	59
Graf 4.4: Transakcije nepremičnin na italijanskem delu Krasa	65
Graf 4.5: Povprečne cene nepremičnin (EUR/m ²) na italijanskem delu Krasa	66
Graf 4.6: Nepremičninski trg na slovenskem delu Krasa 2005–2008	69
Graf 4.7: Razlogi za čezmejno mobilnost	71

1 UVOD

Eden glavnih »zakonov« uradne sociologije je, da modernizacija sproži prehod od posameznega k splošnemu, od lokalizma do svetovljanstva in obratno.

Po Strassoldu (1990)

Povezovanje je proces, ki je stalno prisoten. Vsakodnevno se srečujemo z individualnimi povezovanji. Modernizacija in telekomunikacijska mreža nivo posameznika neposredno vključujeta v vse več nujnih interakcij, ki niso prostorsko omejene. Participacija posameznika v globalnih interakcijah pa je odvisna od okolja, v katerem živi, in s tem danosti. Stopnja vključenosti je odvisna tako od njegove želje kot tudi potrebe. Tudi lokalno področje se za razliko od dolgih stoletij prostorsko omejenih povezovanj, predvsem medregionalnih in čezmejnih, danes srečuje z neposredno vključenostjo v globalni prostor, ki lahko pomeni grožnjo, po drugi strani pa ima možnost sodelovanja v najširših procesih globalne družbe, kar lahko predstavlja tudi prednost.

Nadnacionalno povezovanje je tako eden izmed rezultatov in hkrati posledica globalizacijskih procesov, ki zajema vsa področja sveta, sicer različno hitro in različno intenzivno. V določenih območjih je postalo nadnacionalno povezovanje že skoraj v celoti institucionalizirano, dviga se nad meje držav, medtem ko je na drugih območjih, glavna oblika globalnega povezovanja še vedno skoncentrirana ob državnih mejah (regionalno in meddržavno povezovanje). Danes tako ne moremo govoriti o hierarhičnih vertikalnih smereh povezovanja (posameznik spodaj, globalno zgoraj), temveč se interakcije med seboj prepletajo v horizontalnih smereh. To pa vpliva na posamezne enote, ki po eni strani lahko izgubljajo, ker so bolj vključene in bolj na udaru močnejših. V nasprotju s tem prav prepletenost različnih akterjev in njihovo delovanje na isti ravni dvigujeta pomen razpoznavnosti posameznih enot. Glokalizacija (ali splošneje: iskanje pravega razmerja med vključenostjo v globalni svet in vprašanjem ohranjanja specifičnih lastnosti in danosti) je proces, ki se mu ne more izogniti nobeno lokalno območje. Tudi območje, ki bo obravnavano v diplomski nalogi, ne.

Območje Krasa se razteza med Tržaškim zalivom, Brkini in Vipavsko dolino. Pretežni del obravnavanega območja obsega t. i. matični Kras, katerega približno dve tretjini ležita v Sloveniji, ena tretjina pa v Italiji, kjer živi tudi največja slovenska skupnost v Italiji. Beseda kras (karst, carso) je v svetovnem merilu poznana predvsem po kraških površinskih in podzemnih pojavih, ki so jih prav na območju matičnega Krasa prvič preučevali, in je takim pojavom tudi dala ime. Pri tem je pomembno, da besedo *kras* ločimo od besede *Kras*, saj je to območje specifično in določeno, predvsem zaradi izjemnih naravnih pojavov in (bornih) življenjskih pogojev, ki so izrazito oblikovali človekovo življenje. Prav človekov vpliv na podobo Krasa in njegovo prilagajanje pokrajini sta dejavnika, po katerih najlažje določimo meje pravega Krasa.

Da razumemo življenje na Krasu danes, v moderni družbi, je potrebno poznati preteklost. Pred stoletji je bilo za preživetje v kamniti kraški pokrajini in ob velikemu pomanjkanju vode potrebno veliko iznajdljivosti, ponosa in trme. Kraševci niso klesali hiš in vodnjakov iz kamna in izdelovali suhih zidov še kilometre daleč iz vasi, ker bi bilo tako lepo, ampak zato ker jim je to omogočalo preživetje. Tudi kasneje, predvsem v času socializma, ko so gradili »moderne« hiše brez vseh tipičnih kraških arhitekturnih elementov, so to počeli zato, ker je bil tak način finančno ugodnejši, življenje v modernih hišah pa udobnejše.

Nezaupljivost in zaprtost do tujcev, ki se danes večkrat očitata Kraševcem, sta verjetno posledici življenjskih razmer in navad iz preteklosti. Poleg tega pa je tudi politična zgodovina veliko pripomogla, da zadržanost ni pojemala, celo večala je ponos in trmo na slovenski in italijanski strani Krasa. Meja med Jugoslavijo in Italijo je sicer oslabilo tradicionalno povezovanje teh krajev, vendar čezmejno sodelovanje nikoli ni bilo popolnoma prekinjeno.

Tehnološki napredek in modernizacija družbe, predvsem pa aktualno padanje državnih meja (podobno kot drugod po svetu) so spremenili tako način življenja prebivalcev kot tudi samo podobo pokrajine. Krasa in življenja v preteklosti nikakor ne moremo primerjati s sedanostjo, vendar lahko vseeno trdimo, da je območje Krasa kljub spremembam ohranilo veliko kulturne in naravne dediščine in s tem (p)ostalo razpoznavno.

Danes je Kras največkrat predstavljen kot idilična oaza miru, idealna za oddih izven mestnega življenja. Ohranjene kraške vasice sredi vinogradov in gmajn pa poleg idiličnosti ponujajo tudi obilo gastronomskih užitkov. Ne moremo mimo dejstva, da je Kras v zadnjem desetletju, dveh postal moderen, ohranjanje njegove kulturne dediščine pa velika nuja. Pri tem je nemalokrat zanemarjen faktor domačega prebivalstva, saj Kras ne more biti zgolj idilična turistična pokrajina na obrobju Slovenije, ampak mora omogočati tudi kakovostnejše življenje za domačine. Vključevanje/izključevanje domačinov v razvoj se prevečkrat pozabljata in kažeta na dvojnost procesov, ki jo obravnava prej omenjeni proces glokalizacije.

V diplomski nalogi bomo poskušali omenjene procese znotraj nadnacionalnih povezav aplicirati na stanje in aktualno dogajanje na območje Krasa. Naloga je v grobem razdeljena na tri dele. Prvi je zasnovan na teoretičnih predpostavkah, drugi na različnih analizah območja, tretji pa se dotika primerov glokalizacije.

V prvem delu se srečamo s predstavitvijo osnovnih teoretičnih pojmov v procesih nadnacionalnega povezovanja. Gre za posamezne pojme v razmerju individuuma in globalne sfere, vprašanju obstoja nadnacionalnih držav ter novih oblik vzpostavljanja povezav. Poleg tega so izpostavljeni pomen lokalnih akterjev in njihove možnosti v procesu glokalizacije, hkrati pa so predstavljeni tudi elementi nadnacionalnosti, po katerih lahko določamo območja, ki so bolj ali manj vključena v procese globalnega povezovanja. V tem delu diplomske naloge so predstavljena tudi osnovna področja regionalnega povezovanja. Predvsem povezovanje v sklopu Evropske unije, njenih smernic, vpliva in stanja na tem področju tudi v Sloveniji. Poleg tega poglavje obravnava čezmejna območja, obstoj manjšin na teh območjih in pomen čezmejnega sodelovanja v nadnacionalnih povezavah.

Drugi, osrednji del naloge predstavlja pogled na območje Krasa z nadnacionalne perspektive. Orisu območja in predstavitvi skupnega obmejnega prostora sledi pregled nadnacionalnega povezovanja na Krasu z bolj institucionalnega vidika. Podrobneje se bomo seznanili z razvojnimi strategijami, dosedanjimi projekti in čezmejnimi sodelovanji na kraškem območju. Sledi analiza Krasa, v kateri bomo poskušali podrobneje preučiti obravnavano področje glede na indikatorje, ki označujejo prisotnost oziroma odsotnost dejanskega pa tudi možnega nadnacionalnega povezovanja.

V zadnjem delu naloge bosta predstavljena dva primera vključevanja oziroma izključevanja lokalnih območij v nadnacionalnem smislu. Predstavljena bo kraška vas Pliskovica kot primer odličnega vključevanja v globalne procese ter hkrati ohranjanja kulturne in naravne dediščine. Drugi primer je aktualna problematika pozidave Krasa, ki kaže temnejšo plat globalizacijskih procesov, vendar hkrati poudarja pozitivno vlogo lokalnih akterjev, če je ta aktivna.

1.1 Namen in cilji

Glavno raziskovalno vprašanje, ki si ga zastavljamo, je:

Ali lahko in do katere mere o specifičnem lokalnem območju Krasa govorimo kot o akterju, ki ima potencialne, da aktivno sodeluje v širših procesih nadnacionalnega regionalnega povezovanja?

Na Krasu o veliki prisotnosti indikatorjev v smislu povezovanja na nadnacionalnem nivoju ne moremo govoriti. Glavni namen diplomske naloge je zato opraviti analizo trenutnega stanja in določiti glavna področja, kjer je prisotnost indikatorjev nadnacionalnosti največja. Poleg tega pa bomo poskušali nakazati glavne trende, ki se pojavljajo, in potencialne smernice razvoja. Predstaviti želimo tudi posamezne primere, ki določene trende ponazarjajo.

1.2 Metodologija

Uporabljena metodologija se v prvem delu diplomske naloge nanaša predvsem na študij literature s področja nadnacionalnega in regionalnega povezovanja tako v splošnem kot tudi bolj specifičnem smislu. Srečevali smo se s pomanjkanjem osnovnih virov in komparativnih podatkov celotnega območja Krasa, zato glavni vir podatkov in hkrati osnovo diplomskega dela predstavlja analiza sekundarnih virov in agregatnih podatkov.

2 OD LOKALNEGA DO NADNACIONALNEGA

2.1 Prepletanje znotraj globalnega

Včasih bi lahko govorili o tem, da je edina osnova prostorska enota, ki postane teritorij z mejami, ki vključujejo, zadržujejo pa tudi izključujejo. Ko danes govorimo o procesih v družbi in prostorskih spremembah v okolju, predvsem na področju nadsionalnega, ne moremo mimo dveh prežemajočih se pojmov. To sta individuacija in globalizacija, ki na nek način predstavljata temelj vsakega kasnejšega poglobljanja v to tematiko. Posplošeno lahko rečemo, da gre za medsebojno pogojena procesa, kjer individuacija predstavlja osamosvajanje in diverzifikacijo, globalizacija pa povezovanje in homogenizacijo. Hočevar (Hočevar 2000) predstavi tudi drugi aspekt, in sicer individuacijo kot koncept prizoriščnosti, globalizacijo pa kot koncept mrežnosti. Procesata delujeta na različnih polih, vendar vzajemno. Mlinar ju označi kot »najsplošnejši okvir in hkrati jedro protislovnosti in dinamike razvojnih sprememb« (Mlinar 1994, 12 v Hočevar 2000, 33).

Individuacija ima več razsežnosti. Če govorimo o individuaciji na individualni ravni, je ustrenejši izraz individualizacija. Vendar je to le ena in najbolj skrajna razsežnost procesa individuacije. V svoji knjigi *Individuacija in globalizacija v prostoru* Mlinar (Mlinar 1994) predstavi koncept individuacije, ki zajema:

- medgeneracijske spremembe in diverzifikacijo glede na poreklo,
- zmanjševanje določenosti na podlagi teritorialne pripadnosti,
- povečanje raznovrstnosti »časovno-prostorskih poti«,
- povečevanje kontrole in zmanjševanje naključnosti vplivov iz okolja,
- povečanje avtentičnosti izražanja identitete.

Na drugi strani globalizacijo opredeli kot:

- povečevanje medsebojne odvisnosti v svetovnem merilu,
- dominacijo in odvisnost,
- svetovno homogenizacijo,
- prerazporeditev (dostopnost do) raznovrstnosti sveta,
- preseganje časovne diskontinuitete. (Mlinar 1994)

Procesov, ki so vzrok pa tudi posledica »razkola« med individuacijo in globalizacijo, je veliko. Eden osnovnejših je proces detorializacije, ki jo Hočevar razlaga na podlagi Castellsove formulacije, da prostori krajev prehajajo v prostore tokov, in Harveeyeve formulacije o časovno-prostorskem zgoščevanju. Tu gre za pojmovanje prehajanja družbe od interakcijskih k transakcijskim sistemom. S prostorskega vidika na takšen način označimo proces deterritorializacije. (Hočevar 1995b)

Skrajna pola razmerja globalno – individualno obsegata še veliko ostalih procesov (homogenizacija/heterogenizacija, povezovanje/avtentičnost, univerzalizacija/diverzifikacija), ki kažejo razvojne dinamike in spremembe v prostoru ter s tem tudi vpliv na spremembe v delovanju posameznikov oz. manjših lokalnih skupnosti. Predvsem pa je za njih tako kot za osnovni razpon med globalnim in individualnim značilna izmeničnost oz. prepletanje med procesi in znotraj njih na vseh treh ravneh – posameznika, mesta in globalne družbe. Na ravni akterja je v okvirih tega pisanja pomembna vloga individuuma, ki ima možnosti participirati v globalni družbi. Predvsem pa se bomo osredotočili na raven sistema oz. mesta in v nadaljevanju (poglavje 2.2) na razmerje med lokalnim in globalnim. Gre torej za vprašanja oz. razmerje med prisotnostjo skupnih globalnih standardov in avtentične lokalnosti v določenem prostoru.

Mesta bi včasih lahko opredelili kot striktno instrumentalne prostore. Z enega vidika kot »kontejnerje« za delovanje lokalnih akterjev, z druge strani pa kot sredstva prehoda oz. dejavnik časovno-prostorske distance pri doseganju ciljev akterjev. Razsežnosti mesta kot instrumentalnega prostora dajejo poudarek predvsem na lastnostih, ki izhajajo iz fizičnih predpostavk (dostopnost, pretočnost, univerzalnost, ponavljivost ...). Danes se na prostor vse manj gleda kot oviro v dostopnosti. Novejši urbani sociologi dodajajo mestom novo dimenzijo prostora – refleksijo. Pojem refleksivni kraj označuje prostor kot obliko in pomen selektivne prisotnosti. Za razliko od instrumentalnih prostorov je zanje značilna velika stopnja različnosti, nezamenljivosti, razgibanosti, dogodkovnosti. Vezani so predvsem na akterje v njih in njihovo dojetanje oz. oblikovanje identifikacij z nekim krajem. (Hočevar 2000) Tako je potrebno sodobna mesta gledati predvsem kot »fragmentirana krajevna vozlišča globalnih omrežij individualnih in kolektivnih akterjev, ki so z različnimi ter fleksibilnimi prostorsko-časovnimi praksami, različnimi

življenjskimi in poslovnimi stili instrumentalno ali reflektivno povezani s posameznim mestom« (Hočevar 2000, 126).

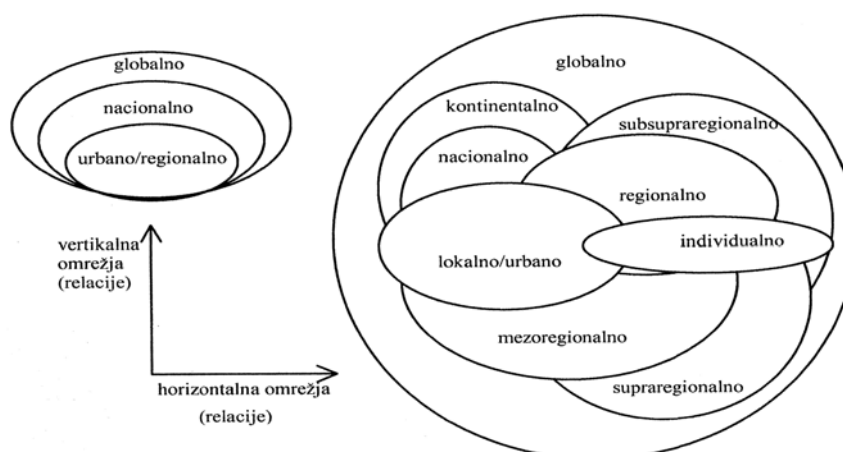
Slabitev nacionalnih okvirjev

[V] procesu globalizacije nacionalno načelo ni več dominantno, temveč je zgolj eno od mnogoterih individualiziranih integracijskih sider. Integracijska sidra so opredeljena kot zgotovitve trajnejših ali spremenljivih interesnih identifikacij v omrežje raznovrstnih navezav. Z zmanjševanjem integrativne vloge nacionalne države, prepustnosti njihovih teritorialnih meja in ob manjšanju nadzorne vloge njihovih centralnih institucij v procesih nadnacionalnega povezovanja (evropeizacije, globalizacije) se povečujejo neskladja med zastarelo teritorialno strukturo in novimi oblikami omrežnih družbeno prostorskih organiziranosti posameznikov in skupin. (Hočevar 2004, 340)

Zaradi dvojnosti procesov na ravni nacionalne države prihaja do *bifurkacije vmesnih ravni in struktur*. Prevladalo je spoznanje, da nacionalna država predstavlja tisto vmesno raven, ki je po eni strani preveč omejevalna, da bi jo lahko upoštevali kot vodilo silo v procesih internacionalizacije in globalizacije, po drugi strani pa preveč odmaknjena od najrazličnejših vsakdanjih življenjskih situacij in problemov ljudi v konkretnih okoljih, da bi se lahko zadovoljivo odzivala na vso to kompleksnost. Nacionalna država je tako v razcepu med dvema procesoma: a) *regionalizmu* (decentralizaciji) na eni in b) *supranacionalizmu* (proces nadnacionalne integracije) na drugi strani. To lahko ponazorimo z dvema različnima modeloma. *Model biljardnih krogel* dojema svet kot skupek posameznih narodov oz. nacionalnih držav, med katerimi je prihajalo do stikov in interakcij le na obrobju. To je model z nizko stopnjo diferenciacije. Drugi model, *model omrežja*, predstavlja tiste sisteme, kjer so meje vse bolj prepustne. Z razvojem prihaja do večje strukturne diferenciacije, avtonomije subsystemov in kulturne sekularizacije. Vse to vodi v omrežno povezovanje in medsebojno prepletanje posameznih (nacionalnih) držav. Vse naštetu pa postavlja pod vprašaj suverenost nacionalne države. Država se znajde v položaju, ko bi morala sama usmerjati proces svojega omejevanja in razpadanja. Pri tem pa prihaja do bistvene prerazporeditve suverene oblasti in do njene razpršitve. Vloga nacionalne države in njena suverenost je nujno oslABLJENA ob notranji diverzifikaciji vse večje množice avtonomnih subjektov in krepitvi univerzalnih standardov na nadnacionalni ravni (globalni etos). (Mlinar 1994)

Tako porast števila nacionalnih držav kot tudi uveljavljanje regionalnih in lokalnih identitet sta lahko v veliki meri pojasnjena kot izraz dolgoročnega procesa *teritorialne dehierarhizacije*. Govorimo o prej omenjenem modelu omrežja, ko povečana fleksibilnost kot ena glavnih značilnosti postmoderne družbe vsebuje visoko spremenljivost obsega in strukture človeških agregatov v času in prostoru. Namesto natančno določenih teritorialnih skupnosti bomo imeli mnogo prekrivanj, medsebojnih križanj in presekov omrežij družbenih interakcij. V takšnem kontekstu bo prihajalo do teženj k eroziji hierarhično organiziranih teritorialnih sistemov (nacionalnih držav) tako znotraj njih kot tudi med njimi. Povečana dostopnost čez meje blaži frontalno ekskluzivnost in teritorialno prevlado/podrejenost. Širjenje področja dostopnosti in medsebojne povezanosti je usmerjeno k sploščanju hierarhij. (Glej Sliko 2.1) (Mlinar 1994)

Slika 2.1: Sploščanje ravni

Vir: Hočevar (2000, 108).

Transakcijska mreženja

Spreminjanje prostorov od instrumentalnosti k refleksivnosti in slabitev vloge nacionalne države sprožajo spremembe tudi na samem povezovanju med mesti. Klasične (strnjene) povezave med bližnjimi mesti na sistemski ravni so opredeljene kot interurbana omrežja. Osnovno monocentrično povezovanje je »preraslo« v koridorsko in policentrično povezanost med mesti. V Evropi je takega tipa povezovanja še precej.

Iz literature poznamo izraza urbanoregionalna »banana« in aglomeracijska zvezda.¹ Taka somestja² so institucionalne in relativno trajne oblike povezovanja, ki pa v svetovnem merilu »pokrivajo vedno manjši del celotnega obsega mreženja akterjev mest« (Hočevar 2000, 127).

Danes bližina ni nujnost pri povezovanju in tako interakcijska omrežja vse bolj izgubljajo na pomenu. Vse več je povezav tako formalnih kot tudi neformalnih akterjev na različnih ravneh z različnimi globalnimi akterji in tokovi v omrežjih. (Hočevar 2000) Takšno obliko povezovanja označuje pojem transakcijsko mreženje,³ pri katerem gre za »prehod iz teritorialno-omrežne logike v ateritorialno omrežno logiko delovanja oz. povezovanja mest v globaliziranem fizičnem in virtualnem prostoru, kjer se prepletajo in krožijo različni tipi ter oblike transakcij v virtualnih prostorih in interakcij v fizičnih prostorih/krajih« (Hočevar 2000, 103).

---

¹ Glej Hočevar 1995a, str. 166–167: »banana« širjenje na vzhod«, »zvezda« povezovanje z obrobji.

² Drugače tudi aglomeracija teritorialnega sistema.

³ V nadaljevanju Mlinar: tangencialne koalicije, Soldatos omrežne alianse.

2.2 Glokalizacija in novi lokalizem

Hočevar trdi, da »nacionalnost dosežemo v procesu posamične globalizacije lokalnosti ter ravni dosežene posamične lokalizacije globalnosti« (Hočevar 2000, 167). Primerjalne raziskave o tej problematiki so še razmeroma redke, vendar se je kljub temu uveljavila splošnejša oz. izhodiščna pojmovna kategorija *glokalizacija*, ki naj bi združevala konceptualno jasnost in operacionalno uporabnost medsebojne pogojenosti splošnejših procesov urbane globalne univerzalizacije in lokalne razločljivosti. (Hočevar 2000)

Pojem glokalizacija naj bi temeljil na japonski besedi *dochakuka*, ki pomeni *osvojiti kmetijske tehnike pod tujimi lokalnimi pogoji*. Kasneje pa so ravno tako imenovali uspešno poslovno strategijo, kjer izraz glokalizacija pomeni *ustvarjanje produktov ali storitev, namenjeni za globalni trg*, vendar prirejenih tako, da ustrezajo lokalnim kulturam. (Khondker 2004) Robertson, ki je globalizacijo v veliki meri preučeval na podlagi sociologije kultur, bi kljub njegovim na trenutke nasprotujočim si teorijam⁴ lahko imenovali za pionirja razglabljanj o pojmu glokalizacija. Robertson namreč trdi, da je včasih nujno, da »sporni termin globalizacija⁵ (lastna opomba) občasno zamenjamo s terminom glokalizacija« (Robertson v Mlinar 2001, 768). Poudariti želi, da se pojma lokalno in globalno ne izključujeta, prav nasprotno: lokalno naj bi razumeli kot enega od aspektov globalnega. (Beck 2003, 74)

Tudi Cohen (Cohen in drugi 1996) trdi, da na lokalno in globalno ne moremo nujno gledati kot na nasprotujoča si pojma, temveč je bolje, če nanju pogledamo kot nepovezujoča se odziva na isti proces. Ritzer (Ritzer 2004) glokalizaciji predstavi še protiutež – globalizacijo. Tako glokalizacija kot globalizacija delujeta na razmerju globalno – lokalno. Razlika je v tem, da se za glokalizacijske procese predpostavlja interakcijo heterogenih struktur in akterjev v globalnem smislu. Temu nasproten pol, globalizacija, pa naj bi predstavljal temnejšo plat lokalno-globalnih odnosov. Za razliko od heterogenosti in povezovanj so procesi globalizacije bolj homogeni. Ritzer trdi, da je

---

⁴ Glej Mlinar 2001, str. 768–769.

⁵ S tem misli prežemanje lokalnega in globalnega.

proces homogenizacije v globalnem smislu v skrajni meri označen tudi kot kulturni imperializem. Globalizacijo povezuje s kapitalističnimi procesi v sodobni družbi, kot sta mcdonaldizacija in amerikanizacija. Glokalizacija torej predstavlja pozitiven trend, ko globalni svet predstavlja skupek raznovrstnih udeležencev, globalizacija pa nadvlado enega od njih (Ritzer 2004). Mlinar (Mlinar 2000) predvsem v okviru lokalnega znotraj države predstavi pojem getoizacija lokalnosti, ko ugotavlja, da državni aparati večkrat bolj slabijo kot spodbujajo vlogo lokalnih enot (Mlinar 2000).

Tabela 2.1: Krepitev in slabitev moči lokalni akterjev ob razširjanju dostopnosti

Okrepitev (empowerment) lokalnih akterjev	Slabitev (dis-empowerment) lokalnih akterjev
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Samostojnost z vidika razširjanja razpona izbire v povezovanju z drugimi za reševanje problemov. ▪ Povečana možnost direktnega dostopa do relevantnih akterjev in virov (posledično zmanjšana vloga posrednikov in povečana možnost avtentičnega izražanja interesov). ▪ Povečan »glas« nastopajočega, fizična mobilnost in telekomunikacije večajo odzivnost okolja. ▪ Razvojne politične usmeritve od drugod predstavljajo podporo in skrajšujejo čas odločanja. ▪ Možnost krepitev opozicijskih skupin, podskupin, manjšin. ▪ Krepitev vlog skupin civilne družbe v odnosu do podjetniške moči in nastopanja proti splošnemu mnenju, ki je navadno na strani slednjih. ▪ Povečana dostopnost do finančnih virov. ▪ Širša odprtost in dostopnost je izziv za ozaveščanje o lastni identiteti in potencialnih odnosih z drugimi. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povečanje problemov v posameznikovem okolju in nezmožnost njihovega reševanja znotraj tega okvira, kar pomeni izgubljanje moči za njihovo reševanje. ▪ Zožuje se možnost samovoljnega odločanja. ▪ Lokalne oblasti izgubljajo možnost različnega obravnavanja prebivalcev glede na teritorialno poreklo (zaradi mobilnosti ljudi in glede na normativno odpravljanje razlik med prebivalci različnega teritorialnega porekla). ▪ Z umikanjem samovolje se povečuje moč manjšin in človeka kot posameznika. ▪ Nacionalne ravni podpirajo načelo subsidiarnosti, hkrati pa predstavljajo nove koncentracije moči (deficit demokracije). ▪ Zmanjševanje obvladljivosti prebivalstva, zmanjšana možnost neposredne udeležbe, povečanje odsotnosti in informacijskega zblizevanja.

Vir: Prirejeno po: Mlinar (2001, 772–773).

Izpostavljena nevarnost koncepta glokalizacije je, kot opozarja Mlinar (Mlinar 2001), da glokalizacija »zakrije še bolj temeljno polarizacijo in konvergenco, tj. med procesom

globalizacije in individuacije» (Mlinar 1994 v Mlinar 2001, 768). Kljub temu pa trdi, da lokalno postaja poleg tega, da je alternativa globalnemu, tudi priložnost za samouveljavitev lokalnega. Problem je v tem, da tu ne moremo govoriti o neki vnaprejšnji danosti oz. pripisanih pogojih, temveč je uspešnost lokalnega odvisna zgolj od aktivne vloge lokalnih akterjev. Mlinar opozarja tudi na možne pozitivne in negativne vplive globalizacijskih procesov na lokalne skupnosti. Predvsem gre pri tem za krepitev ali slabitev moči lokalnih akterjev. (Glej Tabelo 2.1) (Mlinar 2001)

Krepitev vloge lokalnega opisuje tudi pojem novi lokalizem. Mlinar *novi lokalizem* od starega razlikuje po tem, da je bil stari nujen, naraven in nezaveden, novi lokalizem pa je rezultat svobodne volje, prostovoljen in nameren rezultat racionalne zavestne izbire. (Mlinar 1995) Stari lokalizem poudarja posebnosti z izključevanjem, novi lokalizem pa z vključevanjem. Raimondo Strassoldo (Strassoldo 1990) trdi, da o novem lokalizmu lahko govorimo, če vanj vključimo vrsto pojavov, ki se dogajajo v postmodernej družbi in jih obravnavamo skupaj. Predstavi pet področji, ki po njegovem mnenju kažejo največje spremembe, pomembne, ko govorimo o lokalnem v globalnem pomenu:

1. *Lokalno specifični pogoji ekonomskega razvoja*. Ekonomski razvoj jasno kaže prostorsko zaznamovanost. Odvisen je od transportne in komunikacijske infrastrukture, naselitvenih vzorcev, političnih institucij in kulturnih vrednot nekega območja. Primeri takih so npr. »ekonomski otoki«, ki temeljijo na več manjših podjetjih, ki niso le ukoreninjena v lokalnih pogojih, ampak so tudi široko povezana s tržišči v globalnem smislu.

2. *Lokalizem in politika*. Politologi in sociologi ugotavljajo, da gre pri volitvah in tudi politiki nasploh še vedno predvsem za geografsko razdelitev virov, kar označuje teza »Vsaka politika je lokalna politika«. Tudi v modernih družbah je problem, ko nacionalni voditelji odpirajo nekakšne »notranje kroge« v domačem okolju, kamor se v primerjavi z ostalimi lokalnimi skupnostmi izteka bistveno več denarja.

3. *Oživljanje manjših naselij*. V razvitem svetu je prisoten trend upadanja rasti velikih mest. Povečuje pa se trend mirnega življenja v majhnem mestu oz. na podeželju. T. i. »ex-urbanisti«, ki so se preselili v svoj »miren kotic« na obrobje

mesta, so do svojih novih okolij zelo zaščitniški in navdušeni nad novo obliko življenja.

4. *Etnično-regionalna gibanja*. Gre za vprašanje etničnosti, regionalizma in nacionalizma, ki je »zelo kompleksno in teoretično neopredeljivo na objektivni način, ker večina spopadov na tem področju zadeva nasprotje, kontrast med samoopredelitvijo in opredelitvijo od zunaj. Ali je skupina samo regionalna (v teritorialnem smislu), enotna in kulturna (jezikovna, zgodovinska, religiozna itd.) manjšina, etnična skupina ali narod, je v veliki meri stvar politične volje in ne znanosti.« (Strassoldo 1990, 72) Poudarek je na tem, da etničnost pogojujejo tudi prostorski pogoji – skoncentriranost. Danes pa imamo predvsem v Zahodni Evropi primere, ko bi lahko govorili o novih oblikah takih gibanj, in sicer o transnacionalnem etnično-regionalnem gibanju, ki deluje preko meja.

5. *Ekološka gibanja*. Ekološka zavest je sila, ki – če gledamo splošno – zaradi same problematike teži h globalizmu. Običajno se nas ekološki problemi najbolj dotaknejo, ko so pred našim pragom. Prav zaradi globalnosti sveta in direktne vključenosti posameznika v svet se na tem področju vse bolj uveljavlja geslo »Misli globalno – ukrepaj lokalno«.

Harvey (Harvey v Mlinar 1995) opozarja, »da so značilne kombinacije danosti na posameznih lokacijah izhodišče za to, da se v vsakem primeru posebej izoblikujejo za te okoliščine optimalne in s tem popolnoma edinstvene rešitve. Edinstveno v različnih geografskih okoliščinah postaja tako pomembnejše kot kdajkoli prej, toda ob tem gre za ironijo, saj do tega prihaja ravno zaradi razpada prostorskih ovir.« (Mlinar 1995)

2.3 Indikatorji nadnacionalnosti

Globalizacijo urbanih tokov v omrežjih in lokalizacijo globalnih tokov v urbanih prizoriščih ali zahtevo po hkratnem usklajevanju vloge transakcijskih tokov z vlogo fizičnega urbanega prostora (usklajevanje čim večje globalne dostopnosti s čim večjo lokalno prisotnostjo različnih akterjev v mestu) preverjamo predvsem z elementi oz indikatorji nadnacionalnosti.

Hočevar (Hočevar 2000) predstavi tri najširše analitične skupine omrežno-prizoriščnih indikatorjev:

- *Interakcijski indikatorji* merijo instrumentalni položaj mesta. Gre za fizično-prostorsko in virtualno opremljenost določenega mesta, kar pogojuje povezovalno in vključevalno sposobnost, globalno univerzalnost in dostopnost (prehodnost, prepustnost).
- *Reprezentacijski indikatorji* merijo kontekstualni položaj mesta. Preverjajo sposobnosti »unovčenja« potencialnih razločljivih elementov urbane krajevnosti. V tem okviru je pomemben celoten sklop človeških potencialov, ki nam kažejo funkcijsko, lokacijsko, identifikacijsko (simbolno-estetsko) in dogodkovno privlačnost v fizičnem prostoru nekega mesta.
- *Pripisani indikatorji* merijo objektivni (negativni ali pozitivni) položaj mesta, kot so npr. geografska umeščenost, število prebivalcev, nezmožnost uveljavljanja avtonomije znotraj nacionalnih sistemov. Na ta položaj mesta sama ne morejo vplivati. (Hočevar 2000)

Urbanolog P. Soldatos (Soldatos 1991 v Hočevar 2000) predstavi indikatorje internacionalizacije na opisni način. (Glej Sliko 2.2) Vsakemu indikatorju je tako mogoče pripisati dejansko ali potencialno interakcijsko, reprezentacijsko ali inovativno težo ter jih tako razčleniti v posamezne indikatorje, ki kažejo nadnacionalni položaj mesta ali omrežja. Soldatos tovrstno povezovanje imenuje *omrežne alianse*, ki po njegovem pridejo do največje veljave, ko določeno mesto že ima dejanske nadnacionalne poteze ali potenciale za to, nima pa pravega vpliva, ki bi v celoti omogočal njegov nadnacionalni položaj. Primerjalna položaja – nadnacionalna

prizoriščnost in nadnacionalna omreženost – sta v kratkoročnem pogledu precej neskladna. Lahko bi govorili tudi o polarizaciji teh dveh dejavnikov. Gledano z dolgoročnega zornega kota pa je med njima pogojenost – intenzivnejše in bolj usmerjeno, specializirano vključevaje v omrežja povečuje prizoriščnost in obratno.

Slika 2.2: Opisni indikatorji nadnacionalnosti

(a) INTERAKCIJSKI,	(b) REPREZENTATIVNI,	(c) INOVACIJSKI
(a,c)	Mesto je nadnacionalno geografsko izpostavljeno,	
(a,b,c)	Ima vse »poteze nadnacionalnosti«: nadnacionalni <i>značaj</i> (identifikacijo), nadnacionalne <i>funkcije</i> in nadnacionalni <i>vpliv</i> ,	
(a)	Ima neposredne transportne, telekomunikacijske povezave s partnerskimi mesti na nadnacionalni ravni,	
(a,b)	Ima nadnacionalno primerno, učinkovito in razvejano storitveno infrastrukturo omrežje v grajenem okolju: kongresne dvorane, razstavišča, hotelske kapacitete, raziskovalne parke, zmožljiva telekomunikacijska, informacijska vozlišča, podporne podjetniške storitvene zmožljivosti ipd.	
(a,b)	Sprejema nadnacionalne dejavnike produkcije, npr. kapital, tujce oz. tujo delovno silo, storitve itd. in je vključeno v različne ekonomske transakcijske oblike, npr. v trgovino,	
(a,b)	Gosti nadnacionalne akterje: organizacije oz. institucije in/ali njihova predstavništva, npr. podjetja, banke, konzultante, gospodarske zbornice, turistične poslovalnice, trgovinska združenja itd.,	
(b,c)	Je »gost« s svojimi akterji v mestih preko nacionalnih meja: z organizacijami, institucijami v podobni sestavi ali obsegu,	
(b)	Je značilno vključeno v nadnacionalne družbene komunikacijske tokove, npr. turizem, pošta, študentske izmenjave, trgovinske misije itd.,	
(b,c)	Množični mediji so nadnacionalno prisotni in/ali imajo občinstvo izven meja nacionalne države,	
(b)	Pogosto ali redno gosti različne nadnacionalne dogodke, npr. razstave, festivali, športni dogodki itd.,	
(b,c)	Ima več sedežev lokalnih, regionalnih, nacionalnih organizacij oz. institucij z značilnostmi, obeležji nadnacionalnih dejavnosti, nadnacionalnimi vsebinami ugledom ali vplivom, npr. klubi, združenja, univerzitetni in drugi izobraževalni programi za tujce, raziskovalni inštituti z zaposlenimi tujci it.,	
(b,c)	Javne ali zasebne organizacije oz. institucije imajo dejavne sporazume o sodelovanju z nadnacionalnimi organizacijami in so vidni člani oz. akterji različnih nadnacionalnih omrežij, npr. pobratenja, ekonomski povezovalni sporazumi itd.	
(a)	Urbana upravljalska struktura ima potrebne administrativne ter intelektualne osnove (aparatus), tako da lahko zanesljivo in na različne načine sistematično izvaja nadnacionalne paradiplomatske in promotivne dejavnosti,	
(b)	Prebivalstvena struktura je nadnacionalno (večetnično) sestavljena, javno mnenje pa je temu naklonjeno.	

Vir: Prirejeno po: Soldatos (1991) v Hočevar (2000).

Velja pravilo, da je lažje tekmovati in uveljavljati nadnacionalni položaj, če se bolje povezujemo. Na podlagi tega tudi mesta sama lahko opredelimo kot pasivna in aktivna v nadnacionalnem povezovanju. Posplošeno bi lahko rekli, da je profil pasivnega nadnacionalnega mesta značilen za tista mesta, ki s svojimi lastnostmi omogočajo nadnacionalno povezovanje, vendar so v sebi preveč homogena. Akterji, ki zavzemajo prostor v nadnacionalnem smislu, so tako tuji in mesto kot tako izgublja svoje individuacijske lastnosti. Nasprotno pa je za mesto, ki ima profil aktivnega nadnacionalnega mesta, značilno, da svoj fizični in virtualni urbani prostor sicer posredujejo tujim akterjem, vendar ob (so)uveljavljanju in vključevanju lastnih posebnosti. Na tak način se tudi sami nadnacionalno povezujejo in odpirajo možnosti za delovanje lastnih akterjev (Hočevar 2000).

Tabela 2.2: Elementi nadnacionalnosti

<i>ELEMENTI NADNACIONALNOSTI</i>				
RAVNI	Primerljivost	Tekmovalnost	Prepoznavnost	Povezljivost
<i>Fizično-prostorska struktura</i>	Univerzalni (globalni) standardi v grajenem prostoru	Cene zemljišč, poslovnih prostorov in stanovanj, najemniška fleksibilnost	Razločljiva krajevna podoba (imaginary), privlačnost <u>grajenega</u> prostora	Vključenost v nadnacionalno nepremičninsko ponudbo
<i>Družbeno-prostorska organiziranost</i>	Nadnacionalna mobilnost delovne sile	Organizacija nadnacionalnih dogodkov	Promocija krajevnih kvalitiet	Nadnacionalne izmenjave (kulturne, znanstvene itd.)
<i>Posameznik (prebivalec)</i>	Nadnacionalno primerljiva izobrazba	Zaposlitve, lastništvo v tujih podjetjih	Promotivna vloga uglednih posameznikov	Odprtost in pozitivna naravnost do tujcev

Vir: Hočevar (2000, 212).

V okviru raziskave o revitalizacijski analizi koprskega starega mestnega jedra Hočevar (Hočevar 2000) razčleni elemente nadnacionalnosti še podrobneje kot Soldatos. (Glej Tabela 2.2) Čeprav gre v primeru revitalizacijske analize Kopra za predstavitev elementov nadnacionalnosti v okviru določenega raziskovanja s svojevrstno problematiko, je v okviru našega preučevanja ta pristop zanimiv prav zaradi svoje konkretizacije. Razčlenitev posameznih elementov nadnacionalnosti in razmejitev na ravni njihovega delovanja sta zelo dobrodošli predvsem zato, ker – posebno na tak način sistematizirane – specifične literature ni veliko. Revitalizacija je v današnjem svetu prisotna na vseh ravneh. Kljub temu da se pozornost posveča predvsem mestom,

verjetno ni napačno, če trdim, da bo revitalizacija nujno potrebna tudi na ostalih področjih oz. sferah – npr. v ruralnih območjih.

Problematika raziskovanja nadnacionalnega povezovanja

Problem pri preučevanju indikatorjev mreženja in prizoriščnosti je največkrat v tem, da se jih obravnava ločeno. Poleg tega so raziskave na tem področju velikokrat kvalifikacijsko usmerjene, in sicer na podlagi sektorskih delitev, kot so npr ekonomija, kultura, socialna sfera, transport itd. Prednost takih raziskav je v tem, da so rezultati lažje predstavljivi. Glavna slabost omenjenih raziskav, zasnovanih na tak način, je ta, »da večina avtorjev zasnuje svojo različico posameznih kazalcev in skupin kazalcev, ki jih ni mogoče primerjalno obravnavati, hkrati pa ni vedno utemeljena niti njihova teza niti (ne)uvrstljivost« (Hočevar 2000, 168).

V okviru te problematike je bilo na območju Slovenije izdelanih nekaj raziskav. Najvidnejše so raziskave na primerih Ljubljane, Trsta in Kopra (Mlinar 1995; Hočevar 1995b). Primere raziskovanja nadnacionalne povezanosti posameznih mest v širšem pogledu pa predstavljajo npr. raziskave o mestih Bilbao in Barcelona.

Hočevar (Hočevar 2000) predstavi glavne težave, s katerimi se soočamo ob raziskovanju problematike nadnacionalnega povezovanja, samih raziskav in načinov raziskovanja:

- izrazita vsebinska ločenost obravnav omrežij in prizoriščnosti;
- izrazita meddisciplinarna kot tudi znotrajdisciplinarna usmerjenost raziskav (urbana prostorskost proti urbana kultura);
- izrazito raziskovanje velikih mest;
- različno in omejeno zajemanje indikatorjev omreženosti in prizoriščnosti;
- izrazita ozka usmerjenost raziskav na tehnološke in infrastrukturne vidike interurbanega mreženja ter usmerjenost k demografskim in ekonomskim vidikom, ko gre za prizoriščnost;
- enorazsežnostna raziskovalna zasnovanost in nato enostranska interpretacija omrežij in prizoriščnosti kot fenomena globalizacije. (Hočevar 2000, 167)

3 REGIONALNO POVEZOVANJE

Zgodovinsko gledano so lokalne in regionalne posebnosti v nadnacionalnem povezovanju odigrale pomembno vlogo. Bučar (Bučar 1993) za mednarodno regionalno sodelovanje pravi, da je »mutatis mutandis staro kot človeška družba, le da se koncept mednarodnega in regionalnega v času in prostoru spreminja« (Bučar 1993, 21). Makarovič (Makarovič 1995) predstavlja države v preteklosti, ki »niso iskale svoje legitimitete v nacionalni enkratnosti« (Makarovič 1995, 214). Stari Grki so živeli v mestnih državah, ki jih je družila enotna kulturna tradicija. Opredelimo jih lahko kot subnacionalne, saj so njihove države temeljile na lokalni, ne pa nacionalni identiteti. To je bilo odločilno, da so tudi v rimskem imperiju ohranili primat na kulturnem področju. Po drugi strani pa so Rimljani svojo superiornost izkazovali na vojaškem in političnem področju ter si s tem jemali pravico, da poleg osamosvajanja ozemlja prebivalcem vsiljujejo tudi njihovo kulturo. Obseg rimskega imperija je bil veliko večji kot obseg vladajoče države, zato bi v primerjavi z Grki to tvorbo lahko opredelili kot supranacionalno. Če pojem imperializma zamenjamo s pojmom vključevanja, lahko potegnemo marsikatero smernico v novih (regionalnih) povezovalnih tvorbah sodobnega sveta.

Regionalizem označuje nek prostorsko omejen pojav, regija kot taka se torej loči od univerzuma. Regija (latinsko regio) pomeni predel, področje, prostorsko omejeno okolje, vendar se kljub navidezni jasnosti pojmovanja regije še do danes ni izoblikovala ustrezna definicija. Različne stroke, od geografskih, ekonomskih, zgodovinskih pa do kulturnih in etničnih, regijo različno opredeljujejo. (Bučar 1993) Regionalizem kot ga razumemo danes, se je močno razvil po drugi svetovni vojni. Vzroke lahko iščemo v večji rasti demokracije. Poleg tega pa lahko porast regionalizma razumemo kot reakcijo na centralizem. Regijo bi tako lahko opredelili kot subjekt z lastno identiteto ter z določenimi specifičnostmi, kot so skupen jezik, kultura in zgodovinska tradicija, in z možnostjo organiziranja skupnega gospodarskega in socialnega razvoja. (Vršaj 2004)

Mlinar se ne ustavi zgolj pri regiji oz. regionalizmu kot takem, temveč predstavi nekakšno idealno-tipsko celostno teoretično predstavitev razvoja teritorialne organizacije. Spremembe na nacionalni in regionalni ravni predstavi tako, da oblikuje

štiri vzorce razvojnih stopenj teritorialne organizacije v procesih osamosvajanja in povezovanja v prostoru. Prvi dve stopnji v razvoju predstavljata prehod teritorialne organizacije iz dinastične organizacije v etnonacionalno organizacijo. Gre za nekakšen prehod od vladarjev, ki so imeli v posesti določen teritorij, do oblikovanja nacionalnih držav. V okvirih našega preučevanja pa je potrebno izpostaviti naslednji dve fazi, ki ju Mlinar označi kot regionalni policentrizem in čezmejno sodelovanje ter transnacionalna omrežja (ne)teritorialnih kriterijev. V tretji fazi razvoja izpostavi, da regije pridobivajo večji pomen v smislu teritorialnega širjenja na strnjemem področju tako znotraj kot tudi izven državnih meja. Poleg tega se selektivno povezujejo v določeni geografski smeri kot tudi disperzno v omrežjih. Poudarja, da ne gre več za homogene in avtohtone populacije, temveč za policentrične strukture. V zadnji fazi izpostavi tudi okrepitev povezovanja v *tangencialne koalicije*, ki so nasprotne prej prisotnim radialnim povezavam, ter decentralizaciji v državnem merilu, iz katere izhaja krepitev regionalnega policentrizma in avtohtonosti regij oz. širše subnacionalnih enot. (Mlinar 1995)

Policentrična usmerjenost regionalnega razvoja je še posebej aktualna v prostoru, kjer se meje odpirajo in obstaja čezmejno povezovanje. Mlinar trdi, da »moderna ali postmoderna koncepcija Evrope regij in zlasti oblikovanja t. i. čezmejnih regij ne more puščati ob strani /.../ in da je eden od temeljnih pogojev za napredek v tej smeri pariteta vlog oz. položajev sodelujočih partnerjev.« (Mlinar 1995, 107) S četrto in s tem zadnjo fazo razvoja Mlinar označi procese, ki so bili opisani že v prvem poglavju. Gre za princip »razsrediščene družbe« (ne)teritorialnih akterjev in povezovanje v križajoča in presegajoča se omrežja. (Mlinar 1995)

Ansell (Ansell 2000 v Lajh 2006) osnuje zanimiv koncept, ki bi ga lahko predstavili kot konkretnější primer zgoraj omenjenega principa križajočega in presegajočega omrežja. Avtor govori o *network polity* kot o posebni obliki sodobne politične ureditve. Predstavlja skupnost, omrežje, v katerem javnopolitični igralci ne bi bili hierarhično razvrščeni, temveč vertikalno in horizontalno razpršeni, med seboj pa povezani v principu mnogoterosti. Ravni odločanja naj ne bi bile več v ospredju. Nadnacionalno, nacionalno, regionalno in lokalno odločanje naj bi zamenjali akterji iz civilnodružbenih struktur, nedržavne in javne organizacije ter (nad)državne makro strukture. Kljub temu

da slednji koncept predstavlja enakovrednost na različnih ravneh odločanja, ima sistem vseeno tudi slabosti. Kot tak krepi samo povezovanje med nedržavnimi organizacijami s pomočjo spodbud s strani države, ne spodbuja pa odpiranja navzven. Na tak način lahko govorimo zgolj o regionalizaciji od spodaj navzgor, ki pa ne uporablja prijemov, ki omogočajo večje možnosti vključevanja v globalni prostor.

3.1 »Evropa regij«: Smernice Evropske unije in regionalna politika

Subnacionalna regionalizacija in regionalizem še posebej pridobivata na pomenu v okviru evropskih povezovalnih procesov, ne le v političnem, temveč tudi v upravnopravnem in ustavnopravnem smislu. (Bučar 1993, 52; Robson 1993; Keating, 1998a in 2004) Regionalizem in regionalizacija sta značilnosti zahodnoevropskih držav od teritorialne konsolidacije državnih sistemov in rasti moderne, intervencionistične države v devetnajstem stoletju naprej. (Keating, 1998a, 67 v Lajh 2006, 56)

Hoogherjewa in Marks (Hoogherjewa in Marks 2001a v Lajh 2006, 60) govorita o transnacionalnih (javnopolitičnih) omrežjih in osujeta tri tipične oblike takih omrežij. Prve so sestavljene iz organizacij, ki jih sofinancira Evropska komisija in gre za spodbujanje regionalnega sodelovanja preko pobud kohezijske politike EU.⁶ Druge so sestavljene iz regij, ki imajo skupne teritorialne značilnosti ali sorodne javnopolitične probleme. V tretjo skupino avtorja uvrščata regije, ki si med seboj izmenjujejo informacije in posredujejo najboljše prakse. Slednje avtorja označita kot evroregijsko partnerstvo. (Lajh 2006)

Leta 1972 je nastalo eno izmed prvih formalnih združenj čezmejnega sodelovanja, in sicer Delovna skupnost Srednjih Alp (Arge-Alp), ki združuje 10 regij Italije, Avstrije, Švice in Nemčije. Arge-Alp je bila pomembna zaradi vpliva na nastajanje novih podobnih združenj, kot je na primer Delovna skupnost Zahodnih Alp (COTRAO), kjer je šlo za sodelovanje Italije, Francije, Švice. Drug primer je Delovna skupnost Vzhodnih Alp (Alpe-Jadan). Nastala je leta 1978, v njej so sodelovale regije Avstrije, Italije, Nemčije, Slovenije, Hrvaške in Madžarske. Njen posebni pomen je ta, da je bila prva in najbolj plodna oblika mednarodnega sodelovanja, predvsem zato ker je vključevala dežele z zelo različnimi družbenopolitičnimi sistemi. Med regijami Španije, Francije in Italije je bila leta 1983 osnovana tudi Delovna skupnost Pirenejev (CTP). Izven alpskega prostora so značilna bolj lokalno usmerjena čezmejna združenja. Prve so v tem okviru nastale skandinavske čezmejne regije. Na podlagi sporazuma leta 1962 med Dansko, Švedsko, Norveško, Finsko in Islandijo je bilo osnovanih več čezmejnih sodelovanj, prva je zaživela zveza Severni rt ali »Nordkalotten«. Znale pa so tudi zveze drugod po Evropi kot na primer Benelux, Regio, Euregio. (Bufon 2004)

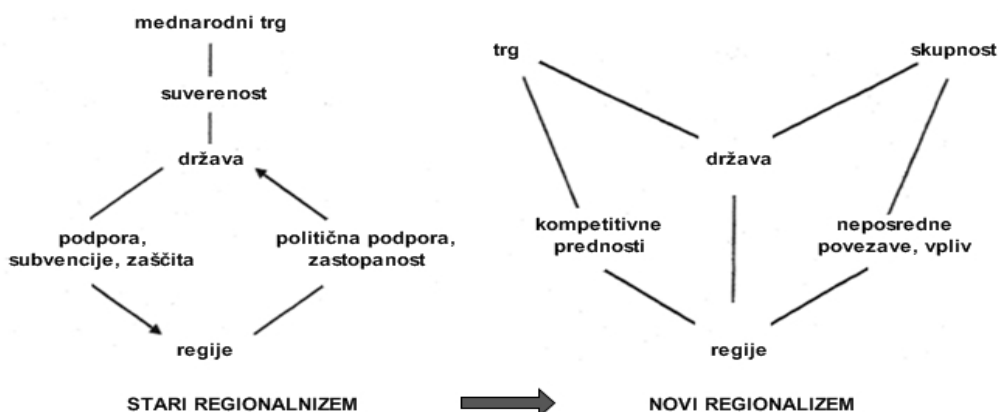
⁶ Več o tem glej v naslednjem poglavju.

V okvirih specifičnega povezovanja posameznih regij – ne zaradi prostorske bližine, temveč določenega interesa – je najvažnejša kooperacija Konferenca perifernih in pomorskih regij (v nadaljevanju CRPM), ki je nastala leta 1973. Pomembnost CRPM kaže podatek, da je bilo leta 2002 vanjo vključenih že 146 regij iz 25 držav. Leta 1984 je bila ustanovljena Delovna skupina regij z industrijsko tradicijo (RETI). T. i. Skupnost 4 motorjev Evrope je bila ustanovljena leta 1988 med regijami Katalonija, Baden-Wurttemberg, Rodan-Alp in Lombardija. (Vršaj 2004)

Najaktualnejša vrsta regionalnih skupnosti je »evroregija«, ki povezuje tako čezmejno kot tudi specifično sodelovanje. Predstavlja »najvišjo stopnjo v procesu institucionalizacije čezmejnega sodelovanja« (Mores 2006, 28). in je »formalna struktura regionalnih in občinskih oblasti za čezmejno sodelovanje ob sodelovanju gospodarskih in socialnih partnerjev« (Gabbe 1995 v Mores 2006, 28).

Kot trdi Àgh (Àgh 2003 v Lajh 2006) se to obdobje pogosto imenuje »Evropa regij«. Gre za zelo kompleksen pojav, ki se pojavlja tako v obliki ideologije kot tudi v usmeritvenih procesih družbenopolitične transformacije. Nastajajoča »Evropa regij« pa posledično izumlja tudi novi termin v procesih regionalizacije. Pojavljajo se nove oblike v teritorialnih odnosih. (Glej Sliko 3.1) »Novi regionalizem« se od tradicionalnega razlikuje po tem, da upravljanje regij ni več pod nadzorom države. Regije ne delujejo več po principu zagotavljanja politične podpore države v zameno za podporo v obliki subvencij in zaščite, temveč regije predstavljajo tretjo odločevalsko raven. (Lajh 2006, 57)

Slika 3.1: Teritorialni odnosi v starem in novem regionalizmu

Vir: Prirejeno po: Keating (1998a, 77) v Lajh (2006, 59).

Prva evroregija (s tem imenom) je nastala leta 1965 med nemškimi in nizozemskimi občinami. Tudi že prej, leta 1963, je bila ustanovljena tristranska konferenca Rana (predeli Švice, Francije, Nemčije). Druge znane evroregije so še Evroregija Ren-Severni Maas (Belgija, Nemčija), Evroregija Elba-Laba (Češka, Poljska, Nemčija), Evroregija Severa (Belgija, Anglija, Francija), Čezpirenejska evroregija (Francija, Španija). Evroregija Euradria naj bi potekala med Hrvaško, Slovenijo, Italijo in Avstrijo. Pri tem je pomembno tudi dejstvo, da so leta 1985 glavne medregionalne organizacije ustanovile Skupščino evropskih regij (ARE), ki je glavni cilj dosegla z vključitvijo regij v institucionalno strukturo Evropske unije. Leta 1992 je bil potrjen odbor regij, ki je sicer posvetovalni organ, vendar je pomembno dejstvo, da je postavljen ob bok ministrskemu svetu in Evropskemu parlamentu. Na tak način je zagotovljeno sodelovanje regij pri sestavljanju evropskih politik na raznih področjih. (Vršaj 2004)

Evropska unija – smernice regionalizma

Evropska regionalna politika je politika, ki spodbuja solidarnost. Več kot tretjina proračuna Evropske unije je namenjenega zmanjšanju razvojnih razlik med regijami in neenakosti med državljani, kar zadeva blaginjo. Unija namreč poskuša izvajati tako politiko, ki bo zaostalim regijam pomagala pri približevanju povprečni razvitosti EU skozi prestrukturiranje industrijsko manj razvitih regij, skozi preoblikovanje podeželskih območij s propadajočim kmetijstvom in z obnovo nazadujočih četrti v mestih. Z eno besedo, prizadeva si za okrepitev ekonomske, socialne in ozemeljske „kohezije“ v Uniji. (Evropska komisija 2004, 3)

Evropska unija kohezijsko, regionalno politiko skladnejšega in trajnega regionalnega razvoja izvaja s pomočjo različnih instrumentov. S finančnimi sredstvi pomaga tako članicam kot nečlanicam Evropske unije. Prvim v okviru kohezijskega in strukturnih skladov⁷ ter z različnimi pobudami: INTRREG, URBAN, LEADER, EQUAL, drugim pa s programi PHARE, TACIS in JOPP.

V okvirih evropskih prostorskih integracij je pomemben predvsem program PHARE (pomoč Poljski in Madžarski za gospodarsko obnovo), ki so ga ustanovili leta 1989 po padcu berlinskega zidu in je bil prvotno namenjen zgolj tema dvema državam. Kasneje

---

⁷ Štirje strukturni skladi: Evropski sklad za regionalni razvoj (ESRR), Evropski socialni sklad (ESS), Strukturni sklad za področje kmetijstva in razvoja podeželja (ESKRP), Strukturni sklad za področje ribištva (ESR).

so jo razširili še na Bolgarijo, Romunijo, Češkoslovaško, Jugoslavijo ter Baltske države. V okviru programa PHARE se je oblikoval tudi podporni program PHARE-CBC (cross-border-cooperation), ki daje poudarek predvsem čezmejnemu sodelovanju. (Vršaj 2004)

Pobuda EQUAL je transnacionalno sodelovanje spodbujala z novimi metodami za boj proti diskriminaciji in neenakosti vseh vrst v okviru trga delovne sile in je bila sofinancirana s strani ESS. URBAN se je financirala s strani ESRR in je spodbujala inovativne tehnologije za gospodarsko in socialno oživitev malih in srednjih mest ter zapostavljenih predelov, obnavljanje infrastrukture, izboljšanje stanja okolja in izmenjave izkušenj za trajnostno oživitev in razvoj mest v krizi. Pobuda LEADER je bila financirana iz EKUJS⁸ in je bila osredotočena na razvoj podeželskega prostora. Osrednji cilj je bil uskladiti aktivnosti v podeželskih skupnostih in gospodarstvih (integrirani razvoj), podporo lokalnemu partnerstvu in povezavam na podeželskih območjih, ki bi oblikovale nove strategije in trajnostni razvoj teh območij. V okviru programa LEADER je za inovativne projekte na podeželju skrbela tudi pobuda LEADER+. Slednja se je osredotočala predvsem na tiste, ki so jih pripravile skupine lokalnega prebivalstva. (Mulec 2008, 55–57)

V okviru našega raziskovanja je potrebno posebno pozornost nameniti pobudam INTERREG. Iniciative ali pobude INTERREG so predstavljale nekakšne ukrepe s strani EU zaradi morebitnih negativnih posledic ob padanju meja (npr. carinske pregrade). Tako poznamo Interreg I za obdobje 1991–1994, Interreg II za obdobje 1994–1999 in Interreg III 2000–2006. (Vršaj 2004) Slednjo pobudo je sestavljalo pet aktivnosti:

- *INTERREG III A* promovira integrirano čezmejno sodelovanje.
- *INTERREG III B* zadeva transnacionalno sodelovanje na področju prostorskega razvoja. Predstavlja nadaljevanje pobude INTERREG II C. Osnovni namen programa INTERREG III B je spodbujanje transnacionalnega sodelovanja med nacionalnimi, regionalnimi in lokalnimi organi oblasti, da bi dosegli višjo raven harmoničnega razvoja na ozemlju EU in boljše ozemeljske integracije s pridruženimi članicami in ostalimi državami.

---

⁸ Evropski kmetijski usmerjevalni in jamstveni sklad.

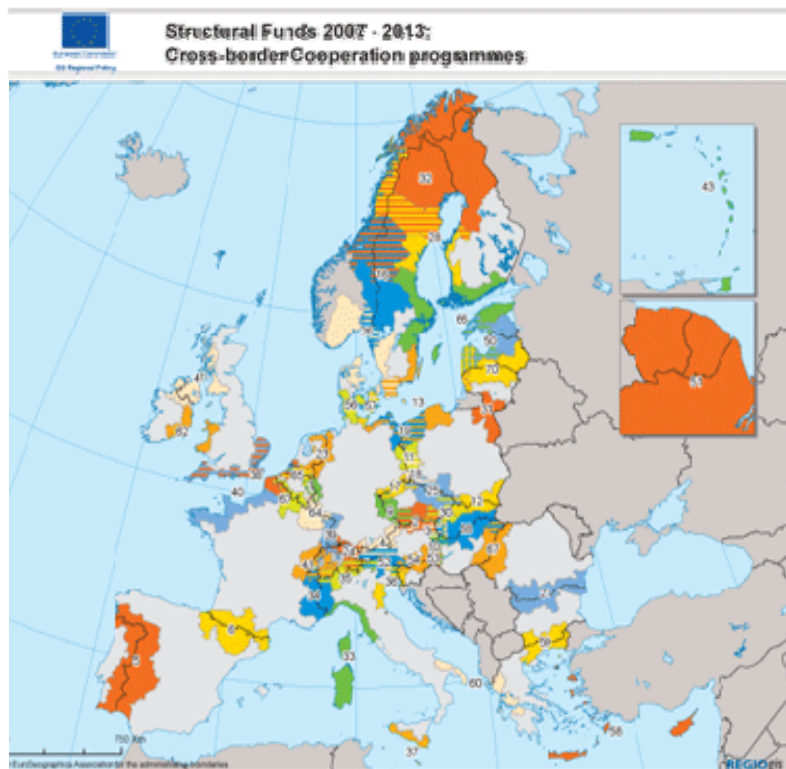
- *INTERREG III C* izboljšuje in vzpodbuja medregionalno sodelovanje.
- *ESPN* je namenjen izvajanju Evropskih prostorskorazvojnih perspektiv (EPRP), njegov namen pa je tudi zmanjševanje razlik med poznavanjem prostorskih razvojnih trendov in prostorskih učinkov evropskih politik na evropskem teritoriju ter izboljšanje povezanosti prostorskih in regionalnih ekonomskih politik.
- *INTERACT* pripomore h kvaliteti programov INTERREG s tem, ko omogoča in vzpodbuja prenos izkušenj in dobrih praks med institucijami in posamezniki na različnih območjih ter hkrati oblikuje skupne postopke in standarde za izvajanje programov. (Urad za prostorski razvoj (2001–2004) 2000)

V središču kohezijske politike v obdobju med letoma 2007 in 2013 so krepitev gospodarske rasti, večanje konkurenčnosti ter odpiranje novih delovnih mest ob hkratnem zagotavljanju trajnostnega in uravnoveženega razvoja. Cilj kohezijske politike EU je razvoj regij oziroma držav, ki so ekonomsko in socialno v slabšem položaju kot je povprečje EU, z namenom zmanjševanja razlik in doseganja pozitivnih učinkov za celotno EU. V obdobju 2007–2013 ima kohezijska politike tri cilje:

- *Cilj 1: konvergenca.* Temeljno načelo cilja skladnega regionalnega razvoja, ki ga krajše imenujemo tudi »konvergenca« je spodbujanje rasti s krepitvijo pogojev in dejavnikov, ki vplivajo na pojav prave konvergenca v najmanj razvitih državah članicah in regijah.
- *Cilj 2: regionalna konkurenčnost in zaposlovanje.* Cilj je namenjen krepitvi regionalne konkurenčnosti in privlačnosti ter zaposlovanja z dvojnimi pristopom. Prvič, razvojni programi bodo regijam pomagali predvidevati in spodbujati gospodarske spremembe z inovacijami in spodbujanjem družbe znanja, podjetništva, varstva okolja ter z izboljšanjem njihove dostopnosti. Drugič, nova in boljša delovna mesta bodo podprta s prilagoditvijo delovne sile in naložbami v človeške vire.
- *Cilj 3: evropsko teritorialno/ozemeljsko sodelovanje* (prej vključeno v INTERREG). Cilji ozemeljskega sodelovanja so okrepanje čezmejno sodelovanje s skupnimi lokalnimi in regionalnimi pobudami, čezmejno sodelovanje z namenom

povezanega ozemljskega razvoja ter medregijsko sodelovanje in izmenjava izkušenj. (Urad vlade RS za komuniciranje 2008)

Slika 3.2: Območja čezmejnega sodelovanja v Evropi

Vir: Cross-border co-operation programmes. Regional policy – Info regio (2009).

V okviru cilja »Evropsko teritorialno/ozemeljsko sodelovanje« bodo potekale različne vrste sodelovanja: čezmejno sodelovanje (Glej Sliko 3.2), transnacionalno sodelovanje, medregionalno sodelovanje ter mrežni programi (ESPON – Evropsko omrežje za spremljanje prostorskega razvoja, INTERACT – podpora upravljanju programov sodelovanja in URBACT – tematsko omrežje mest).

Vse vrste sodelovanja so v primerjavi z obdobjem 2000–2006 doživele določene spremembe. Čezmejno sodelovanje zdaj obsega večje območje kot v okviru Interrega III predvsem zaradi pomorskega sodelovanja. Vse države EU ostajajo upravičene do interregionalnega sodelovanja, vendar pokriva celotno območje EU en sam program (v okviru Interrega III C so bili štirje).

Regionalna politika in sodelovanje Slovenije z EU

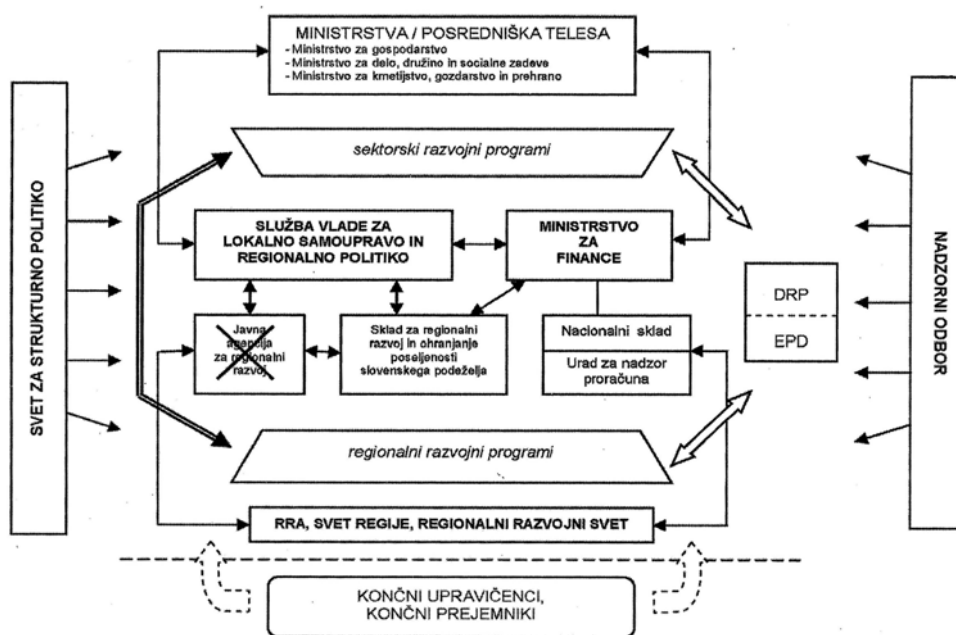
»Po desetih letih podaljševanja že ukinjenih planskih usmeritev iz sistema družbenega planiranja so se »brez voznega reda« začele porajati nove razvojne usmeritve – strategije.« (Naprudnik 2005, 27) Naprudnik ima v mislih *Državni razvojni program RS (2001)*, *Strategijo regionalnega razvoja Slovenije 2001–2006 (2001)*, *Strategijo prostorskega razvoja Slovenije (2004)* in *Strategijo razvoja Slovenije (2005)*, ki predstavljajo temeljne dokumente na področju razvoja države. Pri tem je potrebno omeniti tudi *Resolucijo o nacionalnih projektih do 2023*, ki je temeljni dolgoročni razvojni dokument za posamezne razvojne projekte. Poleg države in njene uprave je iz vidika regionalnega razvoja pomembno tudi delovanje *regionalnih razvojnih agencij (v nadaljevanju RRA)*. V Sloveniji ima vsaka statistična pokrajina svojo RRA. RRA podpira ekonomske, socialne in kulturne aktivnosti v lokalnih skupnostih, ki so se povezale z namenom regionalnega sodelovanja. Njene temeljne naloge se dotikajo razvijanja partnerstev na lokalni, regionalni, nacionalni in mednarodni ravni med javnim in zasebnim sektorjem. Skrbijo za realizacijo razvojnih pobud in krepitev skladnega regionalnega razvoja ter pospeševanje celovitega razvoja posamezne regije. Poleg tega pa so ključne za pripravo in izvajanje regionalnih razvojnih programov in pridobivanje domačih in tujih virov financiranja. (Naprudnik 2005)

Na področju evropskega sodelovanja oz. vključevanja v EU smo se že pred vstopom Republike Slovenije v EU srečali s programom PHARE, obliko predpristopne pomoči, v katerem smo sodelovali predvsem z Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Po 1. maju 2004 smo projekte nadaljevali v programu pobud skupnosti Interreg III (programi Interreg IIIA, Interreg IIIB in Interreg IIIC), kar je Sloveniji omogočalo tudi sodelovanje v medregionalnih in transnacionalnih programih s partnerstvi širom EU. Namen iniciative INTERREG III je bila krepitev gospodarske in socialne kohezije ter podpora čezmejnemu, transnacionalnemu in medregionalnemu sodelovanju. (Vršaj 2004)

V finančni perspektivi 2007–2013, ki je za nas aktualna, je čezmejno sodelovanje pridobilo še dodaten pomen, kar ga je povzdignilo v samostojen cilj v evropski kohezijski politiki, Cilj 3 – Evropsko teritorialno sodelovanje. Slovenija v finančnem obdobju 2007–2013 sodeluje v petih čezmejnih programih, in sicer v operativnih

programih z Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško, ter v operativnem programu Jadransko čezmejno sodelovanje. Vsak od teh programov je podrobno dodelan, v splošnem pa se dotikajo predvsem trajnostne teritorialne in socialne integracije, konkurenčnosti, znanja, gospodarskega sodelovanja ter dostopnosti in mreženja. V okviru transnacionalnega sodelovanja Slovenija v obdobju 2007–2013 sodeluje v štirih programih, ki so območno razdeljeni na območje Alp, Srednje Evrope, Jugovzhodne Evrope in Mediterana. Tudi tu gre za spodbujanje konkurenčnosti, inovativnosti, dostopnosti posameznih regij, za trajni razvoj mest in zaščito okolja. Medregionalno povezovanje temelji predvsem na mrežnem povezovanju in izmenjavi izkušenj celotnega območja EU. Slovenija sodeluje v štirih programih: Program »Interreg IVC«, Interact, Espon, Urbact.

Slika 3.3: Institucionalna struktura regionalnega razvoja

Vir: Lajh (2006, 168).

Institucionalna struktura za izvajanje kohezijske, regionalne politike (Glej Sliko 3.3) EU se je v Sloveniji uvajala postopoma. Uvedla je razmeroma centraliziran model za upravljanje in implementacijo kohezijske politike EU. Razloge za to lahko najdemo v sorazmerni majhnosti Slovenije, pa tudi v tem, da je trenutna teritorialna organiziranost Slovenije nima »pravnih« regij oz. pokrajin. Služba vlade za lokalno samoupravo in regionalno politiko ima tako osrednjo vlogo za upravljanje skupne kohezijske politike in

črpanje sredstev in skladov. Da pa sistem ni v celoti centraliziran, obstajajo tudi posredniški organi. Ministrstvo za gospodarstvo skrbi za izvedbo ESRR, ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve za izvedbo ESS ter Pobudo Skupnosti EQUAL, ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano za EKUJS ter FIUR. Posredniški organ za pobudo skupnosti INTERREG IIIA je SVLS. (Lajh 2006, 168–169)

Slovenija se je morala ob vključevanju v EU prilagoditi tudi s teritorialnega vidika, in sicer evropski klasifikaciji NUTS,⁹ ki je enotna teritorialna osnova za vse države članice. Omenjena odsotnost »pravnih« regij ali – kot trdi Lajh – institucionalni vakuum na regionalni ravni (Lajh 2006, 176), je pripeljal do tega, da je NUTS v Sloveniji sledil statistični oz. funkcionalni ureditvi slovenske subnacionalne ravni. Slovenija je svoje ozemlje formalno uskladila s klasifikacijo NUTS po sprejemu Uredbe o standardni klasifikaciji teritorialnih enot. V našem okviru sta pomembni ravni NUTS-0 in NUTS-1, ki ju predstavlja država kot celota, raven NUTS-3 pa 12 statističnih/razvojnih regij (Lajh 2006). Posebna je raven NUTS-2, okoli katere je bilo veliko polemik, saj so regije ravni NUTS-2, kjer je bruto domači proizvod na prebivalca manjši od 75 odstotkov povprečja EU, upravičene do sredstev iz cilja »konvergenca«. Pogajanja so bila uspešna in tako je s 1. januarjem 2008 za Slovenijo nastopila sprememba na ravni NUTS-2, saj se ozemlje Republike Slovenije sedaj na ravni NUTS-2 deli na dve kohezijski regiji – Vzhodno Slovenijo in Zahodno Slovenijo. (Urad vlade RS za komuniciranje 2008)

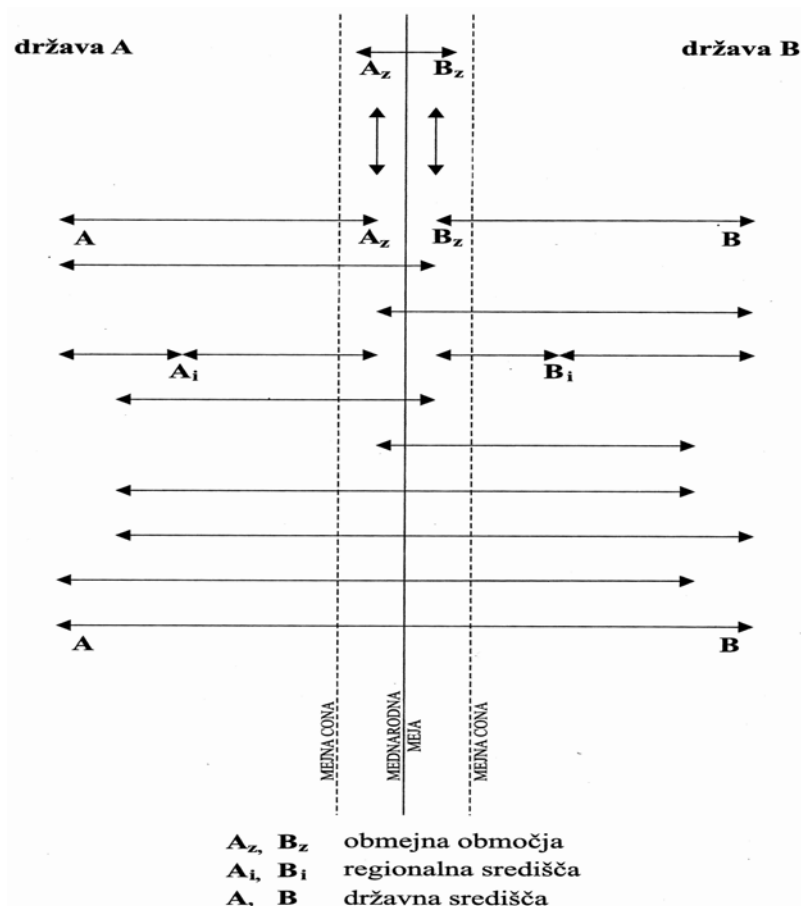
---

⁹ The Nomenclature of Territorial Units for Statistics/Nomenclature des Unites Territoriale pour Statistique. (Klasifikacija statističnih teritorialnih enot v Evropski Uniji – NUTS 2003)

3.2 Pomen obmejnih območij in manjšine

Obmejno območje se običajno razume kot prostor v okviru neke države, v katerem je čutiti vpliv bližine politične meje, medtem ko pojem obmejne ali čezmejne regije označuje prostor, ki obsega obmejno območje na obeh straneh meje. Povezanost obmejne regije gre zato iskati zlasti v funkcionalnih odnosih med obmejnima področjema, ki se lahko razvijejo na osnovi običajnih gravitacijskih trendov med urbanimi in zaposlitvenimi centri ter njihovim zaledjem, predvsem na ekonomskem in kulturnem področju. Gre za dva principa obmejne regije. Prvi je princip *funktionalnosti*, drugi pa *homogenosti*.

Slika 3.4: Housov model čezmejnih vezi

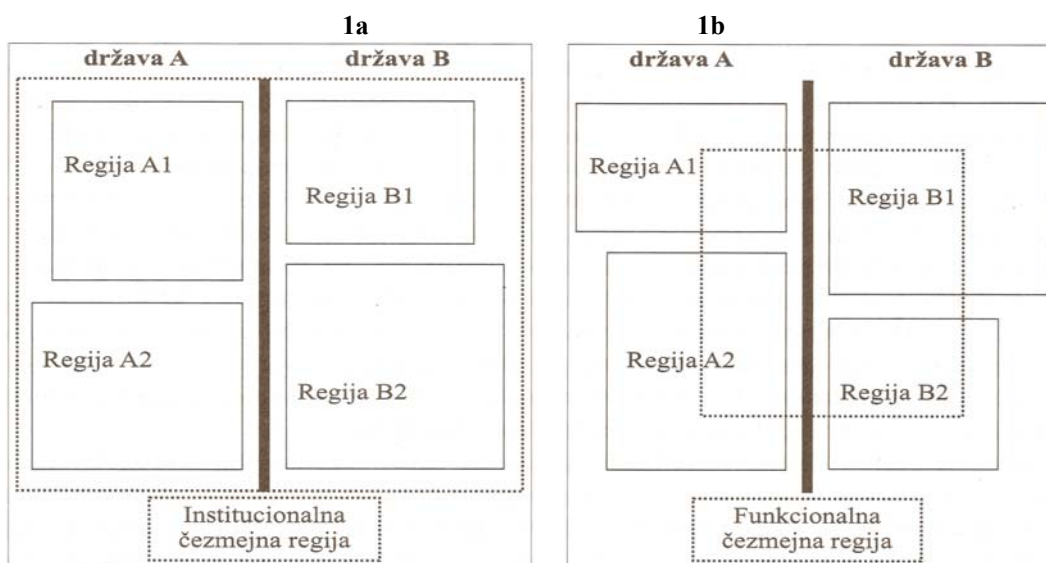
Vir: Bufon (2004, 212).

Čezmejne transakcije na ekonomskem področju so dokaj nestabilne in lahko vodijo interesente zdaj na eno zdaj na drugo stran. Odvisne so od trenutnih razlik v valutnih tečajih, stopnjah inflacije in kupni moči. Na kulturnem področju in z vsakdanjimi

družbenimi stiki je drugače. Te povezave izvirajo iz potrebe obmejnega prebivalstva po ohranjanju tradicionalnih vezi v okviru skupnega kulturnega prostora in se zato odlikujejo zlasti v svoji stabilnosti in trdoživosti, tudi v primeru manj odprtih mejnih režimov. Housov model čezmejnih vezi (Slika 3.4) predstavlja različne ravni čezmejne komunikacije in poudari, da so najpomembnejše tiste, ki potekajo znotraj ožjega obmejnega območja. (Bufon 2004, 211–213)

Bufon predstavi dva načina povezovanja na čezmejnem območju. Prvega označi kot »regije regij« (Glej sliko 3.5 1a), ki so oblike institucionalnih čezmejnih območji, kjer se več obmejnih upravnih enot poveže v eno samo, večjo regijo (evroregijo), ter skušajo znotraj tega prostora razvijati čezmejno sodelovanje na različnih družbenih področjih. Drugi princip povezovanja Bufon imenuje »regije v regijah« (Glej sliko 3.5 1b), ki so oblike čezmejnih območij, ki se razvijajo na osnovi obstoječih funkcionalnih, kulturnih ali historičnih družbenih vezi ter se običajno ne skladajo z upravno strukturo v obmejnem prostoru.

Slika 3.5: Principi povezovanja regij

Vir: Prirejeno po: Bufon (2004, 215–217).

S terminom »manjšina« se v družbenih vedah najpogosteje označuje socialno skupino, ki se po svojih rasnih, etničnih in kulturnih značilnostih razlikuje od večinske družbe, v katero je vključena in/ali diskriminirana s socialnoekonomskega in političnega vidika. V Evropi so se tradicionalno največkrat ukvarjali z nacionalnimi manjšinami, medtem ko je problematika »internih« ali regionalnih etno-jezikovnih manjšin stopila v ospredje

družbenega in političnega interesa šele v zadnjih desetletjih. Vprašanje nacionalnih manjšin je postalo še posebno žgoče in aktualno ob spreminjanju politične karte evropskega kontinenta v prvi polovici 20. stoletja. Tedaj se je v določeni meri uveljavil princip zaščite nacionalnih manjšin. (Bufon 2004, 65) Z razvojem družbenoekonomskih faktorjev prihaja do novih situacij, ki vplivajo tako na preoblikovanje same manjšinske specifikke kot tudi na spremembe v odnosu manjšina – dominantnost. V zadnjih letih se vse bolj poudarja povečana mednarodna vloga nacionalnih manjšin v procesu mednarodne integracije, saj predstavljajo manjšine bolj »mehek« prehod med mejami nacionalnih držav. V procesu združevanja v EU blažijo prehode med mejami in posameznimi nacijami. (Bufon 2004, 84)

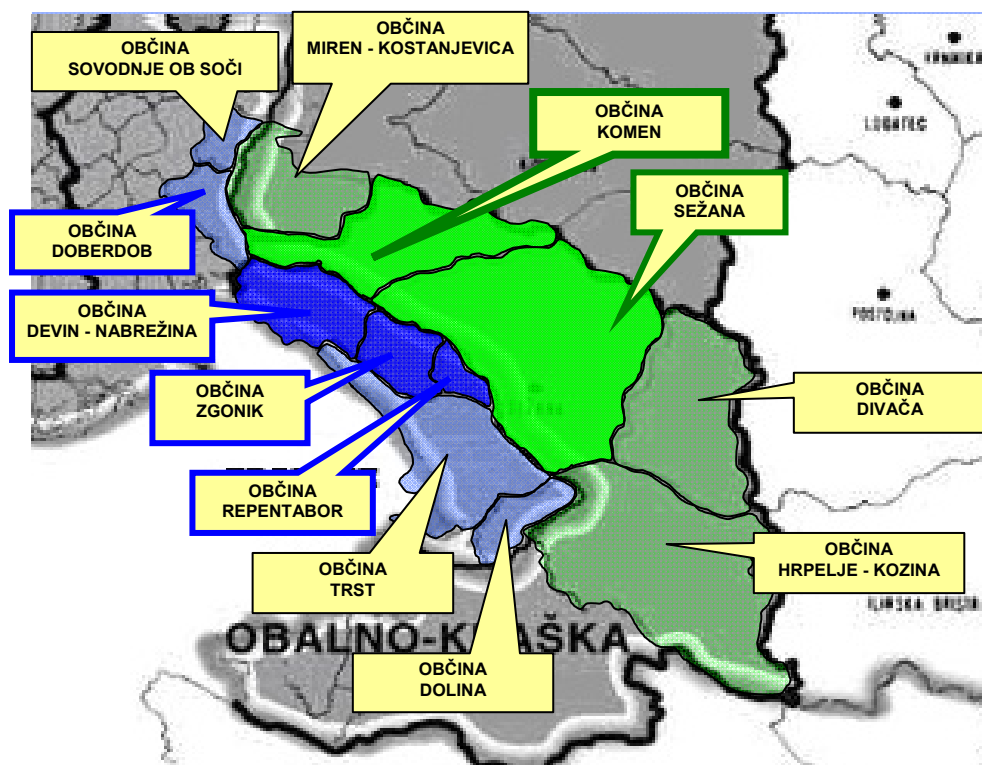
4 KRAS V NADNACIONALNI PERSPEKTIVI

4.1 Oris območja: Zahodni obmejni prostor in slovenska manjšina na tržaškem Krasu

Območje Krasa je del obmejnega slovensko-italijanskega prostora. V Sloveniji je velik del Krasa v južnoprimorski statistični regiji, delček pa v severnoprimorski. V Italiji to območje pokriva regija Furlanija - Julijska Krajina v Tržaški (večji del) in Goriški pokrajini (manjši del).

Poudariti je potrebno dejstvo, da na področje matičnega Krasa v celoti segata na slovenski strani le občini Komen in Sežana, na italijanski pa občine Devin - Nabrežina, Zgonik, Repentabor (Tržaška pokrajina) in Doberdob (Goriška pokrajina). (Glej Sliko 4.1) Ostale občine na Kras le mejijo, saj se tam mešajo vplivi tudi ostalih pokrajin.

Slika 4.1: Območje Krasa po občinah

Vir: Kraški okraj (2009).

Analiza območja obsega matični Kras. Polemik o opredelitvah Krasa in kraškega območja je veliko, vendar obsega matični Kras tisto območje, kjer so življensjske razmere vtisnile prebivalcem svojevrsten način življenja in tako tudi oblikovale podobo Krasa. Slika 4.2 prikazuje funkcionalno zaokroženo območje Krasa v Sloveniji in Italiji.

Slika 4.2: Območje matičnega Krasa

Vir: Kranjc (1999, 10).

Območje Krasa je bilo skozi stoletja deležno velikih sprememb. Zaradi svoje prehodne lege na skrajnem severu Jadranskega morja je bil Kras vedno strateškega pomena, saj se tu križajo pomembne poti tako v smeri sever–jug kot vzhod–zahod. Strateška lega je bila v različnih zgodovinskih obdobjih vedno predmet interesa različnih sil, tako da je danes na območju prisotna raznolika kulturna dediščina, ki priča o kulturnih prepletanjih tega območja.

Zgodovinsko gledano je območje, v celoti ali deljeno, v različnih obdobjih pripadalo različnim oblastem. Kras je bil združen že pod avstro-ogrsko oblastjo, ki je veljala za precej liberalno in je spoštovala kulturno in avtohtono dediščino Krasa. V obdobju po prvi svetovni vojni je na območju Krasa globok pečat pustila fašistična diktatura. Kras

je bil s politično zaokroženega vidika sicer enoten, vendar so Kraševci živeli pod etnično »bonifikacijo« s sloganom »Qui si parla soltanto Italiano!«, ki ga je na celotnem območju Krasa območju uveljavila fašistična diktatura.

Zadnjih 60 let je bil Kras zaznamovan z vzpostavitvijo državne meje med Italijo in Jugoslavijo (del slovenskega prebivalstva je bil priključen Italiji), kasneje Slovenjo, ki je območje razdelila na dva dela. Meja ni predstavljala zgolj črte med državama, temveč tudi ločnico dveh različnih političnih sistemov, ki sta v svetovnem merilu tekmovala za prevlado sveta. Glede na novo vzpostavljene upravne okvire sta se enoti razvijali vsaka v svojo smer. Znotraj državnih meja je bilo območje še nadaljnje razdeljeno glede na upravno razdelitev posamezne države, ki je dodatno pripomogla k zamegljenosti pogleda na območje kot celoto.

Življenje na tem območju pa je z različnimi sporazumi in mednarodnimi listinami¹⁰ postopoma dovoljevalo vedno večje možnosti prehajanja meje. Potrebno je poudariti, da kljub meji tradicionalni odnosi niso bili nikoli prekinjeni. V zadnjih letih približevanja in vstopanja Slovenije v Evropsko unijo in nenazadnje najaktualnejšemu dogodku, vstopu v schengensko območje, so se ustvarile razmere, v katerih lahko Kras ponovno zaživi skupaj. Pri tem mislimo na nadgradnjo večdesetletnega obdobja čezmejnega sodelovanja predvsem na ravni lokalnega prebivalstva v sodelovanje in povezovanje tudi na občinskih in institucionalnih ravneh.

Na tej točki je potrebno omeniti tudi vpliv mesta Trst. To multietnično (vele)mesto je od vedno bilo gravitacijska smernica Krasa. Kot pomembno industrijsko središče z velikim pristaniščem je omogočalo stalni zaslužek in koristi širokemu zaledju. Leta 1857 ga je dosegala južna železnica, ki je v precejšnji meri zaustavila tovorništvo, vendar ga je povezala in hkrati postavila kot protiutež Kranjski in drugim avstrijskim deželam. Trst je z vzpostavitvijo državne meje med Italijo in Jugoslavijo to povezanost izgubil, vendar je uvedena prosta industrijska cona na Krasu to omilila. Pravzaprav je omogočil, da je »v teh letih Trst trgovsko cvetel. Za množice Jugoslovanov, ki so v Trst prinašale ogromno denarja, je Trst postal osrednje nakupovalno središče. Ta trgovinski »boom«

---

¹⁰ Videmski sporazum, Helsinška listina, Osimski sporazum.

pa je na Trst najbrž deloval negativno, saj ga je razvojno uspaval, kar se je pokazalo z gospodarsko krizo, ki jo je Trstu povzročil razpad Jugoslavije. Celoten sektor, ki je bil vezan na mejo (mala trgovina, špediterji, prevozniki), se je drastično zmanjšal ali celo izginil.« (Šušmelj 2008, 13)

Trst je v preteklih letih, kar deloma velja tudi za današnji čas, vodil do sosednjih občin v Sloveniji, zlasti do Kopra¹¹ (lastna opomba) dokaj zaprto politiko. Tudi na slovenski strani na tem območju ni bilo izraženega veliko interesa za poglobljeno sodelovanje. Nesodelovanje na političnem področju pa je vplivalo tudi na sodelovanje na ostalih. /.../ Če se hoče Trst razvijati, nima druge alternative kot gledati in se odpreti proti vzhodu in tu izkoristiti svoje prednosti ter večkulturni značaj mesta, ki izhaja iz njegove zgodovinske preteklosti. /.../ Iz geopolitičnega vidika ima Trst vse možnosti, da postane pomembno urbano središče Mitteleurope. Vendar sta geopolitični vidik in lega Trsta sicer važna predpogoja in prednost ob predpostavki, da za tem stoji močna intelektualna, znanstvena in podjetniška struktura, ki zna razumeti in izkoristiti te prednosti in s svojimi dejavnostmi postati center širšega območja. (Šušmelj 2008, 13)

Zahodni obmejni prostor in slovenska manjšina na tržaškem Krasu

Slovenska manjšina v Italiji je prisotna na celotnem vzhodnem obmejnem pasu. Vseh Slovencev v Italiji je približno 100.000. V okviru našega raziskovanja se bomo posvetili slovenski manjšini na tržaškem Krasu. Slovenci so se tu naselili že v 6. in 7. stoletju in od tedaj predstavljajo pomemben delež mestnega prebivalstva v Gorici in v Trstu. Prisotnost Slovencev v tem mestu se je povečala v obdobju rasti mesta proti koncu 19. in na začetku 20. stoletja. Delež Slovencev v mestnem središču se je povečal s 5 % na 16 %, v predmestju pa od 29 % do kar 52 %. Za tako veliko rast števila Slovencev so nedvomno prispevali migracijski tokovi pa tudi rast narodne zavesti in posledično zmanjševanje asimilacije v italijansko okolje. K uveljavljanju etničnega, jezikovnega in nacionalnega položaja slovenskega prebivalstva pa je veliko prispevala tudi večnacionalna in multikulturna naravnost avstrijske monarhije.

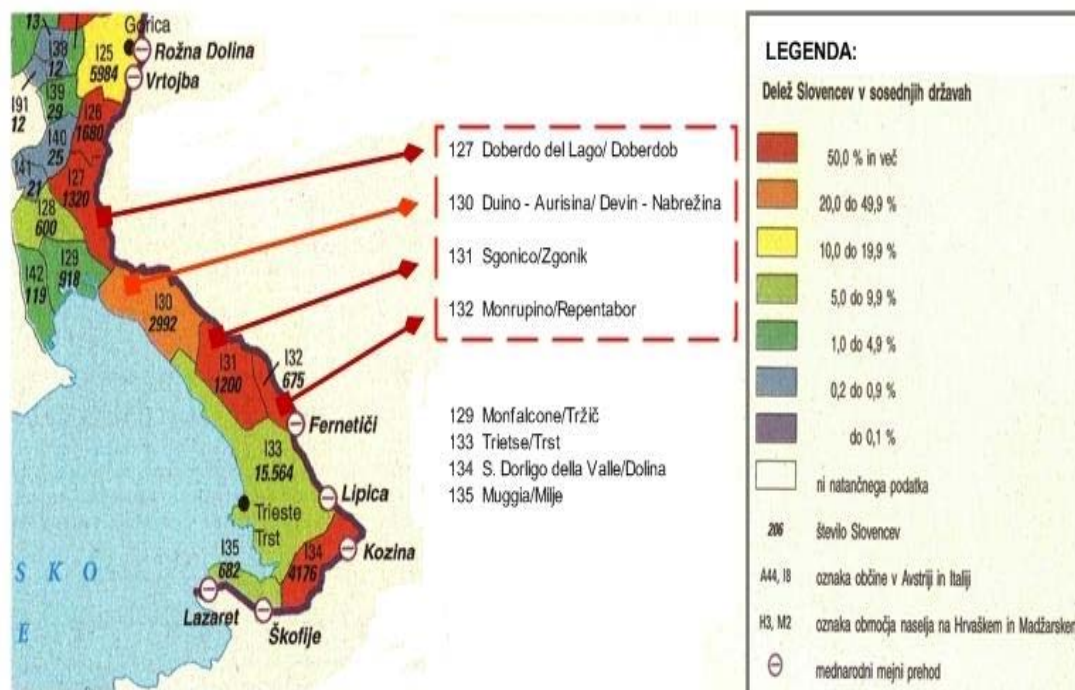
Danes je na tržaškem Krasu približno 50 % vseh slovenskih zamejcev v Italiji, ki predstavljajo 10 % populacije. (Bufon 2004) Odstotek slovenskih zamejcev je, če izvzamemo občino Trst in pogledamo zgolj manjše občine tržaškega Krasa, veliko večji

---

¹¹ V nadaljevanju članka avtor pojasnjuje pomen širitve Trsta tudi v sodelovanju s koprskim pristaniščem, katerega interes pa je tudi povezovanje z Nemčijo.

(Slika 4.3). Prevladujejo predvsem v občinah Zgonik, Repentabor, Doberdob (več kot 50 %) in Devin - Nabrežina (od 20 do 50 %).

Slika 4.3: Slovenci v Italiji na območju Krasa

Vir: Prirejeno po: Nacionalni atlas Slovenije (2001, 131).

V današnjem času se nakazujejo določeni trendi. Ne moremo več govoriti o objektivnih opredeljevanjih »Slovenec po starših«, ampak kvečjemu bolj subjektivnih »Slovenec po lastnem opredeljevanju«. Posebej na tržaškem Krasu bi zaradi multietničnega mesta Trst in posledično večanja števila mešanih zakonov lahko sklepali, da pojem slovenstva ni več tako močen, kot je bil po prvi svetovni vojni. Vendar ni tako. Podatki kažejo, da se »potencialna slovenskost« prenaša tudi na naslednje generacije. Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) je izvedel raziskavo, ki kaže, da je leta 1986 delež intervjuvanih otrok, ki so slovenski jezik govorili in razumeli, znašal 20 %, leta 2002 pa kar 31 %. Poleg tega pa so v svojih raziskavah odkrili, da se je delež števila otrok, ki obiskujejo slovensko osnovno šolo iz leta 1986 do leta 2002 povzpел za skoraj celih 5 % (iz manj kot 15 % na več kot 19 %). (Bogatec in Bufon 2008)

4.2 Institucionalni okviri nadnacionalnega povezovanja na Krasu

Podlage razvojnih strategij

Ko govorimo o razvoju nekega območja, ne moremo mimo različnih dokumentov. Za območje Krasa in njegovih posebnih lastnosti pa tudi aktualne problematike so ti dokumenti in njihovo upoštevanje še toliko pomembnejši. Civilna iniciativa Kras na svoji spletni strani ponuja zanimiv način klasifikacije. Ravni, na katere razdeli različne razvojno-strateške dokumente, so običajne, v našem kontekstu pa so zanimive zato, ker osvetljujejo aktualno (ne)upoštevajoče se izvajanje njihovih smernic oz. poudarjajo področja, ki so pomembna za ohranjanje kraške krajine.

Na nacionalni ravni razvoja je v Sloveniji temeljna *Strategija razvoja Slovenije*. *Strategija prostorskega razvoja Slovenije* je temeljni prostorski akt in celovit prostorski dokument, ki udejanja koncept vzdržnega prostorskega razvoja. Za razvoj Krasa so še posebej pomembne naslednje: vitalnost in privlačnost podeželja, krepitev prepoznavnosti kakovostnih naravnih in kulturnih značilnosti krajine, prostorski razvoj v območjih s posebnimi potenciali in problemi. Na področju turizma najdemo *Razvojni načrt in usmeritve slovenskega turizma 2007–2011*, ki ga je leta 2006 pripravil Direktorat za turizem. Ministrstvo za gospodarstvo prišteva kraška območja (Kraški regijski park) med pomembna zavarovana območja, ki jih je treba vključiti v turistično ponudbo (biotska pestrost), pri čemer poudarja, da »je turizem orodje za ohranjanje narave«. V smislu razvoja projektov je pomembna *Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007–2023*, kjer najdemo med ključnimi projekti resolucije v tem obdobju tudi: *Povezovanje naravnih in kulturnih potencialov Krasa*. Predmet tega projekta je med drugim izgradnja Evropskega parka Krasa ter vzpostavitev institucije in infrastrukture Regijskega kraškega parka. (Civilna iniciativa Kras 2008)

Na regionalni ravni je temeljni dokument *Regionalni razvojni program Južne Primorske 2007–2013* (v nadaljevanju RRP JP), ki med drugim opredeljuje glavne razvojne naloge kraških občin Komen, Sežana, Divača, Hrpelje - Kozina. Namen programa je spodbujati skladen regionalni razvoj, s katerim naj se prispeva tudi »k varovanju okolja, narave in kulturne dediščine ter drugega javnega dobrega«. Tako »masovni turizem pomeni velik

pritisk na okolje in lokalne ekosisteme, zato ga je potrebno omejevati«. Program predvideva razvoj čezmejne turistične destinacije Kras in razvoj podeželja na tem čezmejnem območju, ki bo »vezano na trajnostni pristop in celovito trženje Krasa, spodbujalo dejavnosti, ki tvorijo in krepijo identiteto prostora«. Kot eno od izhodišč tega programa se navaja Pilotni projekt Kras (obrazložen v nadaljevanju) kot Območni razvojni program za Kras in Brkine. Ostali pomembni zakoni in predpisi so: Zakon o prostorskem načrtovanju, Zakon o ohranjanju narave, Zakon o varovanju kulturne dediščine, Zakon o ratifikaciji konvencije o varovanju nesovne kulturne dediščine, Uredba o območjih Natura 2000. (Civilna iniciativa Kras 2008)

Dosedanje čezmejno sodelovanje

Slovenija se je v čezmejno sodelovanje z Italijo vključila v obdobju 1994–1999. Pobudo INTERREG I in INTERREG II je dopolnila s programom PHARE. V okviru povezovanja z deželama Furlanija - Julijska Krajina in Veneto je bilo tudi v nadaljevanju izpeljanih veliko projektov, ki so spodbujali intenzivnejše sodelovanje območij ob meji. Pomenili so izboljšanje obmejnih infrastruktur, kakovostnejšega okolja, gospodarske povezave malega gospodarstva, sodelovanja na področju turizma in kulture, na področju kmetijstva pa ustanavljanje vinskih in sadnih poti ter izobraževanja kmetov. (Glej Prilogo A) Do vstopa Slovenije v EU je sodelovanje potekalo po pravilih PHARE in INTERREG, vendar je že pomenilo postopen prehod na skupno izvajanje po pravilih, ki veljajo za članice EU. Tako je bila za obdobje 2000–2006 že izdelana skupna razvojna strategija obmejnega slovensko-italijanskega prostora, potrjena v *Skupnem programskem dokumentu INTERREG IIIA/PHARE CBC Slovenija-Italija 2000–2006*.

V okviru Programa pobude skupnosti INTERREG IIIA Slovenija-Italija 2000–2006 je bilo izvedenih 41 projektov, prednostne naloge pa so bile:

- trajnostni razvoj čezmejnega območja (varstvo, ohranjanje ter razvoj okolja in prostora),
- gospodarsko sodelovanje (turizem, primarni sektor),
- razvoj človeških virov oz. povezovanje. (Renner 2004, 2005)

Za kraško območje so bili pomembni predvsem naslednji projekti:

– *KRAŠKI OKRAJ - DISTRETTO DEL CARSO*¹²

– *PSJ INFO – Okrepitev varstva in razvoja naravnih vrednot na širšem območju Parka Škocjanske Jame*

Pod prednostne naloge so uvrstili urejen informacijski center za kvalitetno posredovanje informacij, popis habitatov, vzpostavitev dolgotrajnega sodelovanja med upravitelji zavarovanih območij na matičnem Krasu, usposabljanje kadrov, ozaveščanje mladih, izdelavo publikacij.

– *1001 KAL – 1001 ZGODBA O ŽIVLJANJU*

Prednostne naloge so obsegale popis rastlinskih in živalskih vrst v kalih, obnovitev vsaj petih kalov, vzpostavitev trajne povezave z varuhi kalov v Italiji ter skupinske akcije, obveščanje širše javnosti o pomenu obnovljenih kalov.

– *KOBILARNA LIPICA – IZJEMNA KULTURNA KRAJINA*

Glavne naloge so bile: preverjanje prostorske razvojne možnosti Kobilarne Lipica, usposobiti prvotni dostop do kobilarne ter urejene pašne površine, uveljavljanje kobilarne kot izjemnega kulturnega spomenika v mednarodnem okviru. (Rener 2005)

Na ravni čezmejnega povezovanja med Slovenijo in Italijo ter v okvirih evropskih smernic, izraženih v Cilju 3 – »Evropsko teritorialno sodelovanje« –, je pomemben *Operativni program čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013*. V primerjavi s programskim obdobjem 2000–2006 (INTERREG) je sedanje programsko območje bistveno večje (Glej Sliko 4.4), saj vključuje na italijanski strani tudi pokrajini Ravenna in Ferrara (dežela Emilia-Romagna) ter pokrajino Padova (dežela Veneto), medtem ko na slovenski strani vključuje Gorenjsko statistično regijo.

---

¹² Glej v nadaljevanju.

Splošni cilj operativnega programa čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija v obdobju 2007–2013 je: »Povečanje privlačnosti in konkurenčnosti programskega območja«.

Splošni cilj se bo izvajal prek naslednjih specifičnih ciljev:

- Zagotoviti trajnostno teritorialno integracijo.
- Povečati konkurenčnost in razvoj na znanju temelječe družbe.
- Izboljšati sisteme komuniciranja ter socialno in kulturno sodelovanje, tudi z namenom, da bi odpravili obstoječe ovire.
- Izboljšati učinkovitost in uspešnost programa.

Slika 4.4: Območje sodelovanja med Slovenijo in Italijo v okviru Cilja 3

Vir: Evropska komisija (2007).

Dosedanji razvojni projekti in študije

V nadaljevanju bodo predstavljeni trije projekti, ki se nanašajo zgolj na razvoj območja Krasa. Prvi ta »združeni Kras« poimenuje Kraška regija, drugi predstavlja povezovanje dveh čezmejnih občin, tretji projekt pa že sam nosi ime Kraški okraj. Prvi, Pilotni projekt Kras, predstavlja prvo podrobnejšo in celostno analizo občin na območju (slovenskega) Krasa in je temelj za veliko ostalih kasnejših raziskav ter razvojnih programov. Drugi, Kras med Štanjelom in Devinom, je primer dobre čezmejne razvojen prakse, zadnji, Kraški okraj, pa je prvi projekt, ki poskuša območje Krasa združiti. Projekt enotno pogleda na območje italijanskega in slovenskega Krasa, kar je spodbudno za vsakršno delovanje na tem področju.

a) Pilotni projekt Kras

Pilotni projekt Kras se je kot partnerski projekt Republike Slovenije in Sveta Evrope začel izvajati na podlagi sklepa vlade in je bil edini v Sloveniji, ki je potekal s strokovno pomočjo Sveta Evrope. Sicer se je sodelovanje s Svetom Evrope uradno začelo že leta 1995, operativno pa se je začelo izvajati šele v letu 1999 s prevzemom koordinacije v Regionalni pisarni Agencije RS za regionalni razvoj v Štanjelu, s podpisom vseh sodelujočih partnerjev in imenovanjem organizacijske strukture. K projektu so pristopile občine Divača, Hrpelje - Kozina, Komen in Sežana, kasneje pa še občina Koper, katere del sega tudi preko kraškega roba. Oblikovala se je t. i. Kraška regija. Razlogi, zakaj je bil projekt kot orodje za izdelavo skupnega razvojnega programa potrjen prav za območje Krasa, izhajajo iz specifičnih danosti Krasa, prisotnosti razvojnih žarišč nacionalnega pomena in lege območja.

Pomembnost in razsežnosti Pilotnega projekta Kras lahko najdemo tudi v partnerjih, ki so pri projektu sodelovali. Ne gre zgolj za to, da so se kraške občine povezale v »Kraško regijo«, temveč je projekt potekal tako na nacionalni ravni kot tudi na nadnacionalnih ravneh. V zaključnem poročilu o projektu so navedeni glavni akterji:

- *Na lokalni/regionalni ravni s šestimi občinami in glavnimi razvojnimi nosilci, ki zastopajo različne interese (turistična, kulturna, športna, kmetijska, jamarska, lovska, gozdarska ter okoljevarstvena in naravovarstvena društva; zasebna in javna podjetja, območne obrtne in gospodarske zbornice, lokalni podjetniški centri; javni zavodi v kmetijstvu, gozdarstvu, ribištvu, varstvu naravne in kulturne dediščine, turizmu, športu in zaposlovanju; fundacije; izobraževalne, raziskovalne in kulturne ustanove; zasebni svetovalci)*
- *Na čezmejni ravni s skupnostjo, odgovorno za načrtovanje, ki združuje 11 občin na italijanski strani Krasa (Kraška gorska skupnost/Comunità Montana del Carso, ki je bila 2003 ukinjena, njene naloge so bile prenesene na pokrajini Trst in Gorica).*
- *Na državni ravni z Ministrstvom za gospodarstvo, Ministrstvom za okolje, prostor in energijo, Ministrstvom za kulturo, Ministrstvom za kmetijstvo, gozdarstvo in*

prehrano, Ministrstvom za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvom za zunanje zadeve, Ministrstvom za šolstvo, znanost in šport ter s Službo Vlade Republike Slovenije za zakonodajo.

- *Na mednarodni ravni* s Svetom Evrope, Program strokovnega sodelovanja in svetovanja, Direktorat za kulturo ter kulturno in naravno dediščino, Fundacijo kralja Baudouina (Belgija), Mednarodno fundacijo za zgodovinsko dediščino (Kanada) in nevladno organizacijo The Outdoor Council (Danska). (Kranjc 2002)

Skupni razvojni program Kraške regije naj bi tako podal odgovor na prisotne razvojne probleme, ki izhajajo iz stalnega konflikta med varovanjem (ohranjanjem) in razvojnimi težnjami celotnega območja in posameznih žarišč. Poleg tega je ključna tudi vključitev prebivalstva, ki upravno sodi pod več lokalnih skupnosti. Na ta način je program prispeval k dvigu konkurenčnosti Kraške regije. (Kranjc 2000)

b) Projekt Kras med Štanjelom in Devinom

Projekt Kras med Štanjelom in Devinom je bil izveden v okviru Programa Phare čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2001, Sklad za male projekte. Nosilki projekta sta bili Občina Komen na slovenski in Občina Devin - Nabrežina na italijanski strani. V strategiji celostnega in trajnostnega razvoja turizma na Krasu med Štanjelom in Devinom so bile upoštewane vse študije, ki so bile narejene v zadnjih nekaj letih za območje Krasa na slovenski strani ter gradivo (popis stanja), ki je bilo zbrano v letu 2003 na terenu na obeh straneh meje. Osnovno podlago za analizo območja Krasa od Štanjela do Devina je predstavljala SWOT-analiza, ki je bila narejena v okviru priprave RRP za Južnoprimorsko regijo, vendar je bila dopolnjena tako, da je vključevala tudi prej »odrezani« Kras z njegovim obmorskim delom na italijanski strani. Projekt je pomenil nadgradnjo in povezavo številnih že izvedenih projektov turizma v smiselno celoto in jih dvignil na višjo razvojno raven.

V okviru projekta Kras med Štanjelom in Devinom so bili izvedeni naslednji projekti:

- analiza trenutnega stanja,
- izdelava marketinškega načrta,

- izdelava turističnega vodnika (zbornika) s pomočjo domačinov, učencev Osnovne šole Antona Šibelja - Stjenka Komen in članov društva Igo Gruden Nabrežina,
- izdelava zemljevida s turističnimi informacijami (zgibanka),
- izdelava in postavitve turističnih informativnih tabel po vaseh,
- ureditev spletnih strani,
- študije za postavitve spominskih sob znamenitih osebnosti,
- avtobusna proga med Štanjelom in Sesljanom v poletni sezoni. (Fakin 2004)

S pomočjo tega projekta je bila predstavljena celovita turistična ponudba območja, poleg tega pa tudi vzpostavljena formalna povezava Komenskega Krasa z morjem, s čimer je izboljšana tudi turistična ponudba kraškega zaledja. Projekt je pripomogel tudi k dvigu zavesti med občani o pomembnosti kulturne dediščine za splošni gospodarski in socialni razvoj tega območja. (Fakin 2004)

c) Projekt Kraški okraj

Projekt Kraški okraj, ki ga s programom čezmejnega sodelovanja Interreg IIIA Slovenija Italija 2000–2006 podpira Evropska unija, povezuje 12 občin čezmejnega območja Krasa. V okviru Programa evropske pobude Interreg IIIA Slovenija-Italija 2000–2006 je prednostna naloga usklajeni razvoj čezmejnega območja. Pod okvirom ukrepa Zaščita, vrednotenje in ohranjanje okolja in teritorija projekt sledi aktivnostim pod skupnim imenom »Priprava instrumentov upravljanja teritorija in krajinske zaščite za usklajen čezmejni razvoj«.

Projekt je potekal dve leti od junija 2005 do junija 2006. Nosilki projekta sta bili občini Zgonik in Komen, ki sta bili tudi občini prijaviteljici. Ostale partnerice so v Republiki Italiji občine Devin - Nabrežina, Doberdob, Dolina, Repentabor, Sovodnje ob Soči in Trst, na slovenski strani pa občine Divača, Hrpelje - Kozina, Miren - Kostanjevica in Sežana. Sporazum o sodelovanju so podpisali vsi župani občin, kar pomeni velik korak naprej na področju čezmejnega sodelovanja. (Kraški okraj 2009)

Cilji projekta so bili:

- vzpostavitev institucionalnega sodelovanja in usklajevanja med vsemi kraškimi občinami z namenom, da bi skupno prostorsko načrtovali celotno čezmejno območje Krasa;
- preseganje več kot 60-letne delitve prostora, oblikovanje skupne identitete in skupne razvojne vizije celotnega Krasa, ki temelji na njegovih posebnostih;
- vzpostavitev skupne podatkovne baze in spletnega portala, na katerem so na enem mestu dostopne vse za nadaljnji razvoj pomembne informacije oziroma podatki o čezmejnem območju Krasa;
- izdelava strateških usmeritev za trajnostni razvoj ob varovanju bogate kulturne dediščine ter neokrnjene narave in okolja, na tej podlagi pa maksimalna uskladitev razvojnih in prostorskih prioritet čezmejnega območja Krasa in upoštevanje le-teh v posameznih razvojnih programih, tako na državni oziroma deželni ravni kot tudi na regionalni oziroma pokrajinski ravni;
- dogovor o skupnih investicijskih in drugih projektih, s katerimi se bodo kraške občine lahko potegovale za pridobitev evropskih sredstev v novi evropski finančni perspektivi v letih 2007–2013. (Kraški okraj 2009)

Namen projekta je torej združiti vse kraške občine in tako omogočiti čim učinkovitejše črpanje evropskih in drugih sredstev za razvoj Kraškega okraja kot tudi upoštevanje Kraškega okraja kot zaokrožene funkcionalne enote v različnih razvojnih programih.

Opravljenе so bile naslednje aktivnosti:

- monitoring (spremljanje in nadzor) že opravljenih, delnih dejavnosti v okviru drugih projektov in programov (primeri dobrih praks) in zagotovitev celovitega prikaza in razpoložljivosti podatkov, študij, raziskav o okolju in teritoriju Kraškega okraja;
- primerjava slovenske in italijanske in zakonodaje na področju prostorskega planiranja, urbanizma in upravljanja naravnega teritorija;
- priprava skupnih izhodišč za trajnostni razvoj prostora;
- aktivnosti za prepoznanje oziroma oblikovanje in krepitev (strokovnih) povezovalnih mrež;

- tehnično-znanstvena delovna srečanja za pripravo smernic za opredelitev instrumentov skupnega prostorskega načrtovanja okolja in teritorija Kraškega okraja;
- redno komuniciranje z lokalno in regionalno javnostjo;
- oblikovaje predloga za čezmejno turistično destinacijo Kras - Carso;
- vzpostavitev spletnih strani in podatkovne baze na osrednjem kraškem spletnem portalu Kras - Carso. (Kraški okraj 2009)

Osrednje dejavnosti so bile: izdelava podrobnejše analize stanja na področju prostorskega planiranja in razvoja ter primerjava med posameznimi občinami in skupna primerjava stanja med kraškimi občinami v Sloveniji in Italiji. Analiza področja na slovenski strani je bila bolj usmerjana na sistematično analizo razvojnih možnosti slovenskih občin, italijanska pa v preučevanje ogroženih območji in okoljskih problemov (program Natura 2000). Kljub temu da sta bila problemska sklopa preučevanja različna, lahko trdimo, da projekt Kraški okraj predstavlja povezovalno vez italijanskega in slovenskega kraškega območja. (Kraški okraj 2009)

4.3 Analiza indikatorjev nadnacionalnosti na območju Krasa

Okvirji in smernice analize

Glede na to da neke standardizirane smernice v preučevanju nadnacionalnosti ne obstajajo, je glavna podlaga za preučevanje elementov nadnacionalnosti mešanje Slodatosovega in Hočevarjevega modela. Upoštevajoč že omenjeno Hočevarjevo sistematizacijo in Soldatosovo opisnost, sem izdelala lasten koncept (Slika 4.5), na katerem bom preučevala nadnacionalni položaj predstavljenega območja. Na območju Krasa prisotnosti vseh elementov nadnacionalnosti v visoki meri ne moremo iskati. Zato bo v analizi poudarek na tistih indikatorjih, ki so v okvirih nadnacionalnega povezovanja najbolj izraziti oziroma najbolj vplivajo (negativno ali pozitivno) na njegove možnosti.

Slika 4.5: Shema analize indikatorjev nadnacionalnosti območja Kras

Vir: Lastna izdelava.

V analizi se bomo poskušali izogniti glavnim problemom in napakam, ki so značilne ob preučevanju nadnacionalnega povezovanja. Kljub določeni prikazani segmentaciji

raziskovalnih indikatorjev bomo skozi analizo videli poskus obravnave območja, ki izrazito ne ločuje omrežja od prizoriščnosti. Analiza infrastrukturnih in tehnoloških indikatorjev ne povezuje predvsem z mreženjem, ekonomskih in demografskih pa ne z prizoriščnostjo. Poleg tega analiza zaobide vključevanje preučevanja velikih mest – v tem primeru mesta Trst. V določenih primerih bodo izpostavljeni le njegovi vplivi. Pri povzemanju glavnih značilnosti območja v procesih nadsionalnega povezovanja pa se bomo poskušali izogniti enostranskim interpretacijam.

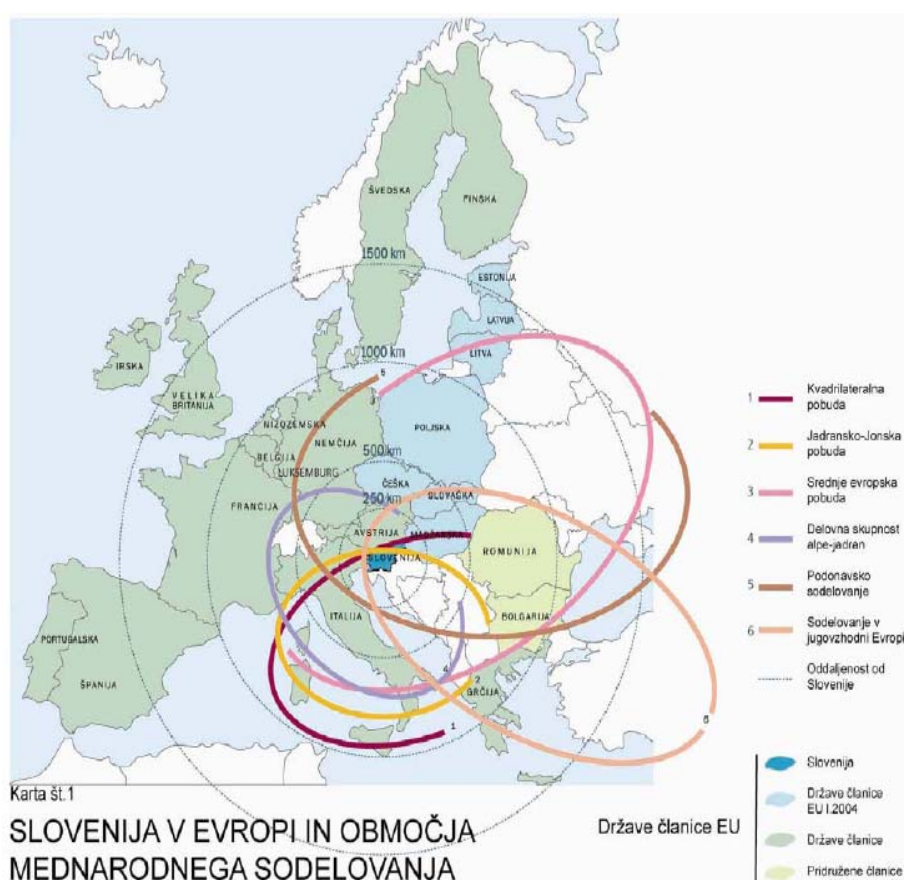
Glavne pomanjkljivosti analize se kažejo v problemu pridobivanja konsistentnih podatkov. V prvi fazi je težava ta, da so podatki na skupnem območju Krasa razdeljeni. Glavni problem predstavlja nezmožnost prave primerljivosti podatkov med italijansko in slovensko stranjo. Območje Krasa delno sega na različne občine, delni podatki občin pa so težje pridobljivi. Zato bomo z analizo poskušali predvsem ugotoviti prisotnost trendov nadsionalnosti na Krasu. Analiza bo na nekaterih točkah nekoliko več poudarka namenila slovenskemu delu Krasa, predvsem tam, kjer se kažejo aktualne možnosti oziroma slabosti za razvoj Krasa.

Pripisani indikatorji

a) Nadnacionalna geografska izpostavljenost

Območje Krasa je z nacionalnega vidika postavljeno na samem zahodu Slovenije. Gre za odročno območje, vendar se je z aktualnim padcem meja to precej spremenilo. Če govorimo, da ima Slovenija odlično geografsko lego v samem središču Evrope, je za Kras to še bolj značilno. Izraz Evropa velikokrat pomeni kulturo Zahodne Evrope. Slovenija je bila v Jugoslaviji geografsko gledano »Evropi« najbližje, območje Krasa pa celo meji oz. je prisotno tudi v Italiji. Zato bi lahko rekli, da je Kras z nadnacionalnega vidika tudi eno tistih območij, kjer lahko govorimo o najintenzivnejšem stiku t. i. Evrope in Balkana. To dejstvo je pomembno, saj je skozi stoletja vplivalo na življenje in dogodke tega območja na vseh mogočih ravneh. Predvsem slovenski Kras je na tak način postal povezan z morjem.

Slika 4.6: Povezovanje Slovenije navzven

Vir: Strategija prostorskega razvoja Slovenije (2004, 12).

S padcem meje je tako območje Krasa pridobilo večjo odprtost. Slovenski in italijanski del Krasa nista več zaprta proti zahodu oz. vzhodu in determinirana z urniki mejnih prehodov, kar je tako za vsakodnevno življenje kot tudi gospodarske dejavnosti odločilnega pomena. Brisanje meja povzroča spremembe tudi v psihološkem smislu posameznikov, v duhu evropske politike prostega pretoka blaga, storitev in ljudi so omogočeni še tesnejši, bolj formalno oblikovani stiki dveh delov obravnavanega območja in tudi kot združene celote, ki se odpira navzven. Gledano z vidika nadnacionalnega povezovanja in mednarodnega sodelovanja (Glej Sliko 4.6), lahko vidimo, da je zahodna Slovenija – in s tem tudi Kras kot strateška točka v Severnem Jadranu – postavljena v središče glavnih evropskih tokov povezovanja.

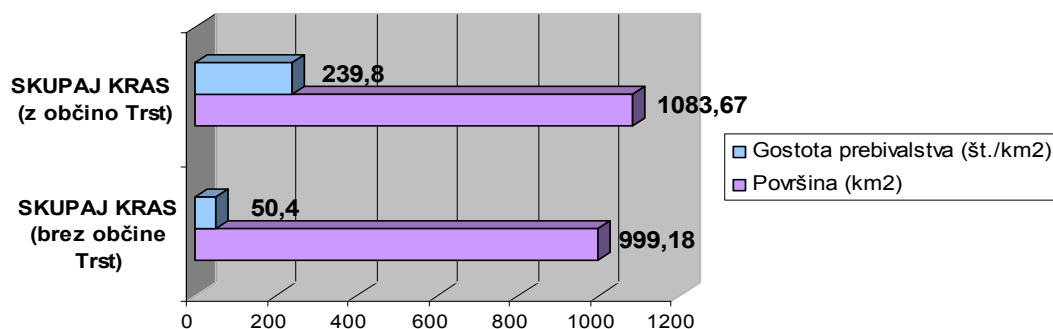
b) Ruralnost/urbanost območja

Po definiciji iz Strategije prostorskega razvoja je podeželje območje zunaj urbanih območij. Za podeželje je značilna manjša gostota prebivalstva, prevladujoča kmetijska in gozdarska raba v krajini. Praviloma so to na podeželju manjša naselja z nižjo opremljenostjo z urbani dejavnostmi. Za potrebe prostorskega urejanja ločimo urbanizirano in manj urbanizirano podeželje. Urbanizirano podeželje obsega naselja v širšem zaledju mest, v bližini prometnih poti in posamezna urbana naselja. Manj urbanizirano podeželje obsega slabše dostopna obmejna, podeželska, hribovska območja z manjšimi naselji in redko poselitvijo. (Strategije prostorskega razvoja Slovenije 2004)

Slovenski del Krasa (z nekaj izjemami) nedvomno spada med ruralno oziroma manj urbanizirano podeželje, medtem ko se italijanski Kras od tega precej razlikuje. Na italijanski strani je velikost mesta Trst vplivala na gostejšo poselitev v njegovem zaledju (Graf 4.1). Vendar je italijanski Kras v nekaterih pogledih podoben slovenskemu, predvsem območje manjših vasic na obrobju urbaniziranih območij. Brez Občine Trst je gostota poselitve na celotnem Krasu 50,4 prebivalca na km², če pa v okvir analize vključimo Občino Trst (dobrih 80 km² več), se gostota prebivalstva poveča na skoraj 1000 prebivalcev na km². Za razliko od tega pa je na slovenskem delu Krasa gostota poselitve le 35 prebivalcev na km². Glede na majhnost območja italijanskega dela Krasa in gosto poselitev je logično dejstvo, da je tudi ruralnih površin na tej strani manj.

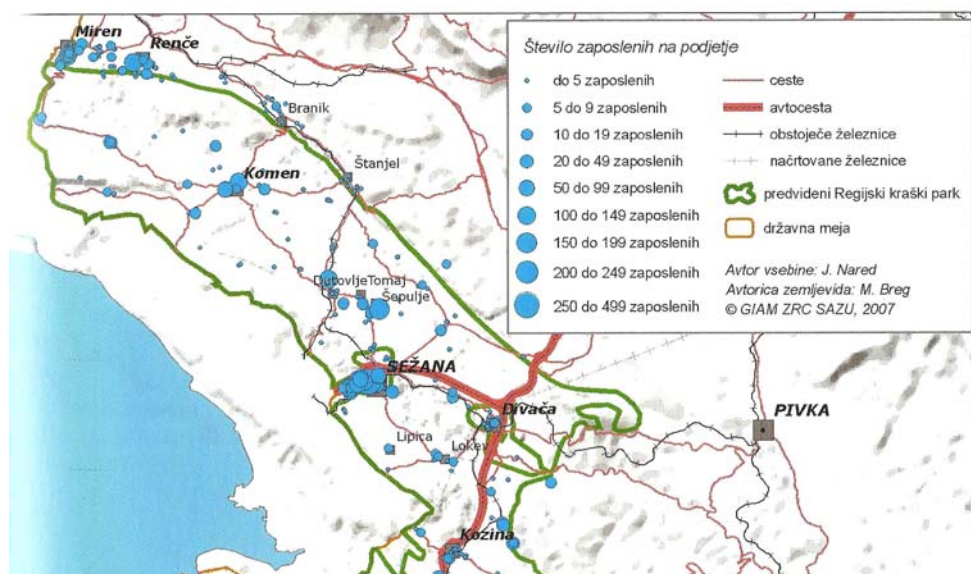
Graf 4.1: Površina in gostota poselitve območja Krasa

Vir: Prirejeno po: Kraški okraj (2009).

Z ekonomskega vidika ima na slovenski strani Krasa (Glej Sliko 4.7) predvsem Sežana najvidnejšo vlogo, med pomembnejšimi so tudi ostali kraji: Divača, Komen, Lokev, Šepulje in Dutovlje. Ta mesta oz. večje vasi zaposlujejo največ delavcev. (Kraški okraj 2007a) Splošno pa je na Krasu potrebno izpostaviti področje kmetijstva, ki je bilo v zadnjih desetletjih deležno velikih sprememb. Predvsem gre za opuščanje tipične živinoreje, kar posledično pomeni tudi opuščanje kmetijskih zemljišč. Ob opuščanju kmetijstva na obeh straneh Krasa vse bolj oživlja vinogradništvo. Predvsem na slovenski strani se v zadnjem času s pomočjo evropskih sredstev vse bolj obujata tudi ovčjereja in govedoreja, vendar kmetijstvo kot je bilo poznano včasih, vseeno izginja. Na obeh straneh prevladuje specializirano kmetijstvo.

Slika 4.7: Prisotnost ekonomskega razvoja na slovenskem Krasu

Vir: Prirejeno po: Smrekar in drugi (2007, 95).

V tem kontekstu je potrebno omeniti tudi zanimiv projekt v sodelovanju med Občino Sežana in Slovenskim deželnim gospodarskim združenjem v okviru pobude skupnosti Interreg IIIA Italija-Slovenija 2000–2006 z naslovom Best practices za pripravo in razvoj obrtnih con na čezmejnem področju. Projekt predvideva promocijo dobrih praks na področju načrtovanja, razvoja in izgradnje obrtnih con ter modela, ki ga Slovensko deželno gospodarsko združenje uporablja v Furlaniji - Julijski krajini v treh obrtnih conah: Dolina, Dolina 2 in Zgonik. Projekt je bil primer povezovanja obrtne cone Terminal Sežana s prej omenjenimi. Obrtna cona v Zgoniku je primer, ko je možna združitev javnih in privatnih interesov na gospodarskem področju in aktivno sodelovanje podjetij narodnostnih manjšin. (Švab 2005)

c) Prisotnost tujega prebivalstva

Podobno kot pri prejšnjemu indikatorju tudi pri preverjanju prisotnosti tujega prebivalstva naletimo na sliko, ki prikazuje vpliv večjih regionalnih središč. Iz tabele (Tabela 4.1) je razvidno, da je prisotnost tujega prebivalstva največja v bolj urbaniziranih in tudi večjih občinah, in sicer v Sežani in Divači na slovenski in Devinu - Nabrežini na italijanski strani Krasa. V manjših in tudi bolj obrobni občinah je posledično tudi število tujega prebivalstva manjše. Tuje prebivalstvo se naseljuje bližje mestnih centrov, ki ponujajo ugodnejše življenjske pogoje predvsem s strani večjega števila delovnih mest, večje razvitosti, boljše dostopnosti.

Tabela 4.1: Prisotnost tujega prebivalstva na območju Krasa med leti 1999–2006

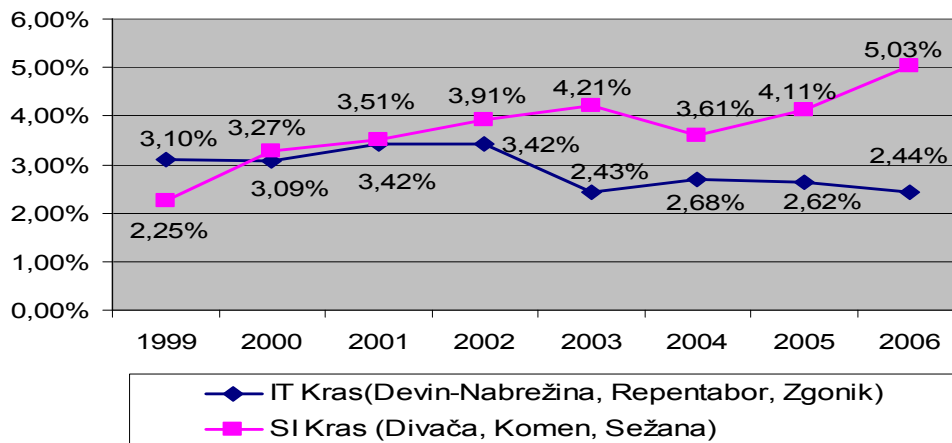
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Devin - Nabrežina	273	304	344	355	233	262	256	232
Repentabor	20	19	19	16	18	20	18	17
Zgonik	45	48	50	42	36	35	35	39
Divača	182	192	230	238	255	206	223	285
Komen	21	25	25	40	44	49	54	51
Sežana	411	418	427	485	524	444	521	652

Vir: Statistični urad RS (2009), Ufficio Statistica. Provincia di Trieste (2007).

Trend, ki se kaže v zadnjih letih (Glej Graf 4.2) je povezan z zmanjševanjem tujega prebivalstva na italijanskem delu Krasa po letu 2003. Na slovenski strani Krasa pa je z izjemo dveh let v zadnjih osmih zabeležen porast tujega prebivalstva. Iz grafa je razvidno, da od leta 2000 postopno narašča odstotek tujega prebivalstva glede na

celotno populacijo na slovenskem delu Krasa, medtem ko se na italijanski strani ta odstotek niža.

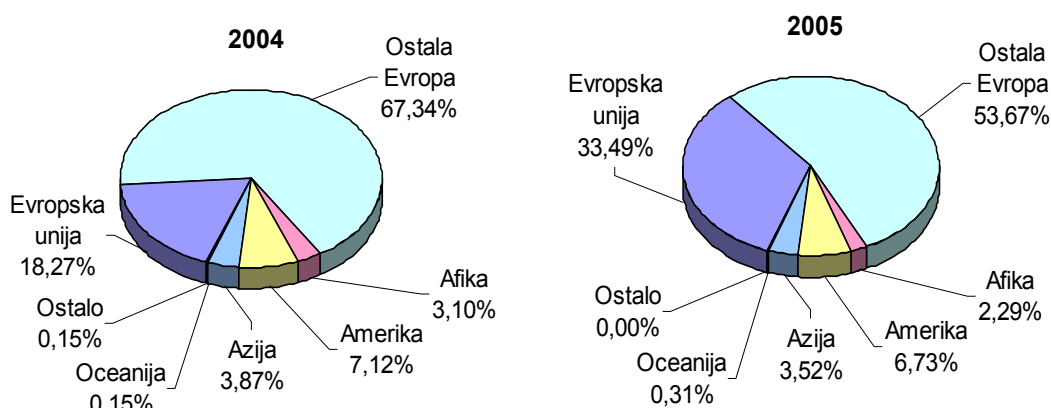
Graf 4.2: Delež tujih prebivalcev glede na celotno populacijo

Vir: Statistični urad RS (2009), Ufficio Statistica. Provincia di Trieste (2007).

Če pogledamo strukturo tujega prebivalstva italijanskega dela Krasa brez Občine Trst glede na njegovo poreklo (Graf 4.3), lahko ugotovimo, da največji odstotek tujega prebivalstva predstavljajo prebivalci evropskih držav (leta 2004 67,34 % in leta 2005 53,67%), ki niso članice Evropske unije.

Graf 4.3: Izvor tujih prebivalcev v pokrajini Trst¹³

Vir: Ufficio Statistica. Provincia di Trieste (2005, 2006).

¹³ Občina Trst je v prikazanih podatkih izvzeta.

Vzrok za razliko med letoma 2004 in 2005 je v tem, da je leta 2004 v Evropsko unijo vstopilo deset novih članic, za obravnavano območje pa so pomembne predvsem Češka, Poljska, Slovenija, Slovaška in Madžarska. Prebivalstvo omenjenih držav po podatkih Statističnega urada pokrajine Trst predstavlja razliko slabih 14 %, ki se kaže med letoma 2004 in 2005.

Velik del populacije tujega prebivalstva iz evropskih držav izven EU predstavljajo prebivalci (poleg Slovenije) ostalih držav iz bivše Jugoslavije. Opaziti je tudi precejšnjo prisotnost prebivalcev iz Azije, Amerike in Afrike. Skupaj so leta 2004 predstavljali približno 14 % celotnega tujega prebivalstva. Kljub temu da se je ta delež v letu 2005 zmanjšal za več kot odstotek, nam slika kaže precejšno multikulturalnost tega območja, ki pa je posledica bližine multietničnega mesta Trst.

Interakcijski indikatorji

a) *Infrastruktura*

Učinkovito transportno omrežje je strateškega pomena za gospodarsko konkurenčnost, saj omogoča poenotenje trgov in večjo privlačnost ozemlja za ljudi, blago in znanje. Tako je tudi Kras z bližino meje in tradicionalnih prometnih koridorjev, predvsem 5. koridorja, območje, ki je pomembno prometno vozlišče. (Glej Sliko 4.8) V širšem smislu je potrebno poudariti bližino pristanišč (Koper, Trst, Tržič) in letališča Ronchi del Legionari. Na območju slovenskega Krasa velja izpostaviti trikotnik Sežana–Divača–Kozina (Glej Prilogo B1), saj ta zaradi neposredne bližine avtoceste predstavlja glavno tranzitno območje na slovenskem delu Krasa. Predvsem mesto Sežana in le 2 km oddaljen mejni prehod Fernetiči,¹⁴ saj tu najdemo vrsto dejavnosti: cestni in železniški terminal s skladišči, sedeže in predstavništva špediterskih podjetij, carinske službe... K razvoju tega območja sta pripomogli leta 1997 zgrajena avtocestna povezava z Italijo (Sežana, Fernetiči), ki odpira vrata v avtocestni sistem Italije, ter leta 2004 zgrajena avtocesta Koper–Ljubljana. Velik potencial predstavlja tudi načrtovani drugi železniški tir med Koprom in Divačo, ki bo razbremenil cestni promet, hkrati pa povečal možnosti in izkoriščenost tovarnega prometa. (Smrekar in drugi 2007)

Slika 4.8: Glavni interakcijski tokovi

Vir: Strategija prostorskega razvoja Slovenije (2004, 13).

¹⁴ Fernetiči predstavljajo enega najpomembnejših mejnih prehodov med Slovenijo in Italijo.

V času prehoda v Evropsko unijo širša okolica Sežane pridobiva na pomenu, saj predstavlja širše zaledje tako Trsta kot tudi Kopra.¹⁵ Na tej točki je pomembno omeniti tudi aktualno dokončanje nekaterih avtocestnih odsekov na italijanskem delu Krasa, ki na tak način neposredno povezujejo Koper z Gorico, Novo Gorico, Tržičem. Za prebivalce spodnjega dela Krasa (okolica Občine Komen) pa se glede na dostopnost do središč regionalnega pomena odpira nova možnost mesta Koper. Glede na novo prometno povezavo je čas dostopa do Kopra postal primerljiv s časom dostopa do Sežane, Nove Gorice, Tržiča ali Trsta, ki so bili do sedaj glavni zaposlitveni centri (Slika 4.9). Na področju čezmejnega povezovanja sta aktualni na novo vpeljeni promocijski avtobusni povezavi Sežana–Trst in poletni avtobus Štanjel–Devin. Omeniti pa je potrebno tudi tramvajsko povezavo Opčine–Trst.

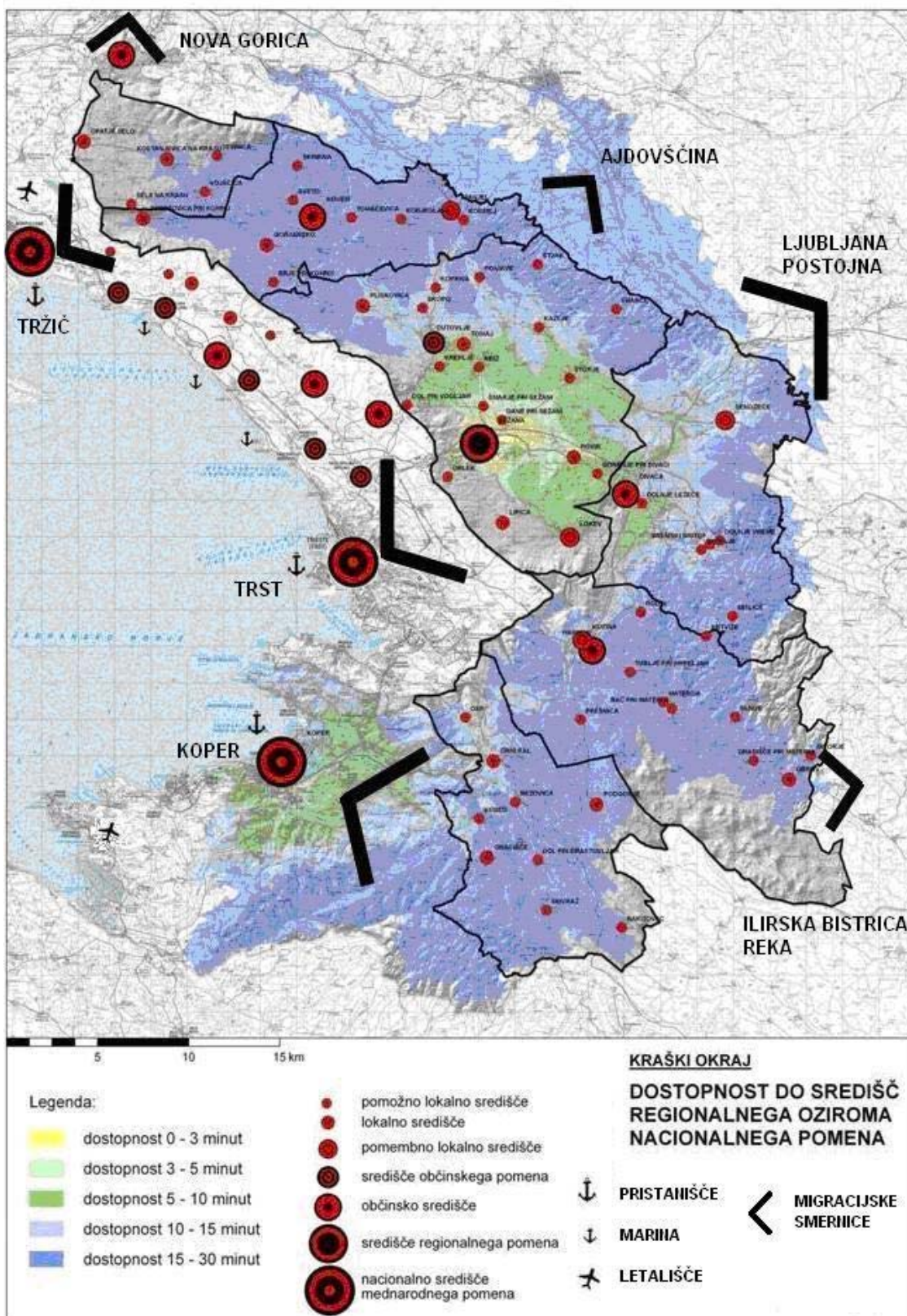
Na italijanskem delu Krasa poleg avtoceste k odlični cestni povezanosti in hitri dostopnosti za prebivalce pripomore tudi odlična prepletenost primestnega avtobusnega prometa, ki vključuje tudi najmanjše in obrobne zaselke. Na slovenski strani v ruralnih in manj dostopnih predelih so povezave javnega prometa slabe, poleg tega pa so središča regionalnega pomena za večji del Krasa precej oddaljena. (Slika 4.9)

Glede urbane infrastrukture in pomembnosti določenega kraja (Slika 4.9) lahko na slovenskem delu Krasa samo Sežano označimo kot potencialno mesto v nadnacionalnem povezovanju, saj predstavlja poleg gospodarskega in prometnega tudi kulturno in šolsko središče območja. Ima kongresne centre, hotele in je središče izobraževalnih, socialnih in gospodarskih ustanov. Na tržaškem delu Krasa so mesta ob morju in mesta, ki so občinska središča, podobna Sežani, vendar nimajo tako velike funkcije središčnosti, saj je njihova vloga razporejena. Ostala mesta in vasi tako na slovenskem kot italijanskem delu Krasa imajo manjše skupne prostore, kulturne domove, trgovine, osnovne šole, gostilne itd., gravitirajo pa v večja mestna središča.

---

¹⁵ Primer: Podjetje Luka Koper je zakupilo ozemlje na sežanskem terminalu za skladišča, italijanska podjetja pa imajo svoja predstavništva v Sežani.

Slika 4.9: Središča, dostopnost in migracijske smernice na Krasu

Vir: Prirejeno po: Kraški okraj (2007b).

Na slovenskem delu Krasa je javna vodooskrba na večjem delu območja dobra in se stalno izboljšuje. Predvsem gre pri tem za vključevanje manjših, odročnejših, vasi in zaselkov v vodovodni sistem. Stanje na področju odvajanja in čiščenja komunalnih voda je slabše, je ustrezno urejeno le v Sežani. (Kranjc 2000) Vendar se stanje tudi tu počasi izboljšuje. Kot primer lahko omenimo Občino Komen, ki s pomočjo evropskih sredstev v tem pogledu uspešno napreduje. Za področje italijanskega Krasa teh podatkov nismo uspeli pridobiti. Po podatkih za območje Operativnega programa čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013 je stanje kanalizacijskih sistemov na programskem območju zelo različno v italijanskih pokrajinah in slovenskih statističnih regijah. V italijanskih pokrajinah znaša delež prebivalstva s povezavo do kanalizacijskega sistema približno 99,7 %, v slovenskih statističnih regijah pa 53,3 %.¹⁶ (Evropska komisija 2007)

Pokritost telekomunikacijskega omrežja je na slovenskem delu Krasa dobro, predvsem na področju pokritosti s telefonskimi priključki. Možnost naprednejših telekomunikacij (optični internet, kabelska TV), je na voljo le v Sežani in okolici, na ostalem slovenskem Krasu to ni mogoče. Ponekod je v izdelavi. Prav zato je bil v preteklosti izveden projekt vzpostavitve e-točk, nekakšnih računalniških učilnic (*primera vasi Gorjansko in Škrbina*), kjer so se prebivalci lahko brezplačno posluževali interneta. Če pa pogledamo širše čezmejno območje (območje evropskega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013), je glede uporabe interneta stanje v Sloveniji bistveno boljše tako za zasebne uporabnike kot za podjetja, saj kar 12 % slovenskih podjetij prejema naročila prek interneta (15 % uporabnikov kupuje prek interneta), medtem ko znašajo vrednosti v Italiji 3 % za sprejemanje naročil in 4 % za nakupe. (Evropska komisija 2007)

---

¹⁶ Italijanski podatki ne navajajo dejanskega deleža prebivalstva z urejenim kanalizacijskim sistemom, ampak število prebivalcev v občinah, ki imajo takšen sistem, ne glede na pokritost občine s kanalizacijskim sistemom. Zaradi tega je možno, da na italijanskih območjih ta delež ne odseva dejanske situacije.

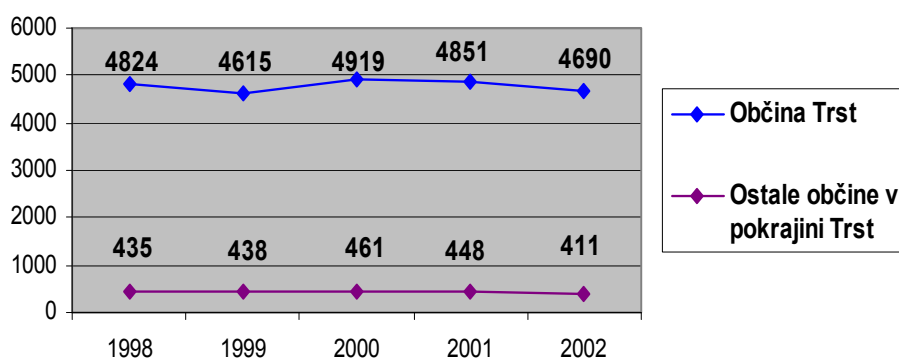

b) Nepremičninska nadnacionalna vključenost

Italijanski trg nepremičnin dušijo slaba najema zakonodaja, visoke obrestne mere in upehano gospodarstvo. /.../ V devetdesetih letih so cene stanovanj padale, rast pa se je začela leta 1997. /.../ Akterji v prihodnosti napovedujejo zelo stabilne razmere. Nihče ne pričakuje niti velikih rasti vrednosti, še manj pa padcev cen nepremičnin. // Najbolj zanimiv je trg stanovanj, velikih do 60 kvadratnih metrov. Po takšnih nepremičninah povprašuje 81 odstotkov morebitnih kupcev. Za nepremičnine, velike med 60 in 120 kvadratnimi metri, se zanima slabih 15 odstotkov kupcev, povpraševanje po večjih nepremičninah pa je izjemno majhno - nekaj manj kot pet odstotkov. Večje nepremičnine pokupijo predvsem tuji državljani. Med najemniki je največ mlajših samskih oseb, sicer pa Italijani nepremičnine raje kupujejo. V Italiji je vlaganje v stanovanja za oddajo izjemno nezanimivo, saj so letni donosi komaj tri- do petodstotni. Medtem ko so se nepremičnine med letoma 1999 in 2006 podražile za 8,6 odstotka, so se v istem obdobju najemnine zvišale le za 2,6 odstotka. Na to vpliva neugodna zakonodaja, ki v boljši položaj postavlja najemnika. (V Italiji cene rastejo počasi 2008)

Zgornji odstavek, ki opisuje državni italijanski trg nepremičnin, kaže, da je tudi v provinci Trst oz. italijanskem delu Krasa stanje podobno. (Glej Graf 4.4). Med letoma 1998 in 2002 je zabeležen enakomeren trend na področju transakcij nepremičnin. Število opravljenih transakcij bolj variira v Občini Trst, v ostalih občinah v pokrajini Trst pa skoraj stagnira (rahal padec je zabeležen le v letu 2002).

Graf 4.4: Transakcije nepremičnin na italijanskem delu Krasa

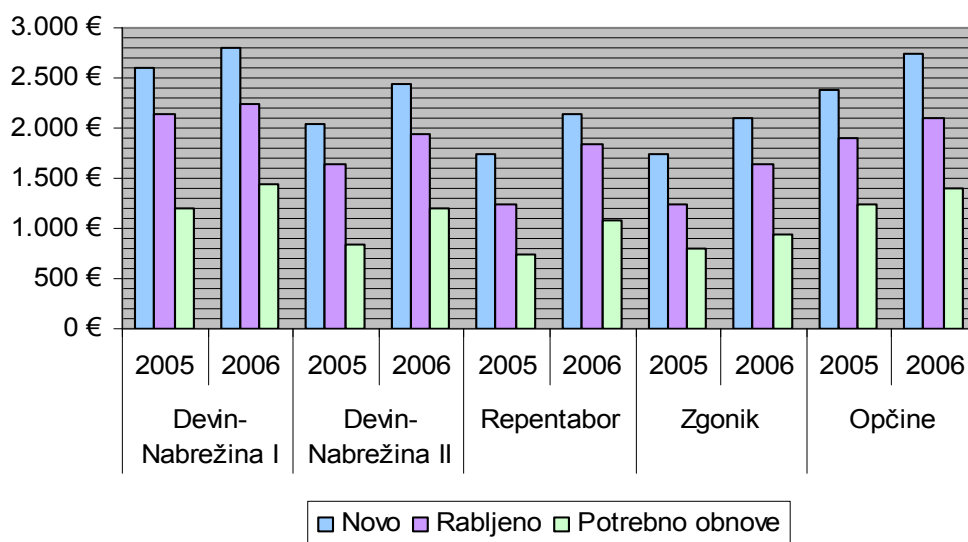

Vir: Osservatorio Provinciale sulle politiche sociali e nuova povertà. Provincia di Trieste (2007).

Vrednost nepremičnin na italijanskem delu Krasa (Glej Graf 4.5) je tako kot povsod drugje odvisna od lokacije in kvalitete nepremičnine. V manjših občinah kot sta Repentabor in Zgonik, je najvišja vrednost za kvadratni meter dosegla vrednost 2000 EUR/m² v letu 2005 in od 2200 EUR/m² do 2300 EUR/m² v letu 2006 za nove nepremičnine. Rabljene nepremičnine so v povprečju 15 % cenejše. Za kvadratni meter nepremičnine, potrebne obnove, je bilo v teh dveh občinah potrebno odšteti polovico manj. Deli Občine Devin - Nabrežina, ki imajo slabšo lokacijo, imajo nekoliko,

približno 15% nižjo ceno kot nepremičnine v tej občini na boljših lokacijah (bližina morja, pogled na morje). Nepremičnine na teh lokacijah boljšega tipa so najdražje na italijanskem delu Krasa. Za novo nepremičnino je bila najvišja cena v letu 2005 3000 EUR/m², v letu 2006 pa 3100 EUR/m². Najvišja vrednost rabljene nepremičnine je bila v letih 2005 in 2006 2500 EUR/m². Za nepremičnine, potrebne obnove, je bila cena – podobno kot v ostalih občinah – pol manjša. Pridobili smo tudi ločen podatek o nepremičninah na območju Opčin, ki tudi ležijo na Krasu, vendar spadajo pod Občino Trst. Cene nepremičnin tega območja so podobne tistim na najboljših lokacijah v Občini Devin - Nabrežina, cena je v povprečju nižja le za 2–4 %. (Osservatorio Provinciale sulle politiche sociali e nuova povertà. Provincia di Trieste 2004, 2005)

Graf 4.5: Povprečne cene nepremičnin (EUR/m²) na italijanskem delu Krasa

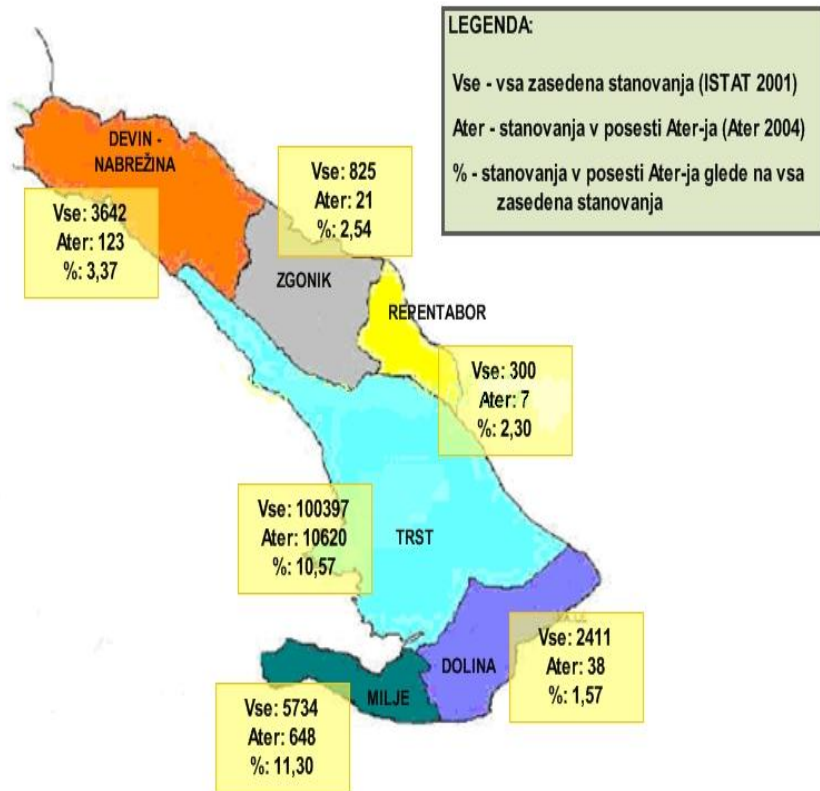
Vir: FIAP Trieste (2007), Osservatorio Provinciale sulle politiche sociali e nuova povertà. Provincia di Trieste (2005).

Na vprašanje, kdo kupuje nepremičnine na italijanskem delu Krasa, v okvirih analize obravnavanega območja nismo uspeli pridobiti točnega odgovora. Če sledimo splošnemu italijanskemu državnemu trendu, je tudi za omenjeno področje Krasa značilno, da luksuzne in nadstandardne nepremičnine kupujejo predvsem tujci, nepremičnine, ki so v okvirih normalnih bivanjskih razmer, pa Italijani sami. Za območje tržaškega Krasa je značilen tudi trend, ki je prisoten skoraj povsod po svetu – umikanje iz večjih mest v predmestja in na podeželje. Gre torej za umikanje iz mesta

Trst in kupovanje nepremičnin v zaledju (občine Zgonik, Devin - Nabrežina, Repentabor).

Na italijanski strani poskušajo problematiko gosto poseljenega Trsta in posledično okolice reševati na več načinov. Javni zavod ATER, ki deluje v okviru Dežele FJK in ima svoje sedeže v pokrajinah – tudi v Trstu –, se ukvarja predvsem z oddajo neprofitnih stanovanj, gradnjo in obnovo opustošenih četrti mesta, sofinancira in spodbuja obnovo vasi. Aterjeva stanovanja predstavljajo 10 % vseh stanovanj v provinci Trst. Stanovanja, ki jih gradi in obnavlja, so za socialno ogrožene subjekte, medtem ko sofinancira tudi gradnjo in obnovo zanimivih kraških domačij in drugih atraktivnih nepremičnin tudi ostalim subjektom. ATER financira gradnje in obnove le do določene meje, odvisno od tega, v katero dohodkovno stopnjo je uvrščen subjekt. V okviru njihovega delovanja spadajo tudi: spodbujanje ob nakupu prve hiše, pomoč podnajemnikom in spodbujanje razvoja javnih stanovanjskih zgradb za oddajanje. (Ater Trieste 2006)

Slika 4.10: Razporeditev in število Aterjevih stanovanj glede na ostale na italijanskem Krasu

Vir: Prirejeno po: Osservatorio Provinciale sulle politiche sociali e nuova povertà. Provincia di Trieste (2004, 2005)

Razporeditev stanovanj, s katerimi upravlja Ater (Slika 4.10), je skoncentrirana predvsem v Občini Trst, in sicer skoraj 93 %. Glede na omenjeno prebivalstveno strukturo v provinci Trst je to logično, saj večja skoncentriranost prebivalstva spodbuja tudi razvoj pomoči. Če pogledamo vsa stanovanja v neki občini glede na delež Aterjevih, lahko ugotovimo, da je delež Aterjevih stanovanj prisoten tudi v manjših in obrobni občini, kot sta Zgonik (2,54 %) in Repentabor (2,30). V Občini Devin - Nabrežina, ki je bolj urbanizirana, pa je tudi odstotek stanovanj nekoliko večji: 3,37 %. Na tak način ATER določenemu delu prebivalstva zagotavlja ugodnejši način življenja.

Stanje slovenskega nepremičninskega trga v splošnem oriše spodnji odstavek:

Potem ko je bil stanovanjski nepremičninski trg v zadnjih letih v znamenju ponudbe, so se v lanskem letu začeli kazati prvi znaki sprememb v razmerju med ponudbo in povpraševanjem, v sredo objavljenem poročilu ugotavlja geodetska uprava. Ponudba stanovanj v urbanih središčih se kljub rahlemu povečanju števila novozgrajenih stanovanj v povprečju ni bistveno povečala, za kar naj bi bil razlog, da nepremičnine ob stalni rasti cen še vedno predstavljajo dobro finančno naložbo. // Je pa po oceni geodetske uprave v drugi polovici leta zaradi višje inflacije in zviševanja obrestnih mer začela kupna moč prebivalstva upadati. To se je na območjih, kje so bile cene najvišje, odrazilo v zmanjševanju povpraševanja in umirjanju cen stanovanj. // Umirjanju cen stanovanj naj bi sledila stagnacija cen družinskih hiš, medtem ko na bi cene zemljišč za gradnjo zaradi presežnega povpraševanja, tudi če bi se ponudba povečala, rasle po višji stopnji. (Geodetska uprava: cene stanovanj so se lani umirile 2008)

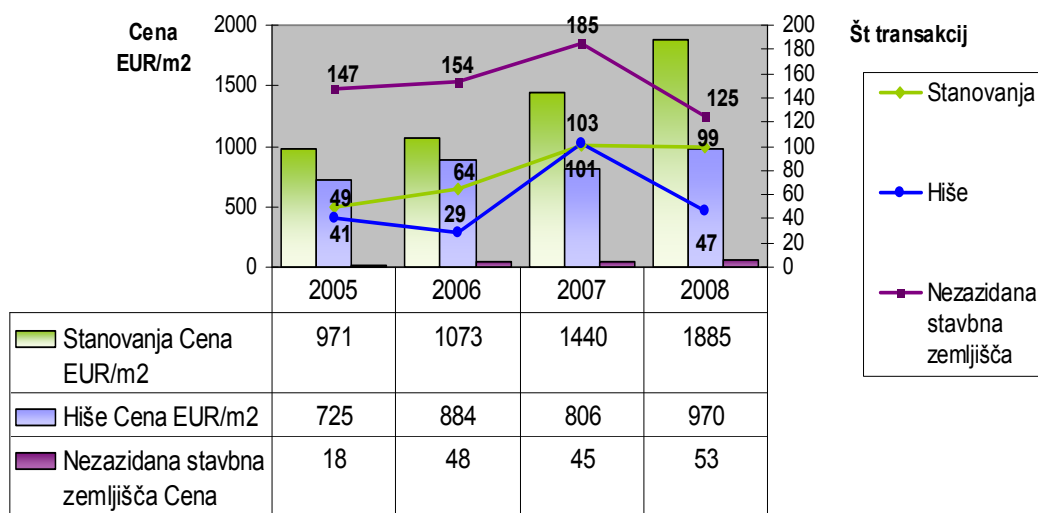
Slovenski trg nepremičnin, nakazan v prejšnjem odstavku, se samo do neke mere ujema s stanjem nepremičninskega trga na slovenskem delu Krasa. Po mnenju strokovnjakov, ki se ukvarjajo z nepremičninami, za območje Krasa velja: »Pravilo je eno: da pravil ni!« (Kras: Pravilo je eno: da pravil ni! 2006) V splošnem pa prevladuje mnenje, da je na trgu nepremičnin prometa manj, kot bi ga lahko bilo. Razloge lahko iščemo v tradicionalni navezanosti prebivalcev in njihovi nenaklonjenosti do selitve. »Poleg tega na Krasu ni zadosti primernih nepremičnin, saj je novogradenj premalo. Agencije in drugi akterji opažajo, da gre še vedno veliko prometa z nepremičninami mimo agencij, kar pa naj bi se sčasoma spremenilo. Glede cen ni nobenih novosti, te bodo še rasle, vendar je vse odvisno od lokacije in vrste nepremičnine.« (Kras: Pravilo je eno: da pravil ni! 2006) Idilične opuščene kraške hiše, ki so sicer potrebne obnove, vendar so na boljših lokacijah in imajo veliko dvorišče, pa so po večini že prodane oz. jih je težko dobiti.

V nadaljevanju članka svoje mnenje podajajo tudi predstavniki različnih nepremičninskih agencij, lociranih na Krasu. Poleg že naštetega iz njihovih odgovorov

lahko razberemo, da je povpraševanje precej veliko po novogradnjah stanovanj (Sežana, Kozina), ki se prodajajo že med gradnjo, medtem ko je poslovne prostore težje prodati. Zanimanje je veliko za skladišča, proizvodne prostore in podobno. Poleg tega pa poudarjajo, da je majhne kraške hiše na obrobju naselij in vasi z veliko parcelo praktično nemogoče dobiti. Glede cene so povedali, da je težko določiti, kje je vrh, saj če se enkrat proda kvadratni meter parcele za 80 evrov, se bodo po tej ceni prodale tudi druge, čeprav je njihova dejanska vrednost 20 do 25 evrov. (Kras: Pravilo je eno: da pravil ni! 2006)

Po podatkih Geodetske uprave RS (Glej Graf 4.6) se je na Krasu močno povečalo povpraševanje po zazidljivih površinah. Med letoma 2005 in 2006 je v primerjavi z ostalo Slovenijo zabeležen dvig cene za kar 167 %, in sicer z 18 EUR/m² na kar 48 EUR/m². Cene stanovanj so se med letoma 2006 in 2007 dvignile za skoraj 35 %, v letu 2008 pa za 31%. Stanovanjske hiše so edine, kjer se je cena kvadratnega metra v letih 2005–2008 (1. polletje) tudi zmanjšala (leta 2007 za 8,8 %), med leti 2005–2006 ter 2007–2008 pa je zabeležena nekaj več kot 20 % rast cen. (Geodetska uprava RS 2007, 2008a, 2008b)

Graf 4.6: Nepremičninski trg na slovenskem delu Krasa 2005–2008

Vir: Geodetska uprava RS (2007, 2008a,¹⁷ 2008b).

¹⁷ Podatki so podani za območje Krasa in Vipavske doline.

Razvidno je, da je bilo na tem območju največ transakcij izvedenih z nezazidanimi stavbnimi zemljišči. Število se je vsako leto povečevalo, med letoma 2006 in 2007 za 20 %, medtem ko je v prvi polovici leta 2008 že doseglo skoraj 70 % vseh transakcij v letu 2007. Tudi pri stanovanjih je prisotno veliko (60 %) povečanje števila prodaj med letoma 2006 in 2007. Število stanovanj, prodanih v letu 2007, je skoraj enako številu prodanih stanovanj v prvi polovici leta 2008. K temu gre pripisati prej omenjena novozgrajena stanovanja v Sežani in na Kozini. Hiše beležijo najnižjo stopnjo transakcij. Med letoma 2005 in 2006 je zabeležen padec števila prodaj hiš, leta 2007 pa se je število transakcij z 29 dvignilo na 101. V prvi polovici leta 2008 je bilo število transakcij enako polovici transakcij v letu 2007.

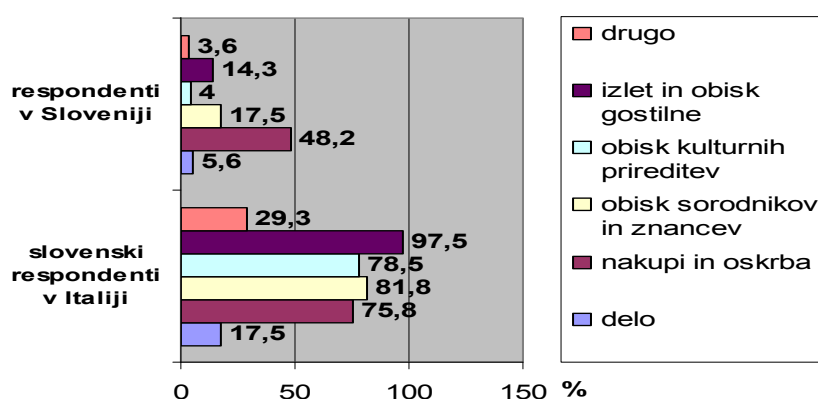
Kdo so glavni kupci na slovenskem Krasu? Na podlagi povedanega in glede na to, da se idilične kraške hiše dobi zelo težko, lahko trdimo, da je čas, ko so nepremičnine kupovali »Ljubljčanani« in ostali »vikendaši«, mimo. Predstavniki nepremičninskih agencij trdijo, da nova stanovanja kupujejo predvsem domačini in mlade družine, nekaj malega pa je tudi tistih iz drugih delov Slovenije. »Nepremičnine so zanimive zaradi hitre avtocestne povezave z Ljubljano in Koprom ter dejstva, da meje med Slovenijo in Italijo ni več. Prav zato stanovanja, hiše in parcele kupujejo tudi prebivalci z Obale, slovenski zamejci in tudi tujci, med njimi je največ Italijanov. /.../ Po pripovedovanju prebivalcev iz okolice Komna pa se za nepremičnine vse bolj zanimajo tudi Avstrijci.« (Pušnik 2008)

Če torej primerjamo število transakcij v pokrajini Trst (brez Občine Trst) med leti 1998–2002 in slovenskem delu Krasa med leti 2005–2008 (prvo polletje), lahko ugotovimo, da je transakcij na italijanskem delu Krasa vseeno več. Ob že predstavljeni populacijski sliki to ne preseneča. Kljub temu pa je trend na tej strani različen od slovenskega dela. Kar se tiče cen nepremičnin, so v splošnem na italijanski strani vseeno dražje, vendar je tudi na slovenskem delu Krasa zabeležena stalna rast cen nepremičnin.

c) *Nadnacionalna mobilnost prebivalcev in delovne sile*

Na področju čezmejne mobilnosti prebivalcev je potrebno omeniti dve raziskavi. Prva je bila narejena v okviru projekta Mejni dogodki (Interreg Italija-Slovenija 2000–2006). Raziskava je vključevala 200 mladih iz čezmejnega kraškega območja. Eden izmed sklopov je obravnaval tudi čezmejno mobilnost. Z raziskave je bilo razvidno, da so razlogi čezmejnih obiskov predvsem nakupovanje (86 %), izleti (78 %), zabava (64 %), obiskovanje gostiln (63 %) ter kulturne in športne prireditve (51 %). Manj pogosti so razlogi čezmejne mobilnosti kot druženje s prijatelji in obiskovanje sorodnikov (oboje 32 %) ter kulturne in športne dejavnosti (32 %). Delež tistih, ki obiskujejo sosednjo državo zaradi dela (14 %) in izobraževanja, šole (10 %), pa je najnižji. (Jagodic 2008)

Graf 4.7: Razlogi za čezmejno mobilnost

Vir: Prirejeno po: Bogatec in Bufon (2008, 21).

SLORI-jeva raziskava je do določene meje prikazala podobne rezultate, le da je v njej razvidna različnost razlogov za obisk čezmejnih krajev med prebivalci na različnih straneh meje. (Glej Graf 4.7) Slovenski anketiranci na italijanski strani v Slovenijo zahajajo predvsem zaradi izletov in obiska gostiln (97,5 %), obiska sorodnikov in znancev (81,8 %), obiska kulturnih prireditev (78,5 %) ter nakupov in oskrbe (75,8 %), v veliko manjši meri zaradi dela (17,5 %). Respondenti v Sloveniji pa v Italijo zahajajo predvsem zaradi nakupov in oskrbe, vendar je ta delež v primerjavi s prejšnjimi precej nizek (48,2 %). Ostali razlogi so še redkejši (obisk sorodnikov in znancev 17,5 %, izlet in obisk gostilne 14,3 %, obisk kulturnih prireditev 4 %), razlog dela za čezmejno mobilnost v Italiji pa zanaša le 5,6 %. Vzroke takih rezultatov lahko iščemo v tem, da se anketiranci na italijanski strani, ki jih lahko navezujemo na slovensko etnično-jezikovno

okolje, zavestno poslužujejo storitev v Sloveniji, saj na tak način tudi ohranjajo in povečujejo stike z matično državo. Motiv je tudi uporaba slovenskega jezika v komunikaciji. Tega dodatnega motiva med anketiranci verjetno ni, zato so njihovi čezmejni obiski skoncentrirani bolj na funkcionalne motive. (Bogatec in Bufon 2008, 20–21)

Na področju trga delovne sile na območju Krasa smo soočeni predvsem z »nezadostn[o] potreb[o] po zaposlovanju visoko izobraženega kadra zaradi počasnega tehnološkega razvoja v regiji, neprilagojenost[jo] izobraževalnega sistema potrebam gospodarstva in preslab[o] povezav[o] med tema dvema sektorjema, nezadostn[im] sodelovanje[m] med razvojno-raziskovalnim sektorjem ter malimi in srednjimi podjetji in neugodno izobrazbeno strukturo« (RRP Južne Primorske 2007–2013 2006, 17). S področja nadnacionalnega povezovanja je tako potrebno opozoriti na odliv strokovnjakov v večja mesta in tujino. »O delu na čezmejnem območju ni uradnih statističnih analiz, ampak samo študije in raziskave, s katerimi se je skušal določiti obseg tega pojava. Po podatkih iz teh raziskav privlačijo urbani centri slovenske delavce tako zaradi večje možnosti zaposlitve kot tudi zaradi boljših sredstev javnega prevoza, ki povezujejo mestna jedra med Gorico in Trstom.« (Evropska komisija 2007)

Svetovalci EURES iz obmejnih regij pravijo, da je število zaposlenih Slovencev v Italiji od vzpostavitve prostega pretoka nekoliko naraslo, za zdaj pa še ni bistvenih sprememb. To, da delovna dovoljenja za zaposlitev državljanov članic EU niso več potrebna, je odpravilo eno najpomembnejših administrativnih ovir pri zagotavljanju prostega pretoka delavcev. Uradni podatki še vedno kažejo, da je v Italiji zaposlenih le približno 1000 naših državljanov, medtem ko predstavniki socialnih partnerjev v Italiji menijo, da je zaposlitev na črno tudi do 10.000. /.../

Vzpostavitev prostega pretoka naj bi italijanske delodajalce, pri katerih je že opaziti večje zanimanje za zaposlovanje slovenskih državljanov, spodbudila tudi k legalizaciji zaposlitev. Dejavnosti, v katerih so po mnenju predstavnika Slovenskega deželnega gospodarskega združenja iz Trsta največje možnosti čezmejnega zaposlovanja, so gradbeništvo, kovinska industrija, špedicija-prevoznništvo in področje oskrbe starejših občanov, medtem ko je v trgovskem sektorju že občutena polna zaposlenost.« (Pekica 2006)

Beg možganov torej ni edina oblika nadnacionalne mobilnosti delovne sile. Kljub novim priložnostim, ki jih ponuja vstop v EU, je za območje Krasa še vedno značilna oblika »čezmejnega zaposlovanja« delo na črno. Neurejena delovna razmerja najdemo predvsem v kmetijstvu (moški) in gospodinjskih storitvah (ženske). »Videti je, da delavcem na čezmejnem območju niso vseč začasna dela, saj upajo, da bodo našli boljše možnosti zaposlitve v njihovi državi. Dejstvo je, da gre pri skoraj vseh prejetih vlogah

za prošnje za redno zaposlitev (84 %). Preostale vloge so predvsem za sezonska dela (13 %).« (Evropska komisija 2007)

Če izvzamemo odliv strokovnjakov, na Krasu ne moremo govoriti o veliki nadnacionalni mobilnosti delovne sile. Delovne migracije so torej predvsem medobčinskega značaja. Število dnevnih/delovnih migracij iz občine oz. v občino variira glede na velikost in vlogo središčnosti posamezne občine. Tako lahko vidimo (Tabela 4.2), da je v manjših občinah (npr. Komen) veliko večja prisotnost migracij izven občine, v večjih občinah pa niso tako izrazite. Tako je logično, da je Sežana na slovenskem Krasu edina, ki zaposluje več delavcev, kot jih dnevno migrira v druge občine.

Tabela 4.2: Delovne migracije na Krasu

Občina	Medobčinski delovni migranti po občini prebivališča	Medobčinski delovni migranti po občini delovnega mesta
Divača	1.069	815
Hrpelje - Kozina	938	659
Komen	887	267
Sežana	1.872	2.100

Vir: Statistični urad RS (2009b).

Reprezentacijski indikatorji

a) Razločljivost, privlačnost grajenega prostora

»Naravna in kulturna dediščina sta bistveni element podobe Krasa, ki je dobro razpoznavna tako v Sloveniji kot v tujini in predstavlja največjo primerjalno prednost Krasa.« (Kranjc 2000: 55) Potrebno je poudariti, da »celoten Kras (Glej Prilogo B2) pomeni krajinsko znamenitost in je tudi v svetovnem merilu posebnost zaradi značilnih kraških pojavov in kraške krajine« (Kranjc 2000, 23).

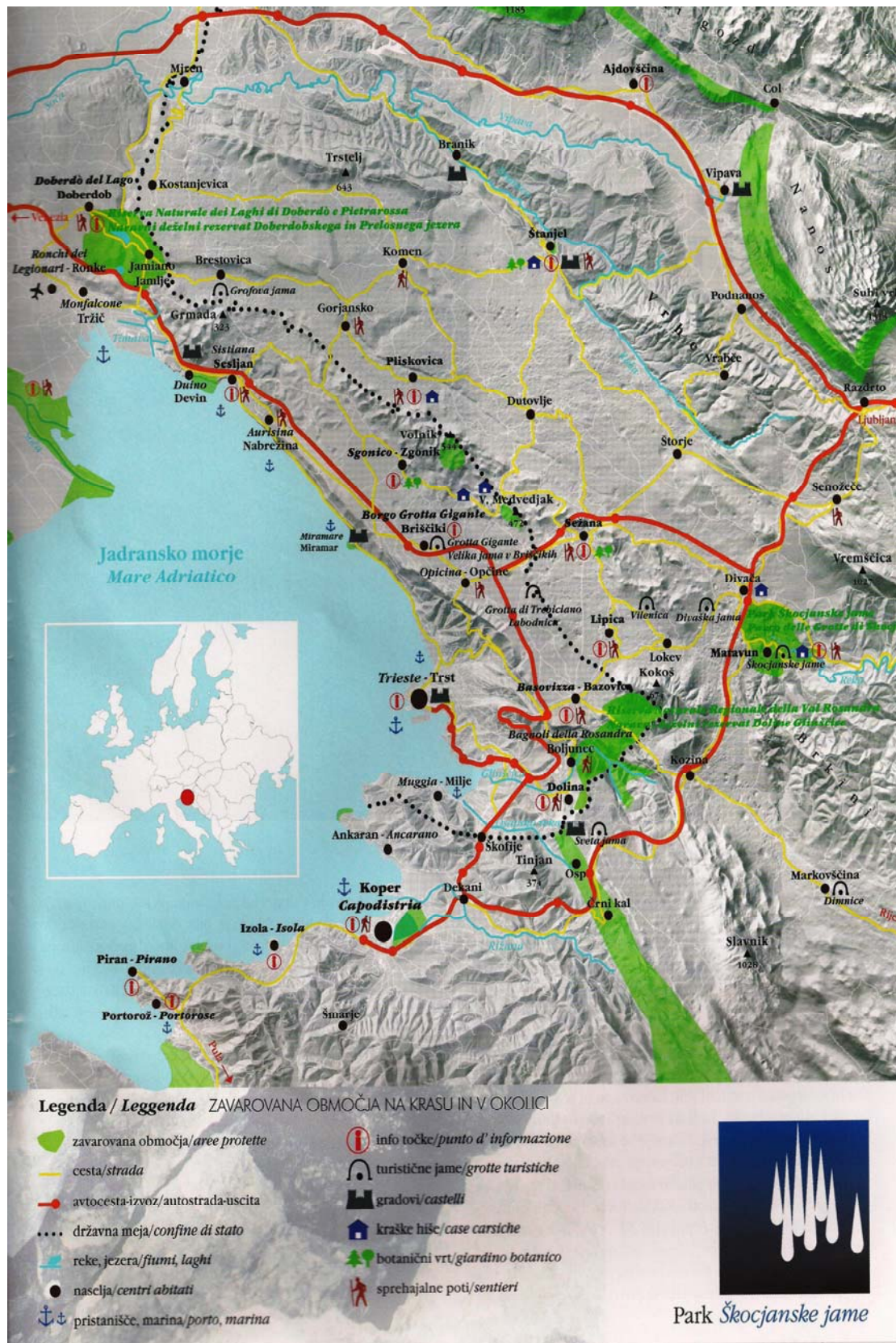
Glavne svetovno znane turistične točke in hkrati tudi »stebri turizma« na Krasu so na slovenskem delu Park škocjanske jame, Štanjel, Lipica.¹⁸ K temu je dodati čezmejno dolino Glinščice, na italijanski strani pa jamo Grotto Gigante, Miramarski grad in Devinski grad z Rilkejevo pešpotjo po kraškem robu Sesljanskega zaliva. Slednji dajejo Krasu razpoznavnost, vendar tudi ostale znamenitosti in značilnosti, ki jih najdemo na Krasu niso zanemarljive. Lahko bi rekli, da so te manj poznane znamenitosti v dolgoročnem smislu še bolj pomembne kot prej našteti biseri Krasa, saj je samo razvoj in promocija slednjih premalo, da lahko govorimo o prepoznavnem območju Krasa kot celote. Tako prepoznavnost Krasa dvigujejo številne tematske (peš)poti, posamezne še ohranjene tipične vasice in kraške hiše, muzeji in zbirke, cerkve idr.

Na področju naravnih danosti so značilni edinstveni naravni pojavi (jame, brezna, vrtače, uvale, škraplje ...), kraški rob s spustom v morje, izjemna biotska in živalska pestrost, območje je pomembno tudi z vidika geologije, geomorfologije in speleologije. Velika je tudi prisotnost zavarovanih območji in naravnih parkov. (Glej Sliko 4.11) V jesenskih mesecih daje Krasu posebno privlačnost tudi obarvanosti določenih rastlin, predvsem trte in ruja.

---

¹⁸ Kobilarna Lipica – Zibelka lipicancev, Škocjanske jame – svetovna naravna dediščina, Štanjel – biser kraške arhitekture (Kranjc 2000).

Slika 4.11: Zavarovana območja na Krasi in v okolici

Vir: Cerkvenik in Zorman (2007, 69).

Kulturna dediščina je bogata in sega na več področij. Kras je precej bogat z arheološkimi najdišči, najpomembnejša najdemo v jamah. Na Krasu je tudi več primerov memorialne dediščine – predvsem v tem izstopa Goriško-Komenski kras, saj je bilo tam zaledje Soške fronte. Zaradi pestrosti zgodovine najdemo tu veliko nagrobnikov, zgodovinskih poti (stare rimske poti), obcestnih mejnikov in vojaških pokopališč.¹⁹ Na področju kulturne dediščine je značilna kraška arhitektura ter obrt kamnoseštva in kamnarstva. Kamnoseštvo in kamnarstvo sta bili na Krasu pomembni gospodarski panogi. Kamen bi lahko označili tudi kot simbol Krasa, saj že stoletja predstavlja naravni gradbeni material in je tako tudi prevladujoč element tradicionalne kraške arhitekture. Poleg tipičnih kraških hiš in ohranjenih strnjenih vaških jeder privlačnost kraški krajini dajejo tudi suhi zidovi, ki se razprostirajo na gmajnah izven vasi. (Kranjc 2000) Pestre gastronomske ponudbe na Krasu ni potrebno posebno predstavljati. Širši javnosti sta gotovo najbolj znana pršut in teran. K razpoznavnosti Krasa pa so na različne načine pripomogli tudi posamezniki,²⁰ ki so s svojim delovanjem na različnih področjih sooblikovali ali predstavljali Kras.

Našteti dejavniki so odlična osnova za oblikovanje prepoznavne in specifične turistične ponudbe. Po podatkih RRP JP slika obstoječih in potencialnih turističnih proizvodov na Krasu (Glej Prilogo C) kaže, da je temeljna oblika turizma izletniški turizem tako na področju kmečkega turizma, gastronomije, obiska tematskih in vinskih poti kot športno-rekreativnega turizma (jamarstvo, treking, plezanje po naravnih stenah). Jahanje, golf in tenis so že desetletja prisotni v okolici Lipice, bližina italijanskega severovzhoda pa je omogočila precejšen razcvet igralniškega turizma. Obstoječi turistični produkti, ki obstajajo, vendar so še v povojih, so predvsem raziskovalni in šolski turizem ter vikend in podeželski turizem (preživljanje počitnic na kmetiji). RRP JP glavne potenciale na področju turizma na Krasu vidi predvsem na področju konferenčnega turizma (Lipica, Sežana), na Krasu kot izstopni točki na ture po ostalih delih Slovenije, Italije in Avstrije, počitnice za seniorje in wellness storitve, na področju verskega, botaničnega in zoološkega turizma. Na italijanski strani je slika podobna, le da je tu dodatno turistična

---

¹⁹ V Gorjanskem je največje pokopališče iz 1. svetovne vojne v Sloveniji, na italijanski strani pa je to Sacratio di Redipuglia.

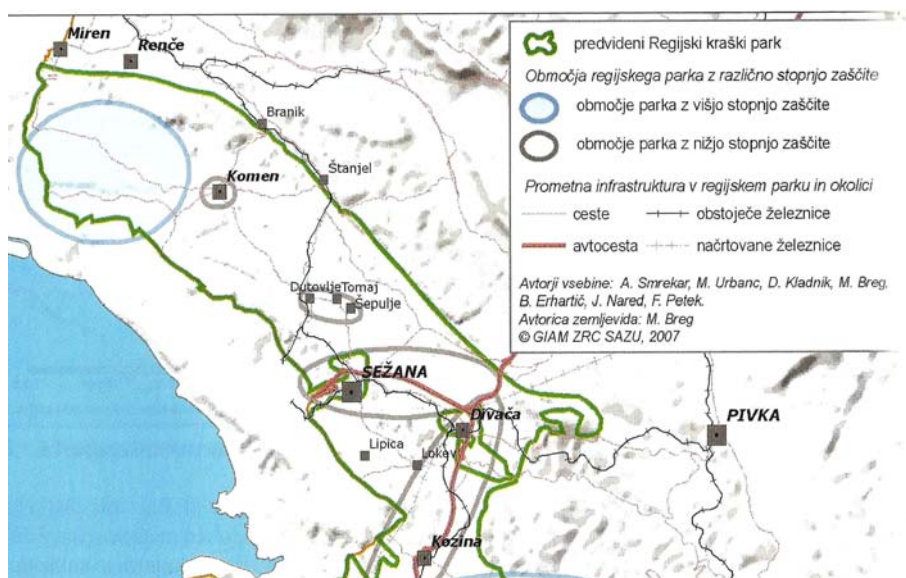
²⁰ Srečko Kosovel, Maks Fabiani, Lojze Spacal, Avgust Černigoj, nenazadnje tudi James Joyce (Devin).

ponudba pestrejša zaradi neposredne bližine morja (morski navtični športi, navtični turizem, morski ribolov idr.).

Novo možnost predstavlja tudi predvideni projekt na nacionalni ravni, ki bi Kras zaščitil kot Regijski kraški park. Potrebno je opozoriti, da »v rabi prostora pogosto prihaja do navskrižij med interesi, ki se krepijo v primeru oblikovanja režima, ki bi določeno vrsto rabe omejeval. Zato so regijski parki kot eden od posebnih načinov rabe prostora nemalokrat kamen spotike, saj varovalni režimi na določenem območju zmanjšujejo možnosti za različne dejavnosti« (Smrekar in drugi 2007, 98). Po drugi strani pa so lahko parki na tak način »priložnost za manj razvita območja, saj pripomorejo k njihovi razpoznavnosti ter k oblikovanju celostne ponudbe, ki se trži kot blagovna znamka parka« (Smrekar in drugi 2007, 98–99).

V primeru kraškega območja so tako predvideli območja z višjo in nižjo stopnjo zaščite. (Glej Sliko 4.12) Bolj urbanizirana območja z večjo koncentracijo ekonomskih faktorjev spadajo v stopnjo nižje zaščite, najbolj urbanizirano območje Sežane pa je iz območja regijskega kraškega parka izvzeto. Po drugi strani pa je območje Brestovice (Komenski Kras) višje zaščiteno območje, saj gre tu za vodovodno zajetje bistvenega pomena za oskrbo z vodo na Krasu in tudi v okolici.

Slika 4.12: Zaščiteni območja Krasa

Vir: Prirejeno po: Smrekar in drugi (2007, 98).

b) Promocija krajevnih kvalit

Turizem je tista dejavnost, ki naj bi Kras najbolj promovirala. Po drugi strani pa turizem na Krasu predstavlja tudi »največji potencial za razvoj podeželja« (Kranjc 2002, 8). Pilotni projekt Kras kot temeljno vizijo razvoja turizma na Krasu predpostavlja mehke oblike turizma, »ki so skrbno prilagojene krajevnim in regionalnim posebnostim. Temeljlil bo na endogenih potencialih območja (splet kraških pojavov, značilne krajine in arhitekture, lipicanca, tipičnih kmetijskih pridelkov oziroma domačih živil, izvirne kulinarike, kamnoseških izdelkov in bioklimatskih značilnosti), ki predstavljajo osnovo za oblikovanje edinstvenih turističnih produktov.« (Kraški okraj 2006, 18). Gre torej za princip izkoriščanja razpoznavnosti glavnih paradnih konjev kraškega turizma, s tem da se promocijo in prepoznavnost razširi tudi na ostala področja.

Turistična ponudba Krasa se trži zelo segmentirano. Največkrat gre za brošure, zgibanke in spletne strani, ki se nanašajo na območje občin ali pa specifično za določen turistični produkt/ponudbo. Opaža se tendenca navezave na širše območje Krasa skozi promocijska gradiva različnih turističnih ponudnikov. Pozitivna je tudi tendenca čezmejnega trženja območja in predvsem vloga Javnega zavoda Park Škocjanske Jame, ki skozi vključevanje v različne mreže zavarovanih območij promovira celotno območje.

Skozi promocijske brošure se lahko ponovno opazuje ena glavnih pomanjkljivosti, in sicer dogovor v prostoru o turističnem območju oziroma (sub)destinaciji, saj se prostorska opredelitev Krasa v raznih brošurah pojavlja v zelo različnih oblikah. Nejasnosti v strateških dokumentih turističnega sektorja ta problem še poglobljajo. Zaradi neobstoja skupne razvojne strategije turizma je posledično tudi nemogoče izvajati jasno promocijsko strategijo.

Čeprav se veliko število ponudnikov trži na internetu, je še vedno pomanjkljiva vidljivost njihove ponudbe. V zadnjih letih se je pojavilo več poskusov celovitega turističnega portala (Kras in Brkini, Kraški regijski park), med temi je v zadnjem obdobju precej vidljivosti pridobil predvsem spletni portal Vodnik Kras - Carso, ki gradi na konceptu čezmejnega značaja Krasa. Portal, ki ima možnost nadgradnje v celovit turistično informacijski podporni sistem.

Premalo pozornosti se posveča razvoju novih podpornih informacijskih orodij, kot so npr. informacije preko dlančnikov, mobilne telefonije, prisotnost informacijskih infostebrov ... Na splošno lahko povzamemo, da je uporaba sodobnih informacijskih orodij še zelo v povojih. (Kraški okraj 2006, 21)

Poleg naštetih problemov je potrebno pri razvoju turizma izpostaviti tudi dejstvo, da je na območju Krasa krovna turistična organizacija šele v načrtovanju. Na tak način turističen razvoj spodbujajo predvsem občine na svojih območjih in nekatere javne institucije. Kot glavne je potrebno omeniti Javni zavod za šport, turizem in prosti čas Sežana (v okviru katerega deluje tudi Mladinski hotel Pliskovica), Javni zavod Park Škocjanske jame in Razvojni center ORA. V okviru slednjih na Krasu sicer aktivno deluje precej informativnih centrov, ki se aktivno vključujejo v razvoj turizma, vendar

je zmotno prepričanje, da so turistično informativni centri stebri razvoja turizma. Občine in javni zavodi vsega dela ne morejo opraviti sami, predvsem pa v takih strukturah (prvič) ni predvideno zadostno število človeških virov, ki bi se ukvarjali izključno s področjem turizma, in (drugič) tudi izobrazbeni profil zaposlenih ni nujno ustrezen. Večna turistične infrastrukture je tako javnega značaja, vključevanje gospodarskega sektorja v razvoj turistične dejavnosti pa je šibko. (Kraški okraj 2006)

Prej omenjen problem različnih prostorskih opredelitev Krasa in ustanavljanja blagovnih znamk pod imenom Kras, ki Kraševcev skoraj ne vključujejo, predstavlja negativne posledice za trženje.

Zadnji tak primer naj bi bil programski del razvojnega programa notranjsko-kraške regije (občine Bloke, Cerknica, Ilirska Bistrica, Loška dolina, Pivka, Postojna) za leta 2007 do 2013, kjer naj bi med drugim pisalo, da »Kras kot turistično območje predstavljajo svetovne znane turistične znamenitosti, kot so: Postojnska jama, Postojnski grad, grad Snežnik, Cerkniško jezero, Krajinski park Rakov Škocjan, Planinsko polje, Križna jama, tehniški muzej Bistra.« Poleg tega naj bi program predvideval povezavo območja Krasa v zaokroženo turistično destinacijo, zagotovitev blagovne znamke in enotne grafične podobe za njeno trženje. /.../ To sporočilo je sprožilo protest županov, ki v odprtem pismu protestirajo proti domnevnim poskusom zlorabe imena Kras. /.../ ...[P]o mnenju sveta notranjsko-kraške regije s svojimi programi ne škodujejo nikomur. Kvečjemu je obratno, zagotavljajo, saj zagovarjajo stališče, da bi se morala območja od Ljubljane do Notranjske, do Brkinov in celotnega Krasa tudi onkraj državnih meja »uveljaviti kot samostojna turistična destinacija in ne kot privesek obalni hiperdestinaciji.« /.../ S tem pa se načrti prekrizajo z matičnimi Kraševci, ki prav tako razvijajo čezmejno turistično destinacijo Kras - Carso in so projekt njenega razvoja, vreden 290.000 evrov, celo uvrstili v regionalni razvojni program južnoprimorske regije. (Race 2006)

Kljub opozorilom in dejstvu, da je Kraški okraj predvidel matični Kras kot zaokroženo turistično subdestinacijo, je družba Postojnska jama uspešno registrirala znamko Destinacija KRAS. Po mnenju urada za intelektualno lastnino registracija sicer ni sporna, saj »zakon o industrijski lastnini ne vsebuje konkretnih določb glede povezave med sedežem vložnika prijave za znamko in krajem oziroma regijo, vsebovano v logotipu« (Race 2006).

Stvari pa vseeno niso popolnoma enoznačne. »Če je znak sestavljena iz geografskega imena, se preveri, ali je znak, gledan v celoti, dovolj razlikovalen in dovolj oddaljen od izražanja geografskega izvora, da je lahko registriran kot znamka.« Kar z drugimi besedami pomeni, da znak ne bi smel zavajati potrošnika oziroma zbujati zmote glede porekla blaga ali storitev. Tisto, kar je označeno z imenom KRAS, mora torej prihajati s Krasa. Ali v primeru turistične destinacije Kras to drži? (Race 2005)

c) Nadnacionalni dogodki

Elizabeta II. božala konje, njen soprog pa poskusil pršut

Obisk britanske kraljice postavil Slovenijo in Lipico na zemljevid sveta (Čič 2008b).

Kraški vrt v kraljevem dvorcu

Na drugi največji hortikulturni razstavi, to je Hampton Court Palace Flower Show, ki bo julija v Londonu, bo na ogled tudi kraški vrt. S staro štirno, latnikom in refoškovo trto, kraškim šetrajem in drugimi rastlinami, ki so doma na kraškem borjaču, si ga je zamislil Borut Benedejčič. (Čič 2008c).

Nadnacionalni dogodki na Krasu niso prav pogost pojav, vendar pa so vseeno prisotni. Zgornja aktualna primera kaže, da se dogodki na Krasu vrstijo tako zaradi naravnih in kulturnih znamenitosti kot tudi zaradi idej posameznikov in njihovih projektov. Če je obisk Elizabete II. v Lipici nedvomno eden največjih mednarodnih dogodkov na kraških tleh, je tudi uvrstitev posameznikovega projekta na veliko razstavo svetovnega formata velik dosežek. Pri projektih na taki ravni ne gre zgolj za promocijo samega projekta, temveč promocijo Krasa v širšem smislu.

Razpoznavnost Krasa večajo tudi mednarodne športne in kulturne prireditve. Na področju športa je potrebno omeniti Kraški maraton v Sežani, Konjeniški turnir v dresurnem jahanju v Lipici in Barcolano na italijanskem delu Krasa. Na področju kulture verjetno najbolj izstopata Literarna nagrada Vilenica in na urbanističnem področju Nagrada Maks Fabiani, ki se podeljuje v Štanjelu. Prireditve, ki sicer niso nadnacionalnega pomena, vendar so prerasle zgolj regionalne okvirje, pa so npr. Praznik terana in pršuta v Dutovaljah, Kraška ohcet v Repnu in Pustni karneval na Opčinah. Nadnacionalnost večajo dogodki gospodarskega in političnega vidika, ko gre za strokovna in specifična srečanja udeležencev iz čezmejnega območja (srečanja županov, podjetnikov) pa tudi vsega sveta (seminarji, konference).

Kraška kulinarika veliko pripomore pri vseh naštetih prireditvah, vse več pa je tudi dogodkov, ki se dogajajo prav zaradi njenih posebnosti. Tako poznamo mesečne

dogodke kot Mesec kraške kuhinje, Mesec špargljev, Okusi krasa.²¹ V času trajanja teh dogodkov izdajo brošuro z določenimi ponudniki na Krasu (gostilne, turistične kmetije) in specifičnimi meniji, ki so v določenem obdobju na voljo. Svojevrsten dogodek postaja izbor kraljice terana, ki nato teran in tudi Kras predstavlja po Sloveniji. Ne smemo pa pozabiti tudi na osmice.²² Gre za dogodek, ki traja osem dni in je na slovenski strani na novo obujen šele v 90. letih. Osmice so na Krasu velik dogodek, vendar vse bolj preraščajo v skomercializirano dejavnost. Zaradi velike količine obiskovalcev izgubljajo na pristnosti. Na italijanski strani Krasa so osmice manj skomercializirane, v primerjavi s slovenskim delom pa jih je tudi veliko več. Razlogi so v različnih državnih zakonodajah (na italijanski strani ne smejo prodajati toplih obrokov) in veliko večji striktnosti načela »prodaj, kar prideláš sam« na italijanski strani Krasa.

Na Krasu je pestro dogajanje tudi na področju subkultur (Slika 4.13). Predvsem so odmevni poletni festivali. V obdobju 2001–2005 se je na letališču v Divači odvijal Meet Me, festival elektronske glasbe na odprtem, ki je po obiskanosti sodil med najbolj obiskane festivale v Sloveniji. V Komnu ima že dolgoletno tradicijo Metal Mania open air. Deluje nepretrgoma že od leta 2002 (izjema leto 2004), v tem obdobje pa si je ustvaril precejšnjo prepoznavnost na subkulturni ravni metalne glasbe v Sloveniji in v tujini. Na področju pankovske scene pa velja omeniti tudi Krastival, ki se je prvič zgodil leta 2005, od takrat naprej pa vsako leto privablja več svojih privržencev.

Slika 4.13: Promocijski materiali subkulturnih festivalov na Krasu

Vir: Meet Me (2004), Krastival (2007), Metal Mania (2008).

²¹ Saponi del carso.

²² Običaj izhaja iz časov Marije Terezije, ko so kmetje 8 dni v letu lahko neobdavčeno prodajali svoje pridelke.

Na lokalnem, krajevnem, občinskem nivoju je potrebno poudariti pomen društev. Na italijanskem delu Krasa je že dolga tradicija delovanja društev, na slovenski strani se je šele v zadnjih letih močno povečalo. Skoraj vsaka vas ima tako razvojno, turistično ali kulturno društvo, ki skrbi za razvoj vasi na posameznem področju. Njihovo delovanje vključuje večjo pestrost dogajanja in možnosti preživljanja prostega časa za domačine, po drugi strani pa so nekatera društva že tako dobro razvita, da svojo vas promovirajo tudi navzven.

Pomen društev se kaže tudi v ohranjanju čezmejnih odnosov. Društva so v veliki meri ohranila čezmejne odnose posameznih vasi ob meji. Povezovanje in čezmejni dogodki so se marsikje odvijali že veliko pred padcem meje, društva to nadgrajujejo. Poleg čezmejnih srečanj in »praznikov prijateljstva« je njihovo sodelovanje pomembno tudi zaradi partnerstev in skupnih projektov v okviru EU.

Glavne ugotovitve

Glavne ugotovitve smo poskušali strniti glede na posamezne preučevane indikatorje.

a) Pripisani indikatorji

- Dobra geografska nadnacionalna izpostavljenost vpliva na razvoj vseh ostalih sfer. Bližina pristanišč, letališča in glavnih prometnih koridorjev je poglobitnega pomena za razvoj okolice. Glavna razvojna območja so predvsem v okolici Sežane in v urbanizirani središčih na italijanski strani Krasa.
- Vpliv počasnega razvoja ruralnega območja po eni strani vpliva na razvojne možnosti in kakovost življenja prebivalstva, po drugi strani pa upočasnjuje globalizacijske pritiske.
- Tuje prebivalstvo je bolj prisotno v večjih občinah, na italijanski strani je tako tudi multikulturalnost veliko pestrejša.

b) Interakcijski indikatorji

- Velik del Krasa je deležen dobre infrastrukture, le Kras v okolici Komna je zaradi večje oddaljenosti od avtocest v slabšem položaju. Boljša infrastruktura povzroča boljši razvoj.
- Trg nepremičnin je zaznamovan z enakomernostjo transakcij in zmerno rastjo cen na italijanski strani, medtem ko je povpraševanje na slovenski strani veliko, nepremičnin pa premalo. Nepremičnine kupujejo predvsem prebivalci z Obale, slovenski zamejci in Italijani.
- Nادنacionalna mobilnost prebivalcev je predvsem čezmejno usmerjena, razlogi so predvsem izleti in gastronomija. Uradno je delovna čezmejna mobilnost nizko prisotna, neuradno je precej neurejenih delovnih razmerij in dela na črno. Nادنacionalno mobilnost delovne sile predstavlja odliv strokovnjakov (beg možganov).

c) Reprerentacijski indikatorji

- Poleg glavnih svetovno znanih znamenitosti in vsem poznanega terana in pršuta je na Krasu veliko kulturnih in naravnih danosti, zavarovanih območij, ki Krasu močno dvigujejo prepoznavnost. Možnosti za opravljanje različnih vrst turizma je veliko, predvsem izletniškega in gastronskega.
- Glavni problem Krasa s turističnega vidika je promocija, ki je še vedno precej segmentirana. Nujna je krovna organizacija, ki bi urejala to področje. Dodatno slabitev za Kras pomenijo nepravilne zlorabe imena Kras za trženje blagovne znamke izven območja Krasa.
- Posamezni dogodki na Krasu so tudi nadnacionalnega značaja, prevladujejo pa dogodki nacionalnega in regionalnega pomena, predvsem s področja športa, kulture in etno-gastronskega vidika. Pomemben delež dogodkov predstavljajo tudi tradicionalna čezmejna povezovanja društev.

Analiza je pokazala, da je trenutno stanje na Krasu z vidika nadnacionalnega povezovanja raznoliko. Urbana središča so nastala tam, kjer so bili najboljši pogoji za vsestranski razvoj. Slednja se tudi najhitreje razvijajo in sklepamo lahko, da bo tudi v prihodnosti podobno. Vendar je za Kras presenetljivo dejstvo, da so precej privlačni, dobro poznani in tudi globalno vključeni tudi tisti deli Krasa, ki so od urbanih središč precej oddaljeni. Tako lahko rečemo, da precej pogosta trditev, da omreženost pogojujeta infrastruktura in tehnologija, sicer drži, vendar smo na območju Krasa lahko videli, da ne popolnoma. Reprerentativna podoba in indikatorji, ki jo preučujejo, so se izkazali na Krasu za najpomembnejše, predvsem kar se tiče trajnostnega razvoja v prihodnosti.

Promocija krajevnih kvalitiet bi bila na Krasu lahko boljša. Največji pomanjkljivosti se kaže ta prav v neenotni ponudbi pa tudi v različnem opredeljevanju območja Krasa. Poleg slednjih so preučevani indikatorji prikazali nižjo stopnjo nadnacionalnosti predvsem na področju, ki zajema prisotnost tujcev in njihove aktivne vključenosti. K temu gre dodati tudi nizko mobilnost delovne sile in samega prebivalstva.

Lahko trdimo, da ima Kras nekaj precej prisotnih elementov, ki omogočajo dobre pogoje za nadnacionalno povezovanje. Vendar je izmed glavnih potez nadnacionalnosti ravno značajska tista, ki je najbolj dominantna na Krasu. Za uspešen razvoj, predvsem pa za ohranitev lokalnih posebnosti ima velik pomen tudi strateška lega. Ti dve prednosti predstavljata gonilno silo, njuna nujna nadgradnja pa bi zagotovila uspešnost ostalih nadnacionalnih potez, kot so funkcije in vpliv.

5 PRIMERI GLOKALIZACIJE

Na vprašanje, ali lokalne posebnosti in teritorialna raznolikost izgubljajo na pomenu, Mlinar (Mlinar 2001) ne odgovarja ne z da ne z ne. Trdi, da je potrebno razlikovati med elementi in njihovimi kombinacijami, kajti »medtem ko so elementi vse bolj standardizirani in razširjeni po vsem svetu, se njihove lokalne kombinacije lahko pojavljajo kot edinstvene. Tako ima torej vsak kraj vse večje podrobnosti z drugimi in hkrati – kot kombinacija elementov – postaja različen od drugih« (Mlinar 2001, 777). Izpostavi nov pristop preučevanja lokalnih posebnosti, in sicer z vidika globalizacije tokov, ki nanje vplivajo. (Glej Sliko 5.1) »Vsak od nakazanih tokov, ki prostorsko ekspandirajo v smeri svetovne razsežnosti, vpliva posamično in kombinirano na vse tri sklope izražanja lokalnih posebnosti. /.../ Intenziviranje teh tokov samo po sebi še ne predstavlja negacije lokalnih posebnosti, temveč je praviloma dvopomensko: tako kot lahko pod določenimi pogoji zabrisuje lokalne posebnosti, tako jih lahko tudi izpostavlja in nadgrajuje.« (Mlinar 2001, 778)

Slika 5.1: Globalizacija tokov in lokalne posebnosti

TOKOVI	LOKALNE POSEBNOSTI
- Tokovi idej	- Življenjski stil
- Tokovi stvari, dobrin, proizvodov	- Grajeno okolje
- Tokovi ljudi	- Naravno okolje

Vir: Mlinar (2001, 778).

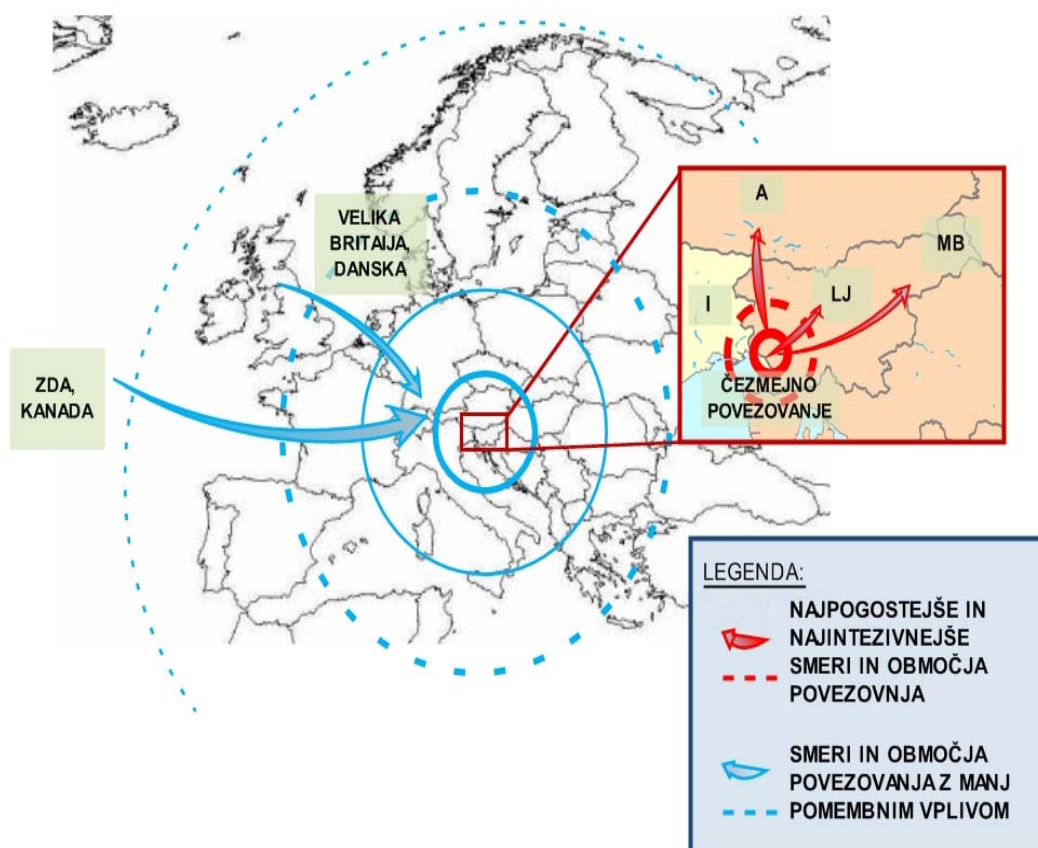
Mlinar (Mlinar 2001) glede preučevanja splošnih standardov in lokalnih posebnosti meni, »da imamo hkrati opravka s povsem nasprotujočimi si težnjami. Po eni strani gre za prizadevanje za ohranjanje lokalnih in teritorialnih razlik na podlagi kulturne dediščine ter njihovo nadgrajevanje.« (Mlinar 2001: 779) V nadaljevanju je prepričan, da čeprav nekateri sociologi izpostavljajo nasprotje med instrumentalnostjo in identiteto, se to dvoje lahko v določenih okvirih tudi poistoveti. V kontekstu mednarodnega turizma je v tem smislu poznan izraz »Marketing of identity«. Gre torej za vprašanje, kdaj lahko govorimo o izključevanju, kdaj pa o skladnosti med splošnimi standardi in lokalnimi posebnostmi. (Mlinar 2001, 779) Odgovor, kje so točne meje, je

nemogoč zaradi specifičnosti posameznih teritorijev. Vsekakor pa lahko s pozitivnim in negativnim primerom, ki kaže (ne)skladno nadgrajevanje lokalnih posebnosti znotraj globalizacije tokov, odgovor na vprašanje vsaj praktično približamo.

5.1 Kraška vas Pliskovica

Pliskovica je primer dobre razvojne prakse podeželja. Je tipična kraška vas s približno 100 hišami in 200 prebivalci. V zadnjih nekaj letih je iz povprečne kraške vasi nastalo pomembno lokalno središče turističnega pomena, njene razsežnosti pa so tudi svetovnega formata. (Glej Sliko 5.2) Glavna akterja na tem področju sta dva: Razvojno društvo Pliska in globalno bolj razpoznaven – že zaradi svojega imena – Mladinski hotel Pliskovica (Youth Hostel Pliskovica).

Slika 5.2: Shematski prikaz odpiranja vasi Pliskovica v svet

Vir. Lastna izdelava.

Razvojno društvo Pliska (v nadaljevanju RD Pliska) je bilo ustanovljeno ob koncu leta 2002. Njegov prvi odmeven projekt je bila Pliskina pot. Nastala je v sodelovanju z danskim združenjem pohodnikov, ki je prispevalo znanje in izkušnje, potrebne za urejanje poti. Projekt sta v okviru Sklada malih projektov podprla Danski svet za prostočasne aktivnosti v naravi in DANCEE, program danskega ministrstva za okolje. Gre za krožno učno pot, delno po vasi, večinoma pa med kraškimi vinogradi, njivami in

gmajnami. Ob poti so postavljene učne table, da se sprehajalec lahko seznaní z različnimi značilnostmi kraške krajine pa tudi načina življenja na Krasu. RD Pliska je aktivno sodelovalo tudi pri projektih evropskega formata. Projekt 1001 kal je pomenil oživitev kalov na Krasu, Odprta meja Po poti mlekaric pa je bila čezmejni projekt v sodelovanju z vasjo Zgonik na italijanski strani. Uredili so pot, ki so jo v preteklosti nešteto krat prehodile ženske, ki so hodile prodajat mleko v Trst. Za svojo promocijo RD Pliska skrbi tudi z izdajanjem svojega glasila (Glas Pliske), številnih brošur in nenazadnje z ažurno spletno stranjo (www.pliskovica.si). V središču vasi se nahaja Evropski latnik prijateljstva, kjer so predstavniki držav, vključenih v EU, posadili vsak svojo trto. To je tudi prostor, kjer se začenjajo in dogajajo vse pomembnejše prireditve in dogodki v vasi: Trgatev na Evropskem latniku prijateljstva, Sežiganje metel, Festival prijateljstva, Izbor kraljice terana, Noč netopirjev, Odprti borjači, Festival prijateljstva ... Izpostaviti je potrebno prireditev Dan odprtih borjačev, ko vaščani simbolično odprejo vhode na svoja dvorišča (borjače) in obiskovalcem ponudijo kraški teran, pršut ter ostale dobrote. Obiskovalcem so na voljo tudi brezplačni vodeni ogledi vasi in Pliskine poti. (Rok in drugi 2007)

Odprta vrata Krasa

Pliskovica je vas, ki prebujá Kras. Tega ne more obiti nihče na Krasu ali drugje. Nihče, ki se trudi znamenitosti, kot so Štanjel, različne jame, učne poti in podobno, narediti bolj privlačne in zanimiv, ne more zanikati, da je Pliskovica, navadna kraška vas, postala nekaj posebnega. Tudi z borjači, ki so minuli vikend privabili najmanj 600 prebivalcev iz vse Slovenije in zamejstva. (Grča 2006)

»Dan odprtih borjačev je privabil skoraj 1000 obiskovalcev«

Glas o gostoljubnosti prebivalcev Pliskovica je na letošnji 4. Dan odprtih borjačev v soboto privabil skoraj 1000 obiskovalcev od blizu in daleč. Po skupni oceni obiskovalcev je dogodek dosegel svoj namen. (Macarol 2008)

Zgodba Mladinskega hotela Pliskovica (v nadaljevanju MHP) ima nekaj let starejšo zgodovino, ki jo označujejo v prvi vrsti občinske pobude za mladinski turizem in prenočišča nižjega cenovnega razreda, sledi pa ji iskanje primerne lokacije in urejanje potrebne dokumentacije. Mladinski hotel Pliskovica je začel delovati junija leta 2003 v prenovljeni kraški hiši. Nastal je v okviru evropskega čezmejne sodelovanja (projekt PHARE, sklad za male projekte). Lastnik objekta je Občina Sežana, MHP pa upravlja Zavod za šport, turizem in prosti čas, Sežana. MHP ima tri glavna področja delovanja, poleg nudenja nizkocenovnih prenočitvenih kapacitet je tudi kulturni spomenik in

turistično informacijski center. V namene širše promocije deluje internetna stran www.hostelkras.com.

Na turistično informacijskem področju MHP poleg osnovnega nujenja turističnih informacij za goste in obiskovalce ter bogatega promocijskega in izobraževalnega materiala skrbi tudi za posredovanje ažurnih informacij o aktualnem dogajanju drugim institucijam, medijem in posameznikom. V letu 2004 je bil MHP tudi uradni TIC Občine Sežana.

Hiša, v kateri je lociran MHP, je obnovljena, preko 400 let stara kraška hiša. Obnovo kraške hiše je nadzoroval Zavod za varstvo kulturne dediščine Republike Slovenije, Območna enota Nova Gorica, ki je tako skrbel, da so se ohranili vsi tipični elementi kraške arhitekture.²³ Hiša obiskovalcu omogoča vpogled v kraško življenje v preteklosti. V MHP so zato vsakodnevno mogoči ogledi in predstavitve domačije.

Za prenočitvene namene ima MHP na voljo 35 ležišč in 10 dodatnih ležišč, možno pa je tudi kampiranje. Kot je za hostel značilno, je gostom na voljo souporaba kopalnice, kuhinje. MHP ima tudi veliko večnamensko dvorano, ki jo uporabljajo za prireditve, delavnice, druženja, seminarje itd. Glavna turistična sezona traja od spomladi do pozne jeseni, predvsem pa je odvisna od vremenskih razmer, ki so pomemben dejavnik pri odločanju o načinu preživljanja prostega časa. Odstotek zasedenosti se iz leta v leto povečuje, in sicer od 24 % do skoraj 30 % (izjema je prva polovica prvega leta delovanja).

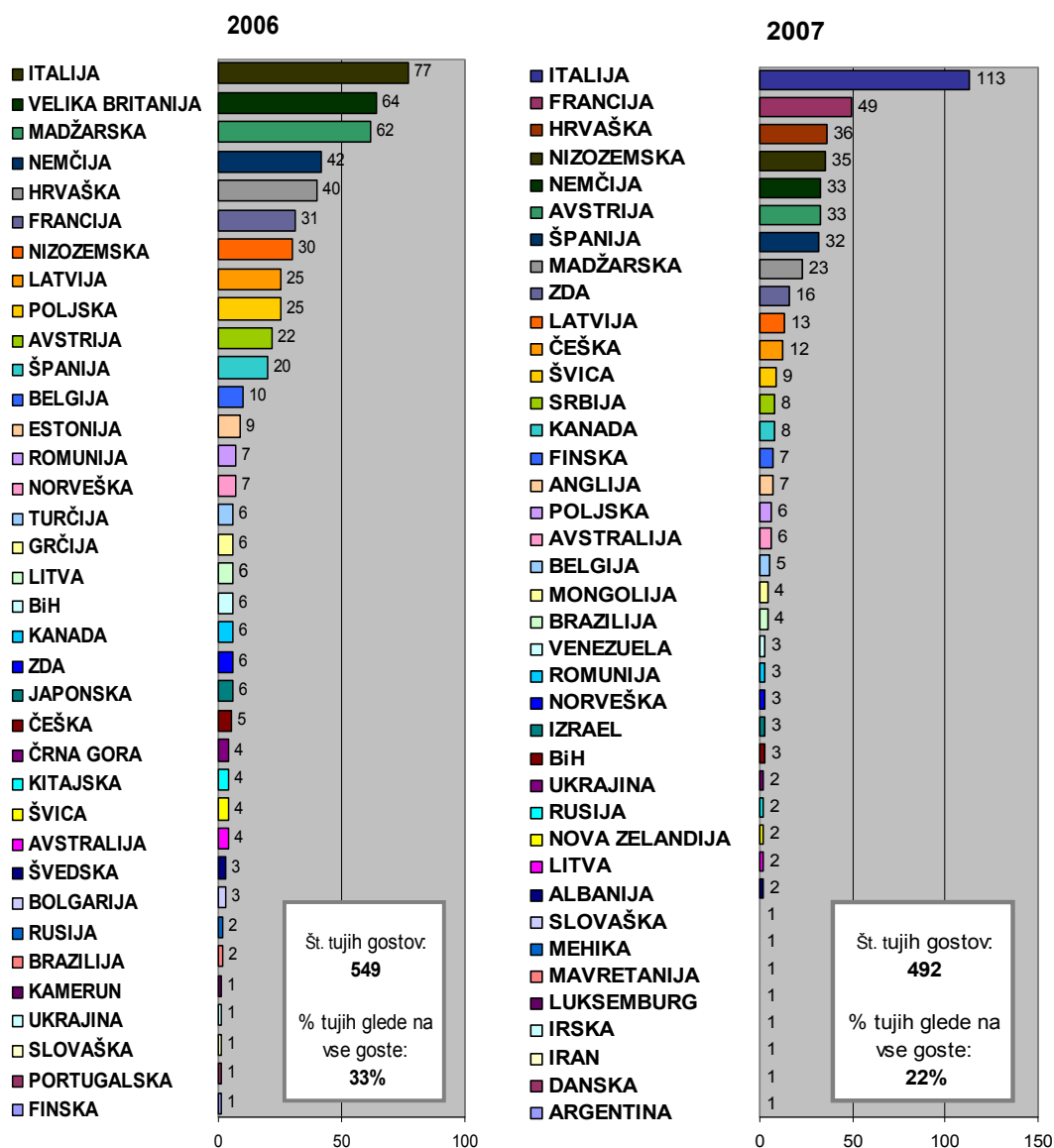
Letno hostel obišče od 1600 (v prvih letih) do nekaj več kot 2200 gostov letno. Nočitev je približno dvakrat toliko. Domači gostje (gostje iz Slovenije) v povprečju ostajajo v hostlu 1–2 noči, medtem ko se tuji gostje navadno zadržijo dalj časa. MHP kljub svojemu imenu ne priteguje zgolj mladih (»backpackerji«, šole, mladinske izmenjave, neprofitne organizacije), temveč tudi vse več obiskovalcev zrelejših let (družine, podjetja, društva). V povprečju eno tretjino gostov predstavljajo tuji gostje, ostalo so domači. (Mladinski hotel Pliskovica 2008) Mladinski hotel Pliskovica je vključen tudi v

---

²³ Lesen balkon, obzidano dvorišče, leseni okenski in vratni okvirji, vhodna vrata, originalno odprto ognjišče – črna kuhinja, streha, krita s kanom (škrlami), barvni odtenki in freske po stenah ipd.

mednarodno zvezo mladinskih hotelov Hostelbooker, kar dviguje prepoznavnost, večja reprezentativnost in dodatno pripomore k prihodu tujih gostov. Izvor tujih obiskovalcev je precej pester. (Glej Sliko 5.3)

Slika 5.3: Izvor tujih gostov po državah za leti 2006 in 2007 v MHP

Vir: Prirejeno po: Mladinski hotel Pliskovica (2008).

Zaradi odmaknjenosti MHP izven regionalnih središč in slabih javnih povezav predstavlja pestrost in tudi oddaljenost držav, iz katerih prihajajo gostje, spodbuden trend. Razvidno je namreč, da lokalne posebnosti privlačijo goste in jim ovinek v Pliskovico ne predstavlja odvečne težave. Poleg pestrosti držav, iz katerih prihajajo tuji gostje v odmaknjeno kraško vasico, je zanimivo izpostaviti tudi razmerje med bližino in

oddaljenostjo držav, iz katerih prihajajo. Podatki, ki so zajeti v spodnji tabeli (Tabela 5.1), kažejo prvih sedem držav po prihodih tujih gostov po posameznih letih delovanja, ki so najštevilčnejše zastopane.

Tabela 5.1: Države z najštevilčnejšo prisotnostjo tujih gostov v MHP med leti 2005–2008

2005			2006			2007			2008		
Država	Št.	%	Država	Št.	%	Država	Št.	%	Država	Št.	%
ITALIJA	107	18,3	ITALIJA	77	14	ITALIJA	113	26,30	FRANCIJA	79	15,1
ŠVEDSKA	81	13,9	VELIKA BRITANIJA	64	11,7	FRANCIJA	49	11,40	ITALIJA	71	13,6
NEMČIJA	61	10,5	MADŽARSKA	62	11,3	HRVAŠKA	36	8,40	ČEŠKA	50	9,6
VELIKA BRITANIJA	50	8,6	NEMČIJA	42	7,7	NIZOZEMSKA	35	8,16	NEMČIJA	45	8,6
SLOVAŠKA	47	8,1	HRVAŠKA	40	7,3	AVSTRIJA	33	7,70	VELIKA BRITANIJA	30	5,7
DANSKA	27	4,6	FRANCIJA	31	5,6	NEMČIJA	33	7,70	ŠPANIJA	29	5,6
ČEŠKA	24	4,1	NIZOZEMSKA	30	5,5	ŠPANIJA	32	7,50	MADŽARSKA	29	5,6
Št. in % tujih med prvih 7 držav		397	68,1 %	346	63 %	331	77,2 %	333	63,8 %		
Število vseh tujih gostov		583		549		429		522			

Vir: Prirejeno po: Mladinski hotel Pliskovica (2008).

Italija v skoraj vseh preučevanih letih (izjema leto 2008) prednjači po odstotku prihodov gostov. Ob podrobnejšem pregledu izvora tujih gostov ugotovimo, da so območja, iz katerih prihajajo, precej odmaknjena in zato ne moremo govoriti o strogem čezmejnem povezovanju. (Mladinski hotel Pliskovica 2008) Precejšnja obiskanost MHP-ja turistov iz Švedske, Velike Britanije, Francije, Nizozemske, Češke, Španije v posameznih letih kaže, da faktor bližine ni najpomembnejši dejavnik prihoda tujih gostov. Prihodi tujih gostov iz držav, ki niso območno blizu in ne mejijo na Slovenijo, govorijo o tem, da lahko MHP gledamo tudi v luči globalizacije.

Poleg osnovni treh dejavnosti MHP deluje tudi na lokalnem in regionalnem področju. Organizira veliko število prireditev, delavnic in seminarjev,²⁴ vključen je tako na spletni portal Kras - Carso kot tudi v Slovensko turistično organizacijo (STO). Na obeh portalih

²⁴ Poletje pr' Slamčevih, Otroške delavnice, Predavanje o kraških zeliščih, Pridelava in uporaba sivke, Festival špargljev, Mesec kraške kuhinje.

ima skrbnika za vnašanja podatkov ter opisov turističnih znamenitosti in dogodkov. Poleg posameznih brošur je v organizaciji MHP nastal tudi komplet vodnikov Spodnji in Zgornji Kras, ki zajema predstavitev celotnega matičnega Krasa na slovenski strani. Gre za edinstven pristop, kjer so vključena čisto vsa naselja in najmanjše vasi, podani pa so podrobi podatki o vaseh, turistični ponudbi, delovanju posameznih organizacij, vseh torej, ki kakorkoli participirajo na območju Krasa. Pobude pa so tudi za izdajo podobnega vodnika še za tržaški Kras. MHP se aktivno povezuje tudi z ostalimi TIC-i in mladinskimi hoteli tako po Sloveniji kot tudi v tujini. MHP je pomemben tudi z vidika zaposlovanja, saj se je število zaposlenih od prvih let delovanja z enega povečalo na tri zaposlene. Pomembno prispeva tudi na področju izobraževanja dijakov in študentov, ki si na tak način v lokalnem okolju lahko naberejo izkušnje na področju turizma. (Rok in drugi 2007)

Čeprav je sodelovanje MHP-ja in RD Pliska neprestano prisotno, je potrebno omeniti nekatera najvidnejša področja. Akterja sta pomembna organizatorja oziroma soorganizatorja prireditelj, kot sta Teran in pršut ter Izbor kraljice terana. Skupno se predstavljata tudi na sejnih in prijateljskih obiskih v zamejstvu, slovenskih mestih (Ljubljana, Maribor) in tudi v Avstriji (Dunaj, Celovec). Pogosto je tudi skupno pojavljanje tako v tujih kot domačih medijih (časopisi, revije, TV, radio). (Rok in drugi 2007)

V letu 2007 je bil organiziran tečaj za turistične vodnike po Pliskovici in Pliskini poti. Dosedanje ljubiteljsko vodenje je preraslo v organiziran in sistematičen sistem. Tako je obiskovalcem na voljo voden ogled vasi in Pliskine poti, podrobnejša predstavitev kamnoseškega dela in obrti pri kamnoseku ter čebelarstva. Možna je tudi degustacija pršuta in terana pri posameznih ponudnikih in kmetijah. Odziv je precejšen in ponudbo v vasi Pliskovica je izkoristilo veliko organiziranih in tudi neorganiziranih skupin. Ocena števila obiskovalcev za leto 2008 je približno 1000. Vodeni ogledi vasi, gastronomska ponudba in zabavna glasba so na svoj način pritegnili tudi prav poseben segment gostov. Potniške čezoceanske ladje, ki prihajajo v pristanišči Koper in Trst, preko agencij ponujajo petičnim gostom tudi ogled tipične kraške vasice. V preteklem letu so bili glavni gostje predvsem starejša populacija Angležev in Američanov.

Pliskovica dokazuje, da se lahko trži tudi čisto navadno vasico. Je primer dobre razvojne prakse, predvsem zato ker spoštuje lokalne danosti in jih izkorišča v pravi meri. Predstavlja tisto, kar resnično je. Avtentično in naravno grajeno okolje, predstavljeno na pravi način, ter velika mera vključenosti lokalnega prebivalstva v Pliskovici v dogajanje potrjujejo prej omenjeno Mlinarjevo izhodišče, da lokalne posebnosti lahko predstavljajo prednost in hkrati možnost razvoja tudi v sferi globalnih tokov.

5.2 Pozidava Krasa

Aktualni problem prostorskega razvoja na slovenskem delu Krasa lepo oriše dr. Ljubo Lah:

Slovenski del Krasa je z odprtjem meje nedvomno še dodatno pridobil na privlačnosti. Spremenjene okoliščine in mačehovski odnos do prostora v vsakodnevni praksi – ob zastarelih, a žal veljavnih prostorskih planskih in izvedbenih aktih občine – na široko odpirajo vrata novim oblikam posegov v prostor in zlorabljanju prostora kot teritorialnega kapitala, ki ga ima Kras s svojo ohranjeno naravno in kulturno dediščino.

Prvič v zgodovini razvoja Krasa pa tudi marsikje drugod v Sloveniji se dogaja, da prostorski razvoj podeželskih vasi narekujejo moč in interes kapitala prek t. i. »developerjev« – razvojnikov (velikih vlagateljev). Tovrstni interesi so usmerjeni predvsem v oplemenitenje kapitalskih vložkov, ki bi jih predstavljale na novo izgrajene stavbne enote t. i. satelitskih naselij (Glej Sliko 5.4²⁵), ki naj bi jih ponujal prosti in povsem odprti trg nepremičnin!

Nesprejemljivo je, da načrtovani posegi ne izhajajo iz utemeljenih potreb lokalne skupnosti oziroma lokalnega prebivalstva! Še huje. Lokalno prebivalstvo je oddaljeno od sprejemanja ključnih odločitev v zvezi z nadaljnjim prostorskim razvojem svojih naselij in Krasa v celoti. Ob vsem tem tudi analize demografskih trendov in druge napovedi, ki bi jih moral že sam predlagatelj sprememb pripraviti, ne opravičujejo in ne utemeljujejo načrtovanih posegov. (Lah 2008, 14)

Slika 5.4: Primer možnega satelitskega naselja v Tomaju

Vir: Teržan (2008, 4).

Iz stanja razmerja prostih zazidalnih in že zazidanih površin na Krasu (Glej Sliko 5.5) lahko razberemo, da je predvsem Sežana tista, ki se sooča z manjšo površino še možnih novih gradenj. Povpraševanje po nepremičninah na Krasu raste, zato niti ni tako presenetljivo, da je v zadnjih letih prihaja do nepravilnosti, na katere so najprej začeli

---

²⁵ Lastna opomba.

Na kocki sta zemlja in slovenstvo – Velik odziv Kraševcev na okrogli mizi o krajini, Krasu in razvoju

Soseska, ki jo sežanska družba Adriaplan želi zgraditi v Tomaju, ne sodi na Kras. Za take tujke na Krasu ni prostora. Prav tako ne za floskulo, da se čez mejo večinoma priseljujejo zamejski Slovenci, kar je v redu. Ne, ni v redu, saj njihove hiše na Tržaškem Krasu kupujejo Italijani. Zato je treba ozaveštevati ljudi in zaščititi Kras – ne z dekretom države, temveč po francoskem modelu, kjer so parki plod enakopravnega sodelovanja med občinami, lokalnim prebivalstvom in državo. Razmere so se namreč spremenile: apetit kapitala po pozidavi Krasa je velik, močen pa je tudi glas ljudi, da je treba ohraniti značilno kraško krajino. (Čič 2007)

Za krožnik leče? – Pospešena gradnja na Kras privablja vse več Italijanov

V senci urbanističnih, krajinskih in arhitekturnih vidikov hitre urbanizacije Krasa se zadnje čase krepijo tudi pomisleki domačinov zaradi italijanizacije tega obmejnega slovenskega prostora. Ker ne gre za povprečen prostor, temveč za kraje, v katerih je še živ spomin na prisilno poitalijančevanje v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno, so domačini na to še posebej občutljivi. Zlasti tisti starejši, ki še pomnijo strah pred italijanskimi učitelji, prepovedmi izražanja v materinem jeziku in kaznimi, ki so jih bili zaradi uveljavljanja te temeljne človekove pravice deležni. (Uršič Zupan 2008)

Je država odprla oči? – Državni svet je razpravljal o varovanju krajine in pozidavah Krasa

Razprava o nasilni urbanizaciji Krasa, varovanju ogrožene kraške krajine in priseljevanju italijanskega prebivalstva je včeraj prvič segla z lokalne ravni do najvišjih državnih institucij. Državni svet je pripravil posvet Ohranitev kraške krajine kot razvojna priložnost Krasa (Čič 2008a).

Situacije pa vseeno ne gre jemati tako enoznačno. Matjaž Garzarolli²⁶ predstavlja tudi drugo plat. Današnje razmere naj bi bile posledica samoupravnega planiranja v osemdesetih letih, ko se je delež zazidljivih površin enormno povečal. »Apetiti lastnikov površin so bili neznosni. Krajevne skupnosti pa so imele več besede kakor stroka. /.../ Slabo je, če neko parcelo označimo za zazidljivo, nimamo pa načrta, kaj bomo na njej naredili.« (Mezinec 2008, 16) Garzarolli omenja primer kraške vasi Merče, ko so želeli sami prebivalci razširiti vas za sedemkrat. Poleg tega pa izraža tudi dvom glede zmanjšanja količine parcel, saj so slednje vredne veliko več kot prej: »Ne verjamem v zmanjšanje, saj domačini v to ne bodo privolili, čeprav ravno sedaj nasprotujejo gradnji nekoga drugega.« (Mezinec 2008, 17)

Aktualna problematika pozidave Krasa ima tako več vidikov. Dejanja lokalnega prebivalstva iz preteklosti in zastareli prostorski razvojni plani v posameznih občinah so problem vse močnejših globalizacijskih tokov tudi v najruralnejših predelih. Na nek

---

²⁶ Urbanist, arhitekt, vodja urbanistične službe v Sežani, dvakrat nagrajen s Plečnikovo medaljo, soustanovitelj Ustanove Maks Fabiani.

način bi »divjo pozidavo« Krasa, ki vključuje interese kapitala, lahko označili kot omenjeni proces globalizacije. Če primerjamo, mcdonaldizacija zagotavlja določene »standarde«, podobnost in »kvaliteto« uslug, satelitska naselja z vrstami identičnih vrstnih hiš, določenimi standardi urejenosti in kvalitete zidave so temu principu podobna. Da se vplivom globalizacije ne moremo izogniti, je jasno, vendar pa se takšne pozidave ne ujemajo s kraško krajino. Opozarjanje različnih civilnih iniciativ je pomembno dolgoročno. Ne gre toliko za dotične pozidave, temveč za to, kaj se bo na Krasu zgodilo, če se tega ne ustavi.

Mlinar trdi (Mlinar 2001, 772), da se krepitev moči lokalnih enot pojavlja ne glede ali celo predvsem izven formalne organizacijske strukture nacionalne države. Izpostavlja, da že samo dejstvo, da se povečuje število različnih izvedržavnih kanalov komuniciranja in transnacionalnih omrežij, posledično spreminja razmerje moči med nacionalnim in lokalnim nivojem. (Mlinar 2001, 772) Pri primeru Civilne iniciative Kras ne gre za široka transnacionalna povezovanja. Kljub vsemu pa je v lokalnih razsežnostih veliko dosegla. S svojimi pozivi, opozarjanjem in okroglimi mizami je pridobila veliko simpatizerjev in podpore s strani različnih strokovnih organizacij pa tudi posameznikov. Slednje povezovanje neformalnega tipa je pripeljalo k temu, da so problem obravnavali tudi na državni ravni.

Sledeči primer kaže veliko podobnosti z Mlinarjevo razlago koncepta krepitev in slabljenja moči lokalnih akterjev ob povečanju dostopnosti. Posegi gradbenih podjetij, moč kapitala in »invazija Italijanov« kažejo lastnosti globalizacije, ki pomeni slabljenje moči lokalnih akterjev, po drugi strani pa je Civilna iniciativa Kras primer pozitivnih možnosti, ki jih globalizacijski tokovi prinašajo v lokalno okolje.

6 SKLEP

Globalizacija »živi« trend homogenizacije vseh mogočih sfer delovanja na eni strani, vendar po drugi omogoča različnost in vključenost vsakega. Problem, ki smo ga izpostavili, je, da so taka povezovanja deležna hkratnosti izmeničnih procesov. Proces glocalizacije spodbuja vprašanja izpostavljenosti lokalnih območij, ohranjanja njihove identitete in hkrati njihovega povezovanja navzven. Kljub globalizacijskim procesom povezovanje v nadnacionalnem pomenu ni samoumevno. Nekatera območja imajo večje, druga pa manjše predispozicije za vključevanje v nadnacionalne nivoje. Telekomunikacijska družba, ki je v razcvetu, te oblike še nadgrajuje. Nove svetovne povezave bolj kot na prostorskosti temeljijo na transakcijskih omrežjih.

Procesi globalizacije in evropeizacija večajo pomen regij. »Evropa regij« predstavlja novonastajajoče obdobje povezovanja, kjer regija ni več pod nadzorom države. EU z regionalno politiko spodbuja solidaren razvoj regij in daje poudarek na koheziji med vsemi območji. V zadnjih letih se trend povezovanja kaže v tem, da so območja povezovanja vse večja, princip koriščenja sredstev EU pa vse bolj direkten. Za Slovenijo in na tak način tudi območja znotraj nje to pomeni pridobivanje sredstev neposredno. Hkrati pa se na tak način spodbujajo bolj raznoliko sodelovanje in načini povezovanja. Čezmejno sodelovanja se diverzificira in prerašča v regionalno, meddržavno, globalno.

Namen diplomske naloge je bil na območje Krasa pogledati skozi omenjene globalizacijske procese. Raziskati sem poskušala, ali lahko govorimo o Krasu kot aktivnem akterju znotraj nadnacionalnih regionalnih povezav. V prvem delu diplomske naloge sem predstavila temeljna teoretična izhodišča procesov znotraj nadnacionalnega povezovanja in regionalizacije. Na podlagi slednjih sem v nadaljevanju analizirala območje Krasa tako z institucionaliziranega kot tudi analitičnega vidika.

Prva stopnja povezovanja Krasa z institucionalnega vidika je bila vključitev v regionalna povezovanja mednarodnega tipa v procesih evropske integracije. Projekta PHARE in INTERREG sta skrbela za izvajanje posameznih projektov na področju trajnostnega razvoja čezmejnega območja, ohranjanja ter razvoja okolja in prostora,

gospodarskega sodelovanja in razvoja človeških virov. V primerjavi s prejšnjimi programi je novo programsko obdobje (2007–2013) povečalo območje participacije, koriščenje sredstev pa je neposredno. Kras je v tem obdobju na ravni čezmejnega povezovanja vključen v Cilj 3 – Evropsko teritorialno sodelovanje –, katerega cilj je povečanje privlačnosti in konkurenčnosti programskega območja. Projekti in smernice razvoja, ki jih sofinancira in spodbuja Evropska unija, so v zadnjem desetletju, dveh na Krasu pustili precejšen pečat. Vendar moramo opozoriti tudi na problem, da so bili projekti včasih preveč osredotočeni zgolj na nabiranje sredstev. Ko so se sredstva izkoristila, se je aktivnost zmanjšala. So tudi izjeme, ki kažejo na to, da se v določenih sferah stvari vseeno obračajo v drugačno smer. V primerjavi z območjem Krasa je bilo na drugih čezmejnih območjih (Gorica–Nova Gorica, Koper–Trst) narejenih veliko več raziskav (npr.: Mapshering, Transland, EureGO) kot za območje Krasa, kar kaže na določeno mero nezainteresiranosti z obeh strani.

Glede na Bufonovo klasifikacijo bi Kras lahko razvrstili v regijo v regijah, saj je matični Kras institucionalno nehomogen in upravno nestrukturiran. Prisoten je v dveh državah, hkrati pa delno sega v več občin. Gre za čezmejno območje, ki se razvija na podlagi že obstoječih funkcionalnih, kulturnih in historično družbenih vezi. Opaziti pa je določene trende, ki nakazujejo spremembe. Poudariti je potrebno, da analiz, ki bi s komparativnimi podatki analizirala celotno območje Krasa, ni. Tudi skupne italijansko-slovenske razvojne strategije tega območja ne obstajajo. Na slovenski strani Krasa Pilotni projekt Kras predstavlja osnovno analizo in smernice za nadaljnji razvoj. O njegovem pomenu priča tudi dejstvo, da je bil vključen tudi v Regionalni razvojni program Južne Primorske. Na italijanski strani področja razvoja urejajo tako na deželni ravni kot tudi na ravni province. Prestavljeni projekt Kraški okraj tako zaenkrat predstavlja edini poizkus združitve enotnega Krasa. Vsaka stran se je sicer v času izpeljave projekta posvetila reševanju svojih problemov, vendar je pomembno dejstvo, da so čezmejno območje Krasa – območje Kraškega okraja – potrdili vsi predstavniki, župani na občinskih ravneh. Projekt Kraški okraj je pomemben prav zato, ker predstavlja prvi poizkus k institucionalno zaokroženi čezmejni kraški regiji.

Osrednji, analitični del diplomske naloge je obsegal analizo elementov nadslovesnosti na celotnem območju Krasa. Indikatorje sem razvrstila v tri skupine. V sklopu

pripisanih sem preučila nepremičninsko problematiko, mobilnost delavcev in infrastrukturo, pri interakcijskih sem ugotavljala stopnje nadnacionalne geografske izpostavljenosti, ruralnosti območja in prisotnosti tujega prebivalstva, v zadnjem sklopu, sklopu reprezentacijskih dejavnikov, pa sem predstavila privlačnost in razločljivost prostora, promocijo in nadnacionalne dogodke. Analiza je pokazala, da je med potezami nadnacionalnosti (značaj, funkcije, vpliv) na območju Krasa značajska funkcija najrazpoznavnejša. Podroben pregled indikatorjev je tudi pokazal, da od devetih izstopata predvsem dva podindikatorja.

Prvi je pripisan, saj gre za nadnacionalno vključenost Krasa glede na strateško lego. Kras ima v splošnem dober geostrateški položaj in posledično se bodo posamezna področja (Sežana, Divača, Kozina), ki so že sedaj v primerjavi s celotnim Krasom bolj urbanizirana, še bolj razvijala, predvsem zato ker so v neposredni bližini glavnih prometnih in gospodarskih tokov. Strateška lega Krasa vključuje tudi neposreden dostop do morja in bližino letališč, kar pomeni še dodatno prednost. Razvoj ostalega, manj urbaniziranega dela Krasa bo s tega vidika v položaju, ki bo bližino razvojnih centrov še bolj izkoriščal.

Drugi izstopajoči element nadnacionalnosti se nanaša na reprezentativnost Krasa v nadnacionalnem vidiku. V procesih nadnacionalnega povezovanja je za Kras edinstvenega pomena privlačnost in razločljivost grajenega prostora. O Krasu z nadnacionalnega vidika lahko govorimo predvsem zaradi njegovih naravnih in kulturnih danosti, ki mu dajejo prepoznavnost v svetovnem merilu. Paradni konji Krasa (Lipica, Štanjel in Škocjanske jame) so za razvoj Krasa nedvomno pomembni, vendar je potrebno poudariti tudi pomen ostalih, manjših znamenitosti in akterjev, ki sooblikujejo podobo. To je pomembno predvsem zato, ker je kot glavna razvojna prednost na območju Krasa označen prav razvoj turizma, ki vključuje razvoj podeželja. Lokalno prebivalstvo se zaveda lokalnih posebnosti in jih skuša izkoristiti pa tudi ohraniti. Težava se kažejo v tem, da gre velikokrat zgolj za posameznike, ki z dobro voljo veliko naredijo, dolgoročno pa bi za to potrebovali tudi podporo in vodenje z višjega nivoja. Negativne posledice se kažejo v pomanjkanju krovne organizacije, ki bi segmentirano ponudbo nadgradila v celostno promocijsko podobo matičnega Krasa. Potreba po taki organizaciji je še toliko večja, ker uspešna promocija, v tem primeru promocija Krasa

kot območja izjemne naravne in kulturne dediščine, pomeni tudi dviganje zavesti pri lokalnem prebivalstvu, hkrati pa vpliva na ostale razvojne procese.

Proces glokalizacije pojasnjuje predvsem vključenost oz. izključenost lokalnega okolja in njihovih akterjev v globalnem smislu ter ohranjanje ali brisanje lokalnih posebnosti. V zadnjem delu diplomske naloge smo predstavili dva praktična primera glokalizacije. Prvi je primer pozitivnih lastnosti glokalizacije. Drugi po eni strani kaže pozitivne smernice, po drugi strani pa predstavi globalizacijo, kot Ritzer poimenuje negativno plat glokalizacije.

Predstavljena vas Pliskovica je vzorčni primer razvoja podeželja. S svojo razvojno politiko, ki jo poleg lokalnega prebivalstva vodita tudi dva glavna akterja – RD Pliska in Mladinski hotel Pliskovica –, kaže, da globalne povezave lokalnih akterjev večajo tudi njihovo moč. Prav tako se večja možnost participacije in aktivnega sodelovanja ne le v lokalnem okolju, temveč tudi v globalnem smislu. Tuji gostje, ki prihajajo v odmaknjeno kraško vas pravzaprav z vsega sveta, v tem primeru nakazujejo trend pozitivne glokalizacije v smislu privlačnosti lokalnih posebnosti.

Primer nepravilne pozidave Krasa in polemika, ki je bila sprožena ob tem, kažeta na vdor negativnih globalnih trendov, kot sta moč kapitala in gradbenih lobijev. Poleg tega pa so v tem primeru izpostavljeni tudi strahovi »invazije« slovenskega ozemlja s strani Italijanov. V duhu evropskega povezovanja in akulturacije so verjetno neupravičeni. Če pa poznamo zgodovino tega območja in imamo v mislih dejstvo, da je ni lahko pozabiti, so strahovi lahko (tudi) upravičeni. V pozitivnem vidiku tega primera izpostavljam element krepitve moči lokalnih akterjev. Negativna plat glokalizacije je sprožila odziv, ki predpostavlja povečanje »glasu nastopajočega«, krepitev opozicijskih skupin in ozaveščanje o lastni identiteti. Na slednjega opozarjajo številne okrogle mize, javne razprave in tudi medijski odziv, ki so ga prebivalci sprožili predvsem v obliki civilnih iniciativ.

Z vidika nadnacionalnega povezovanja ugotavljamo, da ima Kras vidno vlogo v čezmejnem povezovanju. Potrdimo lahko Housov model čezmejnih vezi, ki predpostavlja, da so najpomembnejše čezmejne komunikacije tiste, ki potekajo v ožjem obmejnem območju. Območje Krasa v celoti leži prav na obmejnem območju. Kljub

spreminjanju državnih meja in sistemov so se ohranile dobre relacije in čezmejne povezave. Pri tem je potrebno poudariti tudi vlogo homogene slovenske manjšine na italijanskem delu Krasa in njeno tradicionalno navezanost na matično državo. Druga področja čezmejnega sodelovanja, kot je na primer gospodarstvo, so sicer prisotna, vendar so ovirana predvsem zaradi različnosti socialnih, finančnih, davčnih, pravnih in administrativnih sistemov med Slovenijo in Italijo. Pri regionalnem čezmejnem povezovanju oz. vključevanju Krasa v širše območje je potrebno izpostaviti faktor psihološkega dejavnika. Aktualna vključitev Slovenije v schengenski prostor sicer pomeni brisanje meja. Fizična meja kot ovira ni več prisotna, vendar razlike in dvomi v ljudeh ostajajo. Kljub dobi evropskih integracij in vsem njenim vzvodom lahko trdimo, da je meje še vedno najtežje spreminjati v glavah.

Trdimo lahko, da se stvari glede na vse potencialne, ki jih ponuja Kras, odvijajo prepočasi. Predvsem zato ker se družba hitro razvija in globalni tokovi narekujejo prevlado močnejšega in hitrejšega. Za vse ne moremo kriviti lokalnega prebivalstva in pomanjkanja organizacije, ki bi skrbela za promocijsko podobo celotnega Krasa. Delež odgovornosti odpade tudi na višje upravne ravni, prav tiste, ki so v različnih dokumentih potrjevale pomembnosti kraške krajine in njenega ohranjanja na regionalnem in nadnacionalnem nivoju. Velikokrat se zgodi, da stvari ostajajo samo na papirju oziroma preteče veliko preveč časa, preden se zamisel projekta ali strategije razvoja dejansko uresniči.

Skozi diplomsko nalogo sem se neprestano srečevala s procesi, ki bi jih lahko označili kot »dve plati iste medalje«. Ugotovila sem, da je stopnjo prave mere vključenosti v globalne procese in hkrati ohranitev lastne prepoznavnosti težko v splošnem določiti. Vsako območje je primer zase.

Glavno raziskovalno vprašanje *»Ali lahko in do katere mere o specifičnem lokalnem območju Krasa govorimo kot o akterju, ki ima potencialne, da aktivno sodeluje v širših procesih nadnacionalnega regionalnega povezovanja?«* je potrjeno le deloma. Kras do neke meje igra aktivno vlogo v procesih nadnacionalnega regionalnega povezovanja. Njegova vloga ima viden pomen predvsem pri čezmejnem povezovanju. Primeri posameznih akterjev nakazujejo celo visoko vključenost v procese nadnacionalnega regionalnega povezovanja. Da pa bomo lahko govorili o nadnacionalnem povezovanju v

najširšem, globalnem smislu celotnega in zaokroženega Krasa, pa bo po našem mnenju potrebno počakati prihodnost.

Za območje Krasa aktualna tendenca povezovanja – v širšem smislu predvsem regionalnega povezovanja v evropski perspektivi z drugimi pokrajinami – predstavlja nujnost. Samo na tak način lahko v »dobi evroregij« posamezna območja pridobivajo. Vendar mora preučevano območje združenega matičnega Krasa v tem procesu širšega povezovanja čim prej izkoristiti svojo privlačnost in lego, hkrati pa ne sme pozabiti na svoje lokalne posebnosti in identiteto. V nasprotnem primeru bosta Kras in kraška krajina že preveč zabrisani, da bi specifičnost in raznolikost v procesih globalizacije lahko predstavljali prednost.

Stare kraške grče počasi izginjajo. Njihove lastnosti – iznajdljivost, ponos in trma –, omenjene v uvodu, pa kot kaže ostajajo aktualne tudi v procesih nadnacionalnega povezovanja, s katerimi se danes srečujejo prebivalci Krasa.

7 LITERATURA

Ater Trieste. 2006. *Bilancio sociale 2006*. Dostopno prek: <http://www.ater.trieste.it/notizie/pubblicazioni.php?visualizza=ok&ID=415&pos=0> (10. januar 2009).

Beck, Ulrich. 2003. *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.

Bogatec, Norina in Milan Bufon. 2008. *Pre-misliti manjšino (Zv. 2)*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno raziskovalno središče, Založba Annales; Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.

Bučar, Bojko. 1993. *Mednarodni regionalizem – mednarodno večstransko sodelovanje evropskih regij*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Bufon, Milan. 2004. *Med teritorialnostjo in globalnostjo. Sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

Cerkvenik, Rosana in Tomaž Zorman. 2007. Zavarovana območja na Krasu in v okolici. *Revija Kras* marec (79–80): 66-69.

Civilna iniciativa Kras. 2008. *Dokumenti*. Dostopno prek: <http://civilnainiciativakras.com/dokumenti/> (24. januar 2009).

Cohen, Michael A., Blair A. Ruble, Joseph S. Tulchin in Allison M. Garland. 1996. *Preparing for the urban future: global pressures and local forces*. Washington: Woodrow Wilson Center Press: United Nations Centre on Human Settlements.

Cross-border co-operation programmes. Regional policy – Inforegio. 2009. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperation/crossborder/index_en.htm (15. april 2009).

Čič, Tina. 2007. Na kocki sta zemlja in slovenstvo. *Primorske novice* (3. december).

--- 2008a. Je država odprla oči? *Primorske novice* (17. junij).

--- 2008b. Elizabeta II. božala konje, njen soprog pa poskusil pršut. *Primorske novice* (23. oktober).

--- 2008c. Kraški vrt v kraljevem dvorcu. *Primorske novice* (17. december).

Evropska komisija. 2004. *V službi regij*. Luksemburg: Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/-/27/index_sl.htm (12. november 2008).

--- 2007. *Operativni program čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013*. Dostopno prek: http://www.svlr.gov.si/si/delovna_podrocja/podrocje_evropske_kohezijske_politike/kohezijska_politika_v_obdobju_2007_2013/cilj_3 (12. november 2008).

Fakin, Jasna. 2004. *KRAS med Štanjelom in Devinom*. Komen: Občina Komen.

FIAP Trieste. 2007. *Osservatorio immobiliare*. II semestre 2006. Dostopno prek: <http://www.fiaiprieste.it/BorsinoImmobiliare/default.asp> (10. januar 2009).

Geodetska uprava: Cene stanovanj so se lani umirile. 2008. *Finance*, 14. junij. Dostopno prek: <http://www.finance.si/215819> (10. januar 2009).

Geodetska uprava RS. 2007. *Statistično poročilo o slovenskem trgu nepremičnin za leti 2005 in 2006*. Dostopno prek: prostor.gov.si/jv_etn/servlet/VrniDatoteko?id=6 (17. april 2008).

--- 2008a. *Poročilo o slovenskem trgu nepremičnin 2007*. Dostopno prek: www.gu.gov.si/fileadmin/gu.gov.si/pageuploads/ETN/POROCILO_2007_GESLO.pdf (10. januar 2009).

--- 2008b. *Polletno poročilo o slovenskem trgu nepremičnin 2008 (September 2008)*. Dostopno prek: www.gu.gov.si/fileadmin/-gu.gov.si/pageuploads/GJI/porocilo/Porocilo_2008_I_081001.pdf (10. januar 2009).

Grča, Dušan. 2006. Odprta vrata Krasa. *Delo*, 15. april. Dostopno prek: http://www.delo.si/article.prinst_tiskana.php?ID-t=6394e521ce27 (17. april 2008).

Hočevar, Marjan. 1995a. Od hierarhij k omrežjem nadnacionalnih medurbanih povezav. V *Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru*, ur. Zdravko Mlinar, 161–174. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 1995b. *Hierarhije in omrežja mest: novi trendi v nadnacionalnem medurbanem povezovanju*. Magistrska naloga. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2000. *Novi urbani trendi: prizorišča v mestih – omrežja med mesti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2004. Oblegana Slovenija: subnacionalno osamosvajanje in nadnacionalno povezovanje. *Teorija in praksa* 41 (1/2): 340–351.

Jagodić, Devan. 2008. *Mladi v čezmejnem prostoru*. Trst: Slovenski deželni Zavod za poklicno izobraževanje – SDZPI: Slovenski raziskovalni inštitut (s.l.), Mladinski center Podlaga.

Khondker, Habibul Haque. 2004. Glocalization as Globalization: Evolution of a Sociological Concept. *Bangladesh e-Journal of Sociology* 1(2). Dostopno prek: www.bangladeshsociology.org/Habib%20-20ejournal%20Paper%20GlobalizationHHK,%20PDF.pdf (17. maj 2008).

Klasifikacija statističnih teritorialnih enot v Evropski Uniji – NUTS. 2003. Dostopno prek: http://www.stat.si/tema_splosno_upravno_NUTS.asp (17. maj 2008).

Kranjc, Andrej. 1999. *Kras: pokrajina, življenje, ljudje*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU.

Kranjc, Robert, ur. 2000. *Pilotni projekt Kras: Problemska analiza funkcionalno zaokrožene Kraške regije. Analitični del skupnega razvojnega programa*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Urad Republike Slovenije za prostorsko planiranje.

--- 2002. *Pilotni projekt Kras: Izvedbeni del skupnega razvojnega programa 2003–2006 občin Divača, Hrpelje - Kozina, Komen in Sežana ter kraškega dela občin Koper in Miren - Kostanjevica*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Urad Republike Slovenije za prostorsko planiranje.

Kras: Pravilo je eno: da pravil ni! 2006. *Finance*, 19. september. Dostopno prek: http://www.finance.si/163279/Kras_Pravilo_je_eno_da_pravil_ni (17. april 2008).

Krastival. 2007. Dostopno prek: http://www.krastival.net/slike/Krastival_Plakat.gif (5. marec 2009).

Kraški okraj. 2006. *Trajnostni razvoj turizma na podlagi naravnih kulturnih danosti*. Delovno gradivo. Dostopno prek: <http://kraskiokraj.kras-carso.com/?oblika=1delavnica&baza=0> (11. februar 2009).

--- 2007a. *Analiza razvojnih možnosti Krasa*. Demografija, stanovanjsko gospodarstvo, kazalci zaposlitvenih možnosti in naselbinska mreža Kraškega okraja. Dostopno prek: <http://kraskiokraj.kras-carso.com/?id=219&oblika=GRADIVA&isci=> (11. februar 2009).

--- 2007b. *Analiza omrežja naselij Kraškega okraja*. Grafične priloge. 1. del. Grafične priloge. 2. del. Dostopno prek: <http://kraskiokraj.kras-carso.com/?id=220&oblika=GRADIVA&isci=> (11. februar 2009).

Kraški okraj. Dostopno prek: <http://kraskiokraj.kras-carso.com/> (11. februar 2009).

Lah, Ljubo. 2008. Ključna vprašanja in odgovori o prostorskem razvoju Krasa. V *Ohranitev kraške krajine kot razvojne priložnosti Krasa*, ur. Damijana Zelnik, 13–18. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.

Lajh, Damjan. 2006. *Evropeizacija in regionalizacija. Spremembe na (sub)nacionalni ravni in implementacija kohezijske politike v EU v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Macarol, Bogdan. 2008. Dan odprtih borjačev privabil skoraj 1000 obiskovalcev. *Primorske novice* (14. april).

Makarovič, Jan. 1995. Slovenska ustvarjalnost kot odgovor na evropski izziv. V *Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru*, ur. Zdravko Mlinar, 207–251. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Meet Me. 2004. Dostopno prek: http://www.futuristing.com/sl/futuristing_music/reference/2004/meet_me_04 (5. marec 2009).

Metal mania. 2008. Dostopno prek: <http://www.last.fm/event/487440> (5. marec 2009).

Mezinec, Petra. 2008. Zaljubljenost v kraški ambient. *Bonbon* (2. december).

Mladinski hotel Pliskovica. 2008. *Statistični podatki. Interno gradivo*. Pliskovica.

Mlinar, Zdravko. 1994. *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

--- 1995. *Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2000. Glokalizacija ali getoizacija lokalne demokracije? *Teorija in praksa* 37 (3): 413–436.

--- 2001. Krepitev in slabitev moči lokalnih akterjev ter nastajanje in izginjanje lokalnih posebnosti v procesu glokalizacije. *Teorija in praksa* 38 (5): 765–785.

Mores, Fabrizio. 2006. *Smernice za usklajeno planiranje čezmejnega območja*. Načrt Transplan. Skupno čezmejno prostorsko načrtovanje. Evropski program Interreg IIIA Italija – Slovenija. Gorica: Pokrajina.

Mulec, Breda. 2008. *Kohezijska politika Evropske unije in problemi njene implementacije s poudarkom na Republiki Sloveniji in državah jugovzhodne Evrope*. Ljubljana: Koščak.

Nacionalni atlas Slovenije. 2001. Ljubljana: Rokus.

Naprudnik, Milan. 2005. Regionalno in prostorsko planiranje ali regionalno-prostorsko planiranje. *Dela* 24: 23–35.

Osservatorio provinciale sulle politiche sociali e nuove povertà. Provincia di Trieste. 2004. *Rapporto annuale 2003–2004: Popolazione – Occupazione – Pensioni – Abitazione – Famiglie a rischio*. Dostopno prek: http://www.provincia.trieste.it/osservatoriops/default.asp?tabella_padre=sezioni&ids=7&tipo=blocchi_sezioni_7&pagina= (6. februar 2009).

--- 2005. *Rapporto annuale 2005: Popolazione – Abitazione – VI Rapporto*. Dostopno prek: http://www.provincia.trieste.it/affari_sociali/vis_articolo.asp?pagina=-&link=4&tipo=articoli_sezioni_6&ids=6 (6. februar 2009).

--- 2007. *Contratti di compravendita di immobili ad uso abitativo stipulati nella provincia di Trieste per anno e per ripartizione*. Dostopno prek: http://www.provincia.trieste.it/osservatoriops/default.asp?tabella_padre=dx&ids=5&id_sx=16&tipo=blocchi_dx_14&pagina= (6. februar 2009).

Pekica, Mirela. 2006. Italija – preverite, da ne boste zaposleni na črno. *Dnevnik*, 20. november. Dostopno prek: <http://zaposlitev.dnevnik.si/delo-eu/Default.aspx?p=6&n=333> (12. december 2008).

Pušnik, Manja. 2008. Idilične kraške hiše kupujejo Italijani. *Finance* 205/2008, 13. oktober. Dostopno prek: <http://www.finance.si/227358> (12. december 2008).

Race, Helena. 2006. Do kod sega Kras in čigav je? *Primorske novice* (17. april).

Regionalni razvojni program (RRP) Južne Primorske 2007 – 20013. 2006. Dostopno prek: www.rrc-kp.si/files/RRP-verzija%2018-29.11.06.pdf (15. december 2008)

Renner, Tatjana. 2004. *Čezmejni programi med Slovenijo in Italijo. Z izkušnjami novim izzivom naproti/Programmi transfrontalieri fra la Slovenia e l'Italia. Dall'esperienza all'affrontare nuove sfide*. Štanjel: Javna agencija Republike Slovenije za regionalni razvoj, Regionalna pisarna. Ljubljana: Urad Vlade Republike Slovenije za informiranje.

--- 2005. *Čezmejno sodelovanje med Slovenijo in Italijo*. Zbornik sofinanciranih projektov v okviru javnega razpisa. Štanjel: Agencija Republike Slovenije za regionalni razvoj.

Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007–2013. 2006. Ljubljana: Urad Vlade RS za informiranje. Dostopno prek: www.svr.gov.si/fileadmin/srs.gov.si/pageuploads/RESOLUCIJA-ZADNJA.pdf (12. november 2009).

Ritzer, George. 2004. *The globalization of nothing*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Pine Forge.

Rok, Marija, Olga Abram, Anja Birsa in Tanja Godnič. 2007. *Priročnik za lokalno vodenje. Vas Pliskovica in Pliskina pot. Lokalni nivo*. Pliskovica: Razvojno društvo Pliskovica.

Smrekar, Aleš, Mimi Urbanc, Drago Kladnik, Mateja Breg, Bojan Erhartič, Janez Nared in Franci Petek. 2007. Kras kot razvojni potencial. V iskanju ravnovesja med varovanjem in razvojem. V *Veliki razvojni projekti in skladen regionalni razvoj*, ur. Janez Nared, 91–102. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Statistični urad RS. 2009a. *Podatkovne baze: Osnovne skupine prebivalstva po spolu, občine, Slovenija*. Dostopno prek: http://www.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0520403S&ti=Osnovne+skupine+prebivalstva+po+spolu%2C+ob%28ine%2C+Slovenija&path=/Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/02_05007_stev_strukt/02_05204_osn_sk_preb/&lang=2 (20. februar 2009).

--- 2009b. *Podatkovne baze: Zaposlene in samozaposlene osebe, medobčinski delovni migranti ter indeks dnevne migracije po spolu, občine, letno (začasni podatki)*. Dostopno prek: http://www.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0723402S&ti=Zaposlene+in+amozaposlene+osebe%2C+medob%28inski+delovni+migranti+ter+indeks+dnevne+migracije++po+spolu%2C+ob%28ine%2C+letno+%28za%28asni+podatki%29&path=../Database/Dem_soc/07_trg_dela/05_akt_preb_po_regis_virih/10_07234_d_elovne_migracije/&lang=2 (20. februar 2009).

Strassoldo, Raimondo. 1990. Lokalna pripadnost in globalna uvrstitev. *Družboslovne razprave* 7 (10): 64–76.

Strategija prostorskega razvoja Slovenije. 2004. Dostopno prek: www.pososki-rc.si/sites/www/files/SPRS_260104_celota.pdf (12. november 2008).

Šušmelj, Jože. 2008. Trst in njegove možnosti po odpravi meje. *Primorski dnevnik* (6. januar).

Švab, Erik. 2008. Predstavitev projekta Interreg za razvoj obrtnih con na čezmejnem področju. V *Best practices za pripravo in razvoj obrtnih con na čezmejnem območju*, ur. Andrej Šik, 43–46. Trst: Slovensko deželno gospodarsko združenje.

Teržan, Vesna. 2008. Satelitska naselja v deželi lipicancev. *Dnevnikov objektiv* (5. januar).

Ufficio Statistica. Provincia di Trieste. 2005. *Anagrafi Comunali: Elaborazione, Residenti stranieri per sesso e cittadinanza nella provincia di Trieste, nel comune capoluogo e nei comuni minori al 31/12/2004*. Dostopno prek: http://www.provincia.trieste.it/statistica/Osservatorio_immigrazione/G_1_1_2d.html (6. februar 2009).

--- 2006. *Anagrafi Comunali: Residenti stranieri per cittadinanza nella provincia di Trieste, nel comune capoluogo e nei comuni minori al 31/12/2005*. Dostopno prek: http://www.provincia.trieste.it/statistica/Osservatorio_immigrazione/G_1_1_2e.html (6. februar 2009).

--- 2007. *Anagrafi Comunali: Cittadini stranieri residenti per singolo comune della provincia, al 1° gennaio. Anni 1999–2006 (numero e percentuale sul totale della popolazione residente nel comune)*. Dostopno prek: http://www.provincia.trieste.it/statistica/Osservatorio_immigrazione/residenti_new/t_1_1_2bis.html (6. februar 2009).

Urad vlade RS za komuniciranje. *Evropomočnik*. 2008. Dostopno prek: <http://evropa.gov.si/evropomocnik/> (12. november 2008).

Urad za prostorski razvoj (2001–2004). *INTERREG III B in ESPON*. 2000. Dostopno prek: http://www.interreg.mop.gov.si/start_kajjesl.php (12. november 2008).

Uršič Zupan, Marica. 2008. Za krožnik leče? *Primorske novice* (1. februar).

V Italiji cene rastejo počasi. 2008. *Finance*, 17. marec. Dostopno prek:
http://www.finance.si/207599/V_Italiji_cene_rastejo_po%E8asi (17. april 2008).

Vršaj, Egidij. 2004. *Slovenija in evroregije*. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček: Mladika.

8 PRILOGE

PRILOGA A: Projekti PHARE CBC Slo-It v obdobju 1994–2003 na Krasu

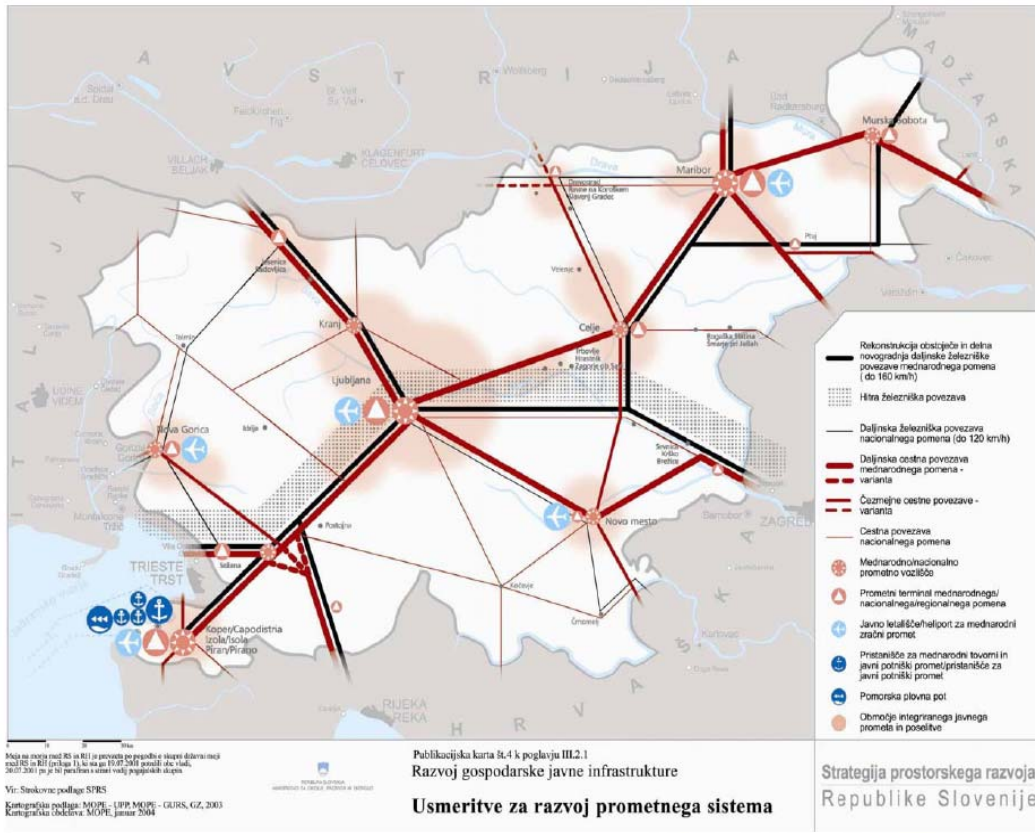
	Prijavitelj in italijanski partner	Naslov projekta
1995	Ministrstvo za kulturo	Štanjel
	Vaška skupnost Komen	Prezentacija naravnega spomenika Cerje
	Zavod za gozdove Slovenije, Sežana	Gozdna učna pot Tabor
	Planinsko društvo Sežana	Označitev povezovalnih poti do koč na Kokoški
	TD Štanjel	Odvajanje in čiščenje odpadnih voda – Štanjel
	Jamarsko društvo Sežana	Jama Vilenica – elektrifikacija
	Jamarsko društvo Sežana	Sanacija onesnaženih jam
	Občina Divača	Priprave za sanacija vodnega vira Vareje-Barka
	Vaška skupnost Sveto	Sveto skozi vse leto
	KS Lokev	Trajnostni razvoj KS Lokev
	KS Štorje	Preureditev mrliške vežice
	Občina Sežana	Interaktivna multimedijška predstavitev turizma KRP
	Društvo Fraska, Sežana	Osmica
	Društvo rejcev drobnice s Krasa	Ohranjanje kraške kulturne krajine
	Društvo kmetič sežanske regije	Izdelava vzorčnih primerkov narodnih noš Krasa
TD Škocjan	Etnološka razstava	
1996	Ministrstvo za malo gospodarstvo in turizem	Poslovni center za drobno gospodarstvo v Sežani
	Jamarsko društvo Sežana	Jame v porečju reke Reke – Timavo
	Občina Miren - Kostanjevica	Obnova spomenika padlim v prvi svetovani vojni
	Park Škocjanske Jame	Usposabljanje mentorjev za varovanje Krasa
	TD Štanjel	Predstavitev vin na poti med Štanjelom in Devinom
	Kosovelova knjižnica Sežana	Predstavitev Rezije, Kulturna dediščina v Sežani
	Park Škocjanske jame	Zaščitena področja za skupno upravljanje
	Občina Hrpelje - Kozina	Odrta meja 2000
	Občina Hrpelje - Kozina	Novo razvojne možnosti za turizem
	Društvo slovenskih pisateljev	Vilenica 200
1997	Kraška pot	Štanjel, prostor, ki čaka
	Ministrstvo za notranje zadeve	Mejni prehod Gorjansko
	Ministrstvo za malo gospodarstvo in turizem	Posl. center za drobno gospodarstvo Sežana – II. faza
	Min. za kmetijstvo, gozdarstvo, prehrano	Vzpodbujanje razvoja kmetij. in vinogradništva – Kras
	Občini Komen in Devin - Nabrežina	Ureditev Fabianijeve poti od Štanjela do Kobdilja
Društvo rejcev drobnice s Krasa, Kmečka zveza	Vračanje opuščenih kraških travnikov	

	Trst	v kmetijsko rabo
	Občina Sežana, SDGZ Trst	Priprava skupnega razv. programa za obrtno podjetniške cone v Sežana v povezavi z Dolino in Zgonikom
	Občina Divača, SPD Jamarski klub kraških jrt, Doberdob	Krasoslovna naravoslovna učna pot Divaški Kras
	Zavod za gozdove, Območna enota Sežana, Dežela FVG, Regionalni zavod za gozdove	Kraška naravoslovna učna pot za slepe Brezovica–Lipica
1998–1999	Občine Ajdovščina, Ilirska Bistrica, Sežana	Preprečitev onesnaženosti Tržaškega zaliva
	Občina Sežana, Občina Trst	Mladinski turizem na Krasu
	Občina Komen, Univerzitetni inštitut arhitekture Venezia, Občina Devin - Nabrežina	Revitalizacija Štanjelskega gradu
2000–2001	Občina Divača	Kanalizacijsko omrežje Divača – jug
	Občina Hrpelje - Kozina	Kanalizacijsko omrežje Hrpelje – jug
	Občina Sežana	Kanalizacijsko omrežje Novo naselje, Sežana
	Bolnišnica Sežana, Casa di Cura »Pineta del Carso«	Rehabilitacija pljučnih bolnikov v dveh različnih zdravstvenih sistemih
	Občina Miren - Kostanjevica, Provincia di Gorizia	Poti miru na Krasu
	Občina Sežana, Slovenski deželni zavod za poklicno izobraževanje, RRC Koper	Porton – središče za obdelavo, oblikovanje in ohranjanje kamna.
	Občina Komen, Slovensko kulturno društvo Igo Gruden	Program razvoja turizma in posredno povezanih dejavnosti med Štanjelom in Devinom
2002	Podjetniški center za malo gospodarstvo Gospodarske zbornice	PRIM-e: dvig konkurenčnosti malih in srednjih podjetji s sodelovanjem in povezovanjem

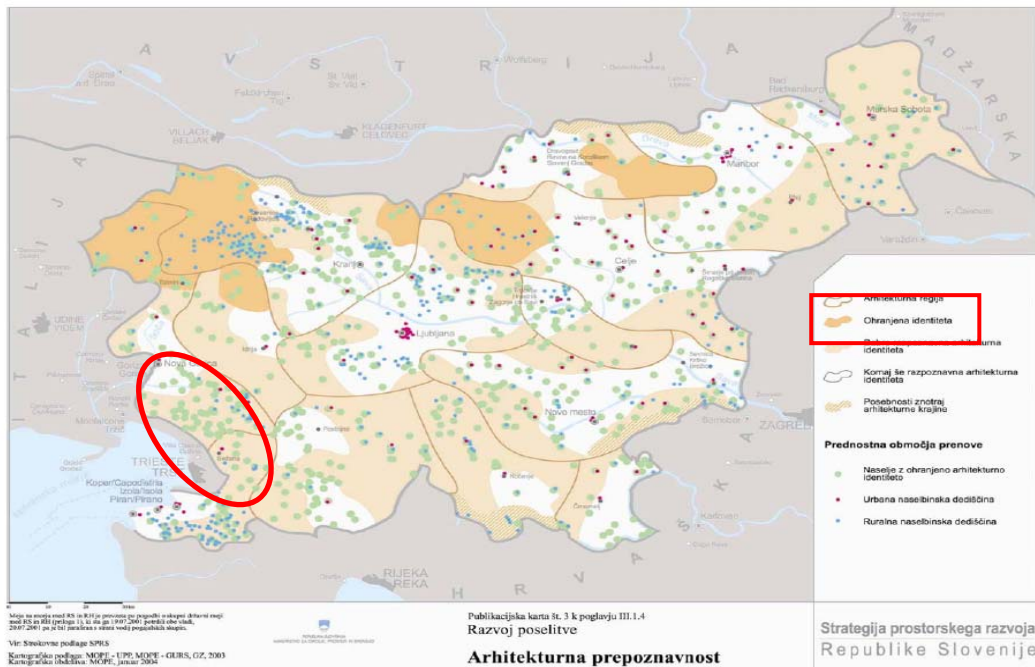
Vir: Rener (2004).

PRILOGA B: Prometna infrastruktura in privlačnost grajenega prostora

1)

2)

Vir. Strategija prostorskega razvoja Slovenije (2004, 38–44).

PRILOGA C: Obstoječi in potencialni turistični proizvodi

Obstoječi proizvodi, ki se tržijo	
Obstoječi proizvodi v zametkih	
Potencialni proizvodi	
Ni potenciala	

ŠPORTNI IN REKREATIVNI TURIZEM	SPROSTITEV IN ODDIH
Treking	POČITNICE V HRIBIH, NA KRASU, OB JEZERI, JAMAH
Gorsko in adrenalinsko	POČITNICE NA MORJU
Sprehajanje	POČITNICE NA KMETIJI, PODEŽELJU
Treking (rekreativne pešpote, planinske poti)	DRUŽINSKE POČITNICE
Nordijska hoja in druge oblike	VIKEND POČITNICE
TEK	POČITNICE ZA SENIORJE
Plezanje po naravnih stenah	WELLNESS
Plezanje po umetnih stenah	MLADINSKI TURIZEM
Plavanje, potapljanje, surfanje ...	ŠOLE V NARAVI
Rafting, kajak, kanu	DELAVNICE, RAZISKOVANJA IN ODKRIVANJA
Morski navtični športi: jadranje, paraski, smučanje, skuter	ŠTUDIJSKI IZLETI
Športno letalstvo	IZMENJAVA ŠTUDENTOV
Jadralno letalstvo in padalstvo, zmajarstvo	KULTURNI TURIZEM
MORSKI RIBOLOV	STALNE IN ZAČASNE RAZSTAVE
LOV, RIBOLOV, FOTOLOV, STRELJANJE NA GLINASTE GOLOBE	DELAVNICE UMETNIKOV, DOMAČIH OBRTNIKOV
GOLF	KULTURNE PRIREDITVE, FESTIVALI (»POP-KULTURA«)
JAHANJE	PREMIČNA IN NEPREMIČNA KULTURNA DEDIŠČINA
JAMARSTVO	»ŽIVA« USTVARJALNA UMETNOST
TENIS	TEMATSKI TURIZEM, POTI IN PARKI
PRIPRAVE ŠPORTNIKOV	EKO TURIZEM (SPECIALIZIRANI DEL TRAJNOSTNEGA T.)
MOTOKROS	PODEŽELSKI TURIZEM
SMUČANJE, TEK NA SMUČEH	NAVTIČNI TURIZEM
PRIREDITVE IN ZABAVE	VINSKE, SADNE CESTE IN DRUGE TEMATSKE POTI (kulturne, zgodovinske, gozdne učne itd.)
POSLOVNA POTOVANJA	ENOGASTRONOMIJA
POSLOVNA SREČANJA	IGRALNIŠTVO
SEMINARJI IN KONFERENCE	ZABAVIŠČNI IN ADRENALINSKI PARKI
KONGRESI	NAKUPOVANJE
POSLOVNO LETALSTVO	ZDRAVILIŠKI, KLIMATSKI TURIZEM
KROŽNA POTOVANJA	PRODUKTI, KI SLEDIJO TRENDOM IN/ALI KREIRAJO TRENDE
OGLEDI KULTURNE IN NARAVNE DEDIŠČINE, NATURA 2000	Križarjenja (in izleti v notranjost)
KAMPING	Atrakcije: otok Izola, zabavišni centri/adrenalinski, zabavišni, eko idr. naravni in umetni parki in območja rekreacije in zabave
BIKERSTVO	Verski turizem
TURE PO SLOVENIJI, HRVAŠKI, ITALIJI	Speleološki (v povezavi z Muzejem Krasa)
POSTANEK NA POTI (TRANZIT)	Botanični
KRIZARJENJE	Zoološki

Vir: Prirejeno po: Kraški okraj (2006).